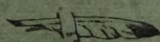

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. I. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

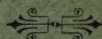
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közléste munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czimek használatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni sziveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara :

Elnök : Kozma László Zombor.

Alelnök : Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

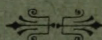
Titkár : Trencsény Károly Zombor.

Másodtitkár : Trischler Károly Zombor.

Ügyész : dr. Grüner Samu Zombor.

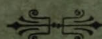
Múzeumőr : Horváth János Zombor.

Pénztáros : Buday Gergely Zombor.

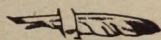

A társulat helyisége : Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái : szerda és péntek 11—12.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. I. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

1904.

Elnöki megnyitó.

— Kozma László beszéde. —

Mélyen tisztelt közgyűlés !

Megint egy évvel lett idősebb a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat. Megint egy évi munkálkodásról kell számot adnunk a mélyen tisztelt közgyűlés előtt. A kérdés az, hogy egy esztendővel öregebbek lettünk-e csupán? Vagy hogy megfelelően erősödtünk, izmosodtunk is?

Semmi olyanról nem leszen megemlékezésem m. t. k., ami törekvésünk céljában, működésünk törvényeiben valami kivételesen mutatna.

Nem a panasz hangján mondom, csak az immár huszonegy éves tapasztalás makacs következetességét erősítem meg annak a felemlítésével, hogy munkatársaink érdeklődésének, fáradozásainak, erőfeszítéseinek ezen az esztendőn át is az önzetlenség volt az elsőrangú karaktere, de egyszersmind jutalma is. Még mindig nem tudjuk a mi derék napszámosaink munkáit, ha csak a legszerényebb munkabérrel is honorálni. A babérból még mindig csak azokat a lombokat fonogatjuk működő tagjainknak munkában kihevült homloka köré, mely magából a kötelességnek áldozatkész teljesítéséből fakad. A halhatatlanság jótéteményéből is csak azon szerényebb mértékben részesíthetjük őket, mely évkönyveink lapjai fölött elhelyezkedhetik. Csakhogy a tapasztalás mutatja, hogy a rész szerint való ezen örökkévalóság értékeivel is veszedelmes versenyre kelnek az Archeologiai

értéstitő-nek előkelő, hivatató foliánsai. Hogy mégis haladunk: ez csak munkatársaink kitartása, nagy ereje, ruganyos munkakedve mellett szól.

Tovább megyek m. t. k.! Mi magunk is, Önökkel együtt, sajnálkozva éreztük nyomasztó hatását annak az egyenetlenségnek, mely két számottevő, úgy mondhatnám: társulatunknak két belső oszlopos munkatársa között kitört és amely keserűségeit a hírlapok hasábjaira is kiontotta. A kutató tudomány férfiai között az indulatos összeütközés mindig kártékony; sokszorosan az mi reánk nézve, akiknek már a hivatottak és rátermettek kis számánál fogva is: az erőik egyesülését, a közös akaratot, a kölcsönös támogatást, a belső összhangot keresve kell keresnünk. Nem szeretném, ha félreértetném. A tudományos meggyőződés harcza feltétlenül jogosult, míg a küzdő felek a tárgyat bírálva, tárgyilagos érvekkel ostromolják ellentétes felfogásaikat. Ilyen vitából csak az igazság haszna válhatik ki. De amikor a küzdő energiája az ellenfél egyéni tulajdonságainak a nullificatiójában csucsosodik ki, amikor az egyik fél az erkölcsbíró külsejével, de elfogult szenvedelemmel ellenfelének kisebbitésébe fog: ez már magának a tudománynak a hitelét ássa alá, a tudomány tekintélyét teszi tönkre. Ez az eljárás nem toborozza, ez elijeszti a hiveket; ez a kicsiny gárdának is — félő — hogy a kedvét szegi.

Mindazonáltal, m. t. k.! Ilyen és ehhez hasonló nehézségekkel küzdve is haladtunk, ha csak egy-egy tenyérynít, ha csak egy-egy arasznyit, ha csak egy-egy lábnyomnyit is. Azok az adatok, melyek egyfelől a titkári, másfelől a muzeumőri jelentések keretében elhelyezkednek: az eredményeknek nem kicsinyelhető arányait fogják kidomborítani.

Muzeumunkat illetőleg, hogy így fejezzem ki magamat, a belső tevékenységnek oroszlánrészét az anyagrendezés nagy munkája vette igénybe. A hogy meg kell adni a királynak, ami a királyé, — meg kell adni a mi muzeumőrünknek is, ami őt

és kizárólag csak őt e fárasztó, erőfeszítő munkáért méltán megilleti: a teljes elismerést.

Folyvást éreztük oldalainkban m. t. k.! egy kötelességérzet sarkantyuit. Itt volna már az ideje annak, hogy igazoljuk a közönség érdeklődésének, pártfogóink támogatásának, velünk szemben évek során át jóakarattal tanusított bizodalmát, várakozását; és másfelől hogy megszerezzük számunkra a megnyugvás vagy talán épen a jogos kedvtelés érzetét a fölött, hogy reánk fordított áldozatait, reményeit nem szórta szélbe.

Hálás becsvágyunk tehát arról álmodott, hogy a muzeumunkban felgyűjtött anyagot, megfelelő keretekbe rendezve nyissuk meg, tegyük szemlélhetővé közönségünk számára. Pártfogóink segítségével, ez az álmunk beteljesedett. A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat muzeumát (viszonylagosan) rendezve bemutatjuk ma azoknak, akiknek szemei működésünkre vannak függesztve.

Nem kérkedve, szerényen tesszük ezt. Pedig nem szegény értéke szerint az az anyag, m. t. k.! mely muzeumunkban most már rendezetten áttekinthető. Régiséggyűjteményünk tartalmában fel van ölelve mind a négy kor, melyről a Metamorphoseon költője énekelt. Kezdvé az aranykoron — arany talán azért, mert az ember még nem ismerte az aranyat —

Nullaque mortales praeter sua littora norant.

Tum primum subiere domos. Domus antra fuerunt,

Et densifrutices, et vinctae cortice virgae.

... át az ezüst-, a rézkoron egész a vaskorig, a mikor már

... Itum est in viscera terrae :

Effodiuntur opes, irritamenta malorum

Jamque nocens ferrum, ferroque nocentius aurum

Prodierant : prodit bellum, quod pugnat utroque,

Sanguineaue manu crepitantia concutit arma.

a miért is azután :

Victa jacet pietas : et Virgo, coede madentes

Ultima coelestum. terras Astraea reliquit . . .

Igen, m. t. k.! Hiszen amiről a költő énekel, az belső, általános ethikai tartalmában ugyanaz az időhatár, amit utóbb a tudomány, pedans műszereivel, kő-, réz-, bronz- és vaskornak nevezete alatt élesebben elhatároló mesgyék közé osztott.

Bemutatjuk ma ezt a muzeumot azoknak, akiknek a figyelme felénk van fordulva. Ime! Hadd szóljanak maguk a sirmezők törmelékei. Mert beszélnek ezek a mi kopott, ezek a mi omlatag, ezek a mi fakó drágaságaink. Azok a durva eszközök, azok a porlékony ékszerek csodálatos dolgokról szólnak, az edénycserepeken megjelenő vonalak czifrái, a pontozott ábrák, sokszor az oklevelek betűinél tartalmasabbak, érdekesebbek; beszélnek az ember életmódjáról, szokásáról, leleményességéről, hirt adnak letűnt évezredek népeinek fajegységéről, kegyeletéről, arról, hogy az ősember lelkében is munkás volt már a földöntuli élet hite és reménye.

A csalódás félelme nélkül nyithat be a mi muzeumunkba a kutató buvár is.

Fel fog ott egyenesedni előtte a kőkorszaknak a többi vadállathoz hasonló embere, aki kőfejszével sujtja le a barlangi medvét, könyvillal lövi a halat, parittyával hajítja le a madarat: *ha megáll megyénkbeli kőkorszaki sirleleteink előtt!*

Meg fog elevenedni előtte a jazyg-asszony nyájas alakja tarka csecsebecséivel felcziczomázva, állatfogakból fűzött nyaklánczával, kagylóhéjas karpereceivel: ha elmélyed *a megyénkbeli sarmata-jazyg sirmezők klenodiumainak* szemléletébe.

Csodálhat ott *megyénkbeli avar sirból* fölvetett reliquiákat; *megyénkbeli honfoglaláskori temetőből* kiemelt ereklyéket . . .

És így tovább, tovább! . . . Az időben idébb-idébb . . . Az ereklyék lánczolatában a multak mélységeiből feljebb, feljebb, egész addig a magaslatig, addig a kis imakönyvig, mely vértanu tábornokunkat, Schweidel Józsefet halálos útjában kísérte . . . A szemlélődő lélek mind mélyebbre süllyed álmodozásában, az érzésekre ráborul a kegyelet ihlete . . . Mire is tani-

tanak, mire taníthatnak ezek az ezredéves szilánkok és törmelékek? Talán erre, amit a költő így fejezett ki:

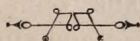
Láttam hiu voltát emberi dolognak,
Hamari felhágtát, hamar estét soknak;
Királyok elestét, birodalmak vesztét, —
Diadallal kezdték, ezudarul végezték!

Erre is! De megtanítanak arra is, hogy ezek a régiségek letűnt évezredek gondolkozásának, küzdelmeinek, fejlődésmenetének lánczolatos tanujelei; hogy ezek az omlatag fakó reliquiák a mi istenáldotta édes hazaföldünkhöz való ragaszkodásra sugallanak; megtanítanak arra, hogy a multak ismerése, tudása, megbecsülése: a kegyeletnek, a kötelességtudásnak, a jövődőlnek leghatalmasabb mestere.

Ebben a meggyőződésben, ezzel a czélzattal és ezzel a reménységgel nyitjuk meg a muzeumunkat, m. t. k. közönségünk számára.

Nem megállást jelent ez törekvéseinkben m. t. k.! Oh bizonyára sokat, nagyon sokat rejteget még hantjai alatt Bács-Bodrog megyében az anyaföld röge olyat, ami a történelem szövételnekének lángjait is hivatva lenne élesztetni . . . Nem megállás akar ez lenni. Csak felfokozása kifelé: az érdeklődésnek, — befelé: az ügyszeretnek!

Szívesen üdvözlöm itt társulatunk megjelent tagjait, szívesen üdvözlöm vendégeinket! A Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat huszonegyedik évi rendes közgyűlését ezennel megnyitom.

A bácskai u. n. kisebb római sánczok újabb megvilágításban.

Több okból örömmel vettem a Történelmi Társulat tek. választmányának reám nézve megtisztelő azon megbizását, hogy mai közgyűlésén felolvassak. Öröömömre szolgál, hogy ily illusztris urak előtt olvashatok fel; hogy alkalmam van beh bizonyítani,

hogy a *római sánczok* ügyét nem hálátlan munkásra bízták, mert szerény tehetségemtől telhetőleg azok megismertetésére minden lehetőzt megtettem; különösen örülök pedig azért, mert remélem, hogy az eddig elért eredmény ismeretének propagálásával, szélesebb körben való terjesztésével, Önökben — s talán Önök révén másokban is — önzetlen, buzgó segítőkre talállok akkor, midőn ezt a segítséget egyesek részvétlen közönyössége miatt — fájdalom — több helyütt még nélkülözni vagyok kénytelen.

Nem untatom a tisztelt közgyűlést azok felemlítésével, kik a *kisebb római sánczok* eredete felett már 200 év óta küzdenek: mind a Monographia, mind gombosi leletünket ismertető füzetem (XVII. évf. 3. f.) felsorolja e jeleseinket; hanem azt mondhatom, hogy sok nép szóba került már a sánczok eredete felett folytatott vitában. A kelták, a rómaiak, a sarmata-jazygok, a különböző germán törzsek, az avarok mind követelő állásban vonultatnak fel a mondott czikkeken, polémiákban. Egyik azt bizonyítja, hogy ez római alkotás; a másik kimutatja, hogy nem római, hanem barbár munka. Van, a ki egyideig a római eredet mellett harczol, később más helyesebb nyomokra találva, a barbár avar származást vitatja igaznak. Egyik esküdözik, hogy egy árok van a sánczok mellett; a másik meg tanukkal bizonyítja, hogy mind a két oldalát árok övezi. És mikor kenyértörésre kerül a dolog, kisül, hogy egyik sem nézte meg a sánczokat nagyobb darabon, mert ha megnézte volna, tudná, hogy itt egy, amott két áruk van: ez a való. Ugyan mondják meg, kérem, őszintén, hozzászólhatunk-e tárgyilagosan e sánczokhoz, ha egyáltalán nem, vagy csak hírből ismerjük azokat? Eldönthetjük-e, milyen s mekkora területet védett (ha védett), mikor még azt sem tudjuk biztosan, az alsó vagy felső rész védelmére készült-e, alsó vagy felső részén van-e az árok. Bizony rég megszűnt volna a tapogatózás e téren, ha egyesek csak annyi fáradságot vettek is volna maguknak, hogy minden pro- vagy kontra-érvelés nélkül egyszerűen ismertették volna a

sánczot mai alakjában, állapotában. Pedig ezt első sorban tőlünk várja az ország, az egész tudományos világ. Csak egyszer, akkor is sietve, járta be *Fröhlich* azokat s azonnal elesett az út- és töltés-theoria, elhullottak a római eredet védői a vitában. Lettek volna *Fröhlich*nek alkalmas vezetői, hogy ne tévesztette volna szem elől a legfontosabb pontokat: ma már nem kellene e témával foglalkoznunk.

Becsés engedelmeikkel én ezt szándékozom megtenni. Bemutatom a sánczokat úgy, a mint ma állanak és csak azután szólok, következtetek, hogy lássák, helyesen következtetek-e vagy nem.

Az apatini határban két egymással párhuzamos irányban haladó sánczvonallal van: az egyik Apatin felső részétől a militicsi Mosztongáig megy, s mindkét oldalán árok van. Ezt én apatini felső sánczvonallal nevezem. A másik Apatin déli sarkából a Duna mellékágától kiindulva csaknem 5 kilométer hosszúságban a *Zigeuner-Haide* nevű szőlőig terjed, még azok nyugoti sarkán is átvág s a *Szontaer-Morast*-nál végződik; mellette csak egy árok van, a déli oldalon. Ez az apatini alsó sánczvonal. — Ugyanilyen egy árkos sánczvonal húzódik Gombostól, helyesebben Militicstől a tiszai oldalon levő Csúroig; sőt ugyanilyen az is, mely Csúrogtól a Ferenczcsatornáig s ettől Péterrévéig felmegy.

Közös sajátásaik e vonalaknak az, hogy különböző távolságokban átvágások, átjárók vannak rajtuk nagy számban; hogy némely átvágásnál a sáncz éjszaki, illetve nyugoti, de mindig belső oldalán egy-egy árkos, 12—15 m. átmérőjű kis körsáncz található. Az apatini alsó sáncz mellett egy szép példány még teljes épségében látható; az apatini nép *Rundell*-nek nevezi s Roediger őr úr le is fotografálta. A felső, két árkos vonal mellett a bácsszentiváni határ kamarai erdőföldjén, azon ponttól, hol a vasút a vonalat átmetszi, 2—300 lépésre, nyugotnak van egy; magában az erdőben (Gáj alatt) s a pusztá-

szentegyháziban (Doroszló mellett) egy-egy, a gombosi határban több is, de itt már dombocskákká alakította át azokat a szántóvas.

Második nevezetes sajátosságuk e vonalaknak az, hogy több helyen köralakú földvárakkal vannak összeköttetésben olyformán, hogy egyik a másikért épültnek lenni látszik. A gombosi földvárakat, s azoknak sánczvonalainkhoz való viszonyát már évek óta ismerjük; a szóntait is ismertettem (Vasaskereki) a Rókásdülőben. Az ősszel két újabbat találtam az apatini határban. Ez a két földvár épügy támaszpontja az apatini alsó vonalnak, mint a gombosiak a hosszú, Tiszáig terjedőnek. Töltéseik — úgymint a gombosiaké s szóntaié — bizony már alacsonyak, irányuk csak a legnagyobb vigyázattal követhető. Kivül mind árokkal vannak övezve.

Mikor Fröhlich — a nyolczvanas években — bejárta sánczvonalainkat, Apatin éjszaki sarkán kiindulva elment a két árkos vonalon Militicsig; itt azt gondolta, hogy a Mosztonga helyettesítette egy darabon a sánczot s mivel katonai térképében a folytatást Hódságnál megtalálta, a Militics—Gombos—Bácsordas—Hódság közt fekvő földterületet meg sem nézte. Hódságtól Csúroig az egy árkos hosszú vonalat bejárta s végig ment azon is, mely e Csúrognál végződő, most említett, vonal befejezésénél lejjebb kezdődve, a Tiszával amennyire-annyira párhuzamosan halad felfelé. Természetes, hogy ő három egymástól különböző sánczvonalról beszél. Megkülönbözteti az Apatin—Militics közt elterülő két árkos vonalat attól, mely szerinte Hódságtól egy déli, illetve keleti árokkal Csúroig megy s attól is, mely itt kezdődve a Ferenczsatornáig vagy esetleg Péterrévéig húzódik.

Ezekon kívül mi még két ismeretlen vonalat találtunk: az első az apatini alsó vonal, melyre *Weigang* úr volt szives figyelmünket felhívni; a másik, melyet Nemesmilitics—Csonopla—Kernyaja—Kissztapár—Cservenka irányában nekem sikerült fel-

fedeznem. Sajnos, hogy ez utóbbi vonalnál már édes-keveset láthatunk; alighanem csak a térkép és hagyomány tartotta fenn számunkra emléket; de azt, hogy az Apatin—Csúrog közt elterülő vonalhoz hasonlított, irányuk párhuzamos voltán kívül a csonoplai határ reánk maradt középkori *Kapusároksáncz*, *Árok-háthalom*, *Gyűrű-szék* nevei nagyon valószínűvé teszik.

Oly szerencsés felfedezések ezek, aminőket nem is remélhattunk. Az ismert három vonal mellé találtunk még kettőt s vonalaink száma mégsem emelkedett fel ötre, hanem leszállott kettőre. A két most felfedezett vonal t. i. rávezet bennünket arra: mely vonalrészek tartoznak együvé. Egy árokkal ellátott, egymással megegyező vonalunk van három: az apatini alsó vonal, a Gombos és Csúrog közt fekvő szakasz és az, mely ennél beljebb felfelé megy a Tisza mellett. Az első kettő egy. Ott, hol vizek estek útjába, nem építették ki. Ezt látjuk Gombos és Apatin között, a hol a Topolnicsa-, Crna-, Kerska-Bara s a Szontaer Morast pótolta; ezt tapasztaljuk Boldogasszonyfalva mellett, hol a Mala- és Almaska-Bara között hiába keressük. Ehhez a vonalhoz tartozik az Apatin—Militics közt fekvő két árkos felső vonal is: miért, hogyan — később látjuk. Tehát eddig egy sánczvonalkunk van tulajdonképen.

A nemesmilitics—cservenikai vonal vagy a Ferenczsatornától Péterréveig terjedő szakasszal képez egyet, vagy egy, az előbbinél beljebb fekvő körsáncznak darabja s ez esetben a tiszai sánczok mind az Apatin—Csúrog közötti vonalnak folytatásai.

Ezzel bemutattam — úgy hiszem — elég hüen *kisebb római sánczaink*-at. Hátra van még azon adatok közlése, melyeket e sánczvonalak és sánczok nyújtanak. Az az alázatos kérelmem, hogy ma, mikor még a munkának csaknem elején vagyunk, senki végérvényes konkluziók levonását ne várja tőlem. Sok tisztázni való dolgunk van még nekünk e tekintetben. Meg kell állapítanunk: igaz-e, hogy — a mint a katonai térkép mutatja — a Gradiste nevezetű körföldvár be van építve a

vonalba a csúrogi határban? Ismertetnünk kell az alsó-szent-iváni (Deszpot-Szent-Iván) *Türkengrab* viszonyát a vonalhoz; ki kell kutatnunk, miféle sánczok azok, melyeket Ó-Soóvé mellett jelez a térkép. Ki kell tudnunk, van-e vonalunknak a tiszai oldalon is támaszpontja; merre megy az új vonal: Madaras irányában-e, vagy másfelé; merre van folytatása a Ferencz-csatorna körül, összefüggnek-e egymással ez és a tiszai vonal? És ha mindezt tisztáztuk s hozzá a mi vonalainkat összehasonlítottuk a tiszáninnyi s baranyai hasonló alkotásokkal, mindjárt bátrabban szólhatunk. Egyikét-másikát e kérdéseknek levél útján próbáltam tisztázni, de nem sikerült; úgy látszik, személyes megjelenésre van itt szükség.

Mindazáltal ne tessék azt gondolni, hogy hiába dolgoztunk. Eltekintve attól, hogy sánczvonalaink hű megismertetése napjainkban, midőn az ásó és eke pusztításai előtt egy földből készült emlékünksincs biztosságban, valami megbecsülhetlen dolog: bátran kimondhatjuk, hogy az eddig végzett kutatás is oly számottevő érveknek juttatott bennünket birtokába, melyek előtt egy helyes úton haladó historikus sem hunyhat szemet. Ismétlem: én csak az általam megvizsgált területről szólok, a többiről csak annyiban, amennyiben biztos adatokra támaszkodhatom.

Megmondom először azt, mik *nem voltak sánczaink*.

a) *Nem voltak útvonalak*, mert ott, hol legnagyobb szükség lett volna rájuk — a mocsaras gázlókon — nincsenek kiépítve. Vagy talán hiddal pótolták ily helyeken? Ki győzte volna azt a rengeteg sok hidat megépíteni, melyek az oly nagy számú átvágások összekötésére szükségesek voltak? Vagy Apatintól Gombosig is hid volt? No ez tultett volna Traján hidján s még sem tudunk róla semmit . . . Hol van az útvonalak legelső kelléke: a lehetőleg egyenes irány. Azt már csak nem képzeljük, hogy a sánczépitő nép — volt legyen akármennyire barbár — nyugotnak ment, mikor kelet felé kellett haladnia; pedig így

tett volna, ha a mai Militicsről Gomboson s Bácsordason át utazott volna Hódságra.

b) *Nem voltak e földműveink vizáradás ellen készült gátak*, mert nincsenek nivellirozva. 82—90 m. közt váltakozik a magasság, melyben feltalálhatók, 80—81 m. magasságban hiányzanak.

Mik voltak tehát? *Nagyobb terület megvédésére készült, összefüggő stratégiai védművek.* Mekkora területet védtek: csak akkor állapíthatjuk meg, ha a Dunán túl és Tiszán innen is megvizsgáltuk állítólagos folytatásaikat.

Kik építették e sánczvonalakat?

a) A rajtok levő 2—2½ láb humusz 1—1½ ezer év alatt keletkezett. (Fröhlich.)

b) Párhuzamos körív alakjuk van megyénkben s e körülmény az avar rhingekre emlékeztet. Talán ezzel már sikerült nyernünk pár hívót állításunknak. Az Évk. I. köt.-ben ezeket olvassuk: „Attól egészen eltekintek, hogy a „római sánczok“ által képezett félkör mellett, a rhingnek óriási kiterjedésének kellett volna lennie, mert az avar györök is nagy területen feküdtek; de valószínűtlennek tartom, hogy ezek második (belső) köréből legalább helylyel-közzel ne maradt volna meg omladék vagy egyéb nyom, ha az első teljesen megmaradt.“ — Nem omladék, hanem egy darab irányát kijelöltem a belső körből, van tehát reményünk arra, hogy *Rohonyi Gyula* képviselő úr — ki a fent közölt sorokat irta — részünkre áll.

c) Sok-sok földvárunk van különösen nekünk bácskaiaknak. Nem is csoda. Megyénkben a természet kevés helyen emelt halmokat a népek védelmére: maguknak kellett efajta alkotásokról gondoskodni. Eddig háromféle alaku földvárat ismerünk: 1. köralakut, kívülről magas, meredek földfallal, minden árok nélkül (ilyen a vaskúti); 2. alacsonyabb töltésű köralakut, melynek töltése mellett kívül árok van (ilyen a két gombosi, a szóntai, a két apatini, a palánkai, két verbászi, turiai stb.) s 3. négyszögalakut (ilyen a déronyai, a bácsi s három bácsföldvári). Igaz, átkutatásuk még sok időt fog igénybe venni, de

valamicskét már most is hozzászólhatunk keletkezésök idejéhez. Legrégibb közöttük alighanem a vaskúti. Leletei a Marcus Aurelius szobrán látható ároktalan germán erődítvényt juttatják eszünkbe. A négyszögűek a legfiatalabbaknak látszanak, Dernyén szerzett cserepeink semmi esetre sem tolják vissza keletkezésök idejét a honfoglalásnál korábbi időre. A többiek építése e határpontok közé esik. A gombosi földvárban pl. régibb középkori és honfoglaláskori cserepeket találtunk. A *Gyűrű-Hetes*, *Gyűrű-szék*, *Vasaskereki* elnevezések ezekkel voltak összekötve épügy, mint a *Diós-győr*, *Szolga-győr* másfelé. És ha ehhez hozzávesszük, hogy hosszú sánczvonalainknak nemcsak földvárai ezekből kerültek ki, hanem még kisebb körsánczai is ilyenek: megint csak az avar népnek kell eszünkbe jutnia, amelynek körsánczeit s körföldvárait több helyen emlegetik a tudósok.

d) Negyedik érvünk már nem a valószínűség mellett bizonyít, hanem olyan, amelyet egykönnyen egy historikus vagy archaeologus sem fog megdönteni s ez az, hogy a kisebb római sánczok azon kanyarulatában, mely a gombosi határban van s mely az említett nagy sánczvonalt dunai támaszpontját képezi, a kanyarulat legnyugatibb sarkában, a földvárak és a sánczvonalt között egy nagy temetőt találtunk, melyben legnagyobb részben barbár asszonyok, gyermekek s csak igen kevés férfi csontvázát találtuk s mely temető a tudósok meghatározása szerint *avar*. Nagy temető s egyedül a kutatás költségesebb volta akadályoz bennünket abban, hogy a rendkívül kemény, szikes talajban eddig feltárt, néha 2 m. mélységű, szépszámu sirjaink számát gyarapítsuk. De ha az avar nép lakta e kanyarulatot, talán csak nem keresünk más népet, a melyre a sáncz építését rábizonyítsuk. Igaz, hogy a honfoglaló magyarok is lakták a kanyarulat belsejének egy részét, a Fehérmezőt; de mivel már Gombosban kibontottunk egy honfoglaláskori temetőt s mivel tudjuk, hogy Gomboson alul is laktak e megyében, nem tulajdoníthatjuk nekik a sánczvonalt építését, ha csak azt nem akarjuk feltételezni, ami absurdum, hogy

sánczot készítettek s kivüle laktak s sánczvonallakkal darabokra osztották országukat.

e) Ötödik érvünk már meghatározott évről, az építés idejéről szól. Azt ígértem, hogy kifejtem: miért van az Apatin—Militics közt fekvő sánczvonallal mindkét oldalán árok. E kérdés megfejtése sem nehéz, csak a térképet kell megnéznünk, hogy tisztába jöjjünk a dologgal.

Mint már kimutattam az Apatintól Csurogig huzódó vonalnak kiegészítő, eredeti része volt az az új vonal, melyet apatini alsó sánczvonallal neveztünk el. Déli árkuk, constructiójuk, átvágásaik, körsánczaik mindenütt egyformák. A hosszú fővonal tehát ott, hol vizek estek útjába, nem volt kiépítve, a vizek pótolták. Akkor épült tehát, amikor még a Topolnica-, Kerska-, Czrna-Bara és a Szontaer Morast nevű vizek legalább is olyan akadályoknak tekintettek, mint amilyent a sánczvonallal nyújtott. Nézzük tovább! Az Apatin és Militics közt elterülő vonal kezdődik Militicsnél a Mosztongánál, tehát éppen ott, hol a fő-sánczvonallal egyszerre megszakad s megy Apatinig s csaknem ott végződik, ahol a fővonal új darabja (az apatini alsó sáncz) kezdődik. Ez is át van vágva sok helyen, vannak kis körsánczai, szóval mindenben megegyezik a fővonallal, egyedül abban nem, hogy két árka van. Tehát egy és ugyanazon nép munkája lesz. De hát miért épült e rész? . . . Azért, hogy a fővonal által nem védett területet megóalmazza, mert a Barák nem nyújtottak már elég védelmet. Miért? Kiapadt talán a vizük? . . . Dehogyan apadt. Az 1768. évi kamarai térkép még egy Duna-ágot jelez abban az irányban. Nem volt biztos terület ez azért, mert oly ellenséggel volt dolguk, aki előtt egy Mosztonga, Bara vagy Dunaág nem volt leküzdhetlen akadály, mert hajói is voltak . . . No ebből ugyan édes-keveset tudunk, mert a hajó nagyon régi eredetű. De tudunk még mást is. Olyan nép ellen készült, mely azonkívül, hogy a vizektől nem félt, két oldalról is támadt: éjszakeről és délről: ezért van a kettős árok. S melyik nép volt ez?

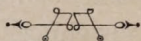
„Mikor 791-ben — így ír a Mon. Germ. Tom. VIII. p. 562. — N. Károly megtámadta őket (az avarokat), nagy buzgalmat és sietséget fejtettek ki védelmi rendszerök kijavításában és tökéletesítésében.“ — „791-ben az avarokat kereste fel pannoniai tanyáikon és Pipin fia közreműködésével két oldalról intézvén ellenük támadást, köralaku sánczaikat kincsestül, mindenestül elfoglalta.“ Az egyik sereg a Dunán nyomult lefelé, a másik Szlavóniából szorította őket. Hogy mindkettő ellen védekezzenek, építették e vonalat.

Azt mondom ezek után, hogy az Apatin s Militics közt fekvő két árkos vonalat 791-ben, a többit, amit átkutattam, 200 évvel előbb az avarok építették.

*

Midőn a t. közgyűlés szíves türelmét megköszönöm, arra kérem a Tört. Társulatot, ne engedje napirendről levétni a kisebb római sánczok ügyét, hanem ha jónak találja, hasson oda, hogy többi részei is megvizsgáltassanak s leirassanak, hogy megszűnjék már teljesen az a homály, mely eredetöket eddig betakarta; arra kérem, becsültesse meg továbbra is a história édes testvérét: az archaeológiát, mert — mint látjuk — ketten összefogva olyat produkálnak, amit magára hagyatva egyik sem tudna megtenni.

Cziráky Gyula.

Adalék a dersi prépostság helyének meghatározásához.

Érdujhelyi Menyhért kiváló tagtársunk a társulat Évkönyve XIV. évfolyama I. részében¹⁾ a dersi prépostságról értekezik. A dolog érdemleges oldalához, miután azzal nem foglalkoztam, nem szólhatok, hanem az értekező okmányokkal beigazolt álli-

¹⁾ Lásd az Évkönyv XIV. folyama 8—12. lapjait.

tásaira támaszkodva, azokat igazakul elfogadva: az ő saját külön véleményéhez óhajtanék egy-két megjegyzést fűzni, ami az egyik főkérdésre is: Hol feküdt a dersi prépostság? — némi világosságot vethet.

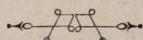
Érdűhelyi I. Károly, I. Lajos királyaink okleveleire hivatkozva azt állítja helyesen, hogy Ders, Derzs, Derzsi vagy Dersfalva Bács város tőszomszédságában feküdt. Ders, Pordancs, Magul, Chaláz, Félegyháza stb. falvak határosak. Az 1715-iki bácsi anyakönyvekben Chaláz=Calos külön pagus=faluként szerepel, ma pedig emléke ott van a bácsi határ Bukin alá eső dülőjében, Kalos elnevezésben. Így vagyunk Félegyházával is!

A török hódoltság alatt ide költözött sokaczkok Félegyházából Félici-et csináltak és régi anyakönyveink is két, Nagy- és Kis-Félegyházát ismernek.

Ders-ből lett a sokaczos Drža, vagyis a bács—bácsújfalusi út balján elterülő határrész. Magyarjaink Ders-ának hívják. Nem tartom elfogadhatónak Érdűhelyi azon véleményét, mely szerint Derset Tersanik érseki pusztán keresi, ebben amannak elferdített alakját keresve! Más a Ders és más a Tersanik. Ez a bács—déronyai út mentén nyugaton, Ders pedig a bács—bácsújfalusi úttól észak-keletre fekszik. Tersanik különben is a sokacz Tršcanik=Nádas elferdítése. Fekvése, talaja meglehetősen megfelel az elnevezésnek.

Azt hiszem: ezen jóindulatú megjegyzésekből senki sem fogja következtetni, mintha én Érdűhelyi tagtársunk komoly tanulmányon alapuló értekezése érdeméből valamit levonni szándékoznám; — ellenkezőleg; néhány topographiai adattal főállításait még megerősíteni akartam.

Evetovics János.

Társulati ügyek.

Jegyzőkönyv

a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1904. évi április 10.-én, a vármegyeház kistermében tartott rendes (XXI.) közgyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László, elnök, Buday Gergely, Dalmay Béla, dr. Dudás Gyula, Frey Imre, Gräff Nikáz, dr. Grüner Samu, Hauke Imre, Holzmann Ignác, Husvét István, Husvét Károly, Juhász Árpád, Joanovich Gyula, Latinovits Pál, Mayer István, id. Mihályi János, dr. Pertschy Ferencz, Roediger Lajos, Szondy Mátyás, Temunovich József, Trencsény Károly, Városv Károly, társulati tagok, s vendégek szép számmal. A sajtó részéről jelen voltak: Seress Gyula (Budapest) a Magyarország, Szilágyi Lajos a Zombor és Vidéke, Topits Zoltán a Bácska képviselőjében.

1. a) Kozma László, elnök, költői gondolatokban gazdag, magas szárnyalású, lendületes beszéddel nyitotta meg a gyűlést. — (L. az évkönyv 1904. I. füzetében.)

Az elnöki megnyitó beszéd hatása alatt Latinovits Pál, főispán, választmányi tag indítványára Kozma Lászlónak, a társulat nagyérdemű elnökének egyhangú lelkesedéssel teljes elismerését és jegyzőkönyvben kifejezett köszönetét nyilvánította a közgyűlés.

1. b) A titkár fölolvasta a Múzeumok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelősége meleg hangú üdvözlő iratát, melyet a közgyűlés köszönettel tudomásul vett.

2. A titkár jelentése a társulat 1903. évi működéséről. — A közgyűlés tudomásul vette. (L. az 1904. évkönyv I. füzetében).

A titkár jelentésével kapcsolatban Latinovits Pál, választmányi tag indítványozza, hogy — mivel vármegyénknek különösen a törökhódoltság korára vonatkozó története még sok tekintetben földerítésre vár — az ez irányban Rómában, a vatikáni levéltárban vármegyénkre vonatkozó adatokat kutató

Zsák J. Adolf tagtársunknak a közgyűlés mondjon köszönetet, — neki a kért 100 korona segélyt szavazza meg; továbbá: kérje meg a társulat dr. Fraknoi Vilmos, cz. püspök urat, a Múzeumok és Könyvtárak országos főfelügyelőjét, s társulatunk tiszteletbeli tagját, hogy ha az általa kiadott Monumenta Vaticana című vállalat számára kutatók Bács-Bodrog vármegyére vonatkozó adatokat találnak, azokat társulatunk évkönyvének átengedni kegyeskedjék. — A közgyűlés ez indítványokat elfogadta, s a teendőkkal a választmányt bízta meg.

3. A múzeumőr jelentése a régészeti és néprajzi osztály működéséről s a gyűjtemények gyarapodásáról. — A közgyűlés a jelentést tudomásul vette. (A jelentést egész terjedelmében az évkönyv közli.)

4. A számvizsgáló bizottság jelentését a közgyűlés tudomásul vette, s annak alapján a pénztárosnak a fölmentést megadta.

5. Az 1904. évre szóló költségvetést a közgyűlés változatlanul elfogadta. Ezzel kapcsolatban a pénztárosnak azon indítványára, hogy a társulat az alapítványokat gyümölcsözőbben kamatoztassa: többek hozzászólása után a közgyűlés azt határozta, hogy egyelőre maradjunk meg az alapítványoknak eddigi biztos elhelyezése mellett.

6. A jövő évi számadások és a pénztár megvizsgálására a közgyűlés ismét Gräff Nikáz, id. Mihályi János és Raisz Lajos tagokat küldte ki.

7. Az elnök a tisztikar és a választmány nevében — a 3 évi megbízatás letelvéen — leköszönt. — Latinovits Pál indítványára a közgyűlés a lemondott tisztikarnak és választmányának buzgó működéseért köszönetet szavaz, s id. Mihályi János, korelnök vezetésével egyhangulag újból megválasztotta a volt tisztikart — *Roediger Lajos* múzeumőr kivételével, aki évek során át viselt, s a legnagyobb elismerést érdemlő buzgósággal, ügyszeretettel betöltött tisztségéről egészségi okból megmásíthatlanul lemondott. A közgyűlés sajnálattal vette tudomásul a

lemondást, s Latinovits Pál indítványára Roediger Lajosnak lelkes, fáradhatatlan, eredményekben gazdag működéseért jegyzőkönyvi elismerést és köszönetet szavazott, — s múzeumőrnek egyhangulag *Horváth János*, áll. főgimn. tanárt választotta meg.

A választmányt a közgyűlés néhány új taggal frissítette föl, megválasztván *Czirák Gyula* (Gombos), *Evetovics János* (Bács) és *Gubitz Kálmán* (Bodrogmonostorszeg) buzgó működő tagokat.

Roediger Lajos a választmányi tagságot nem fogadván el, maga helyett *Vértesi Károlyt* (Zombor) ajánlotta, kit is a közgyűlés egyhangulag megválasztott.

8. *Czirák Gyula* működő tagnak *A bácskai ugynevezett római sánczokról* szóló értekezését Roediger Lajos olvasta föl. — A közgyűlés mind a szerzőnek, mind a fölolvasónak köszönetet mondott s határozta, hogy az érdekes tanulmány az évkönyvben jelenjék meg.

9. Roediger Lajos indítványa egy segédmuzeumi állás szervezése iránt. — Az ügyész és az elnök hozzászólása után — mivel az alapszabályok keretén kívül oly felelősséggel járó megbízatás senkire sem ruházható — a közgyűlés megbízta a választmányt, hogy — amennyiben szükséges — a segédmuzeumi állás szervezésére s egyéb változtatásokra vonatkozólag alapszabálymódosítást dolgozzon ki, melyet a jövő közgyűlés fog tárgyalni.

10. A közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére *Husvéth István* és *Vértesi Károly* tagokat küldte ki a közgyűlés.

11. Az elnök záró szavai után a közgyűlés véget ért.

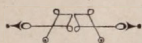
12. A közgyűlésen jelenvoltak fölvonultak a társulatnak II. emeleti helyiségeibe a *muzeum megnyitására*.

Roediger Lajos, volt muzeumi, ki érdemes működését a legméltóbban fejezte be ez ünnepély lehetővé tételével, szakzerű és érdekes előadás kíséretében sorba bemutatta a múzeumnak 14 szekrényben, példás rendben és izléssel összeállított ősrégészeti, numizmatikai, néprajzi, kegyeleti stb. tár-

gyait s ezzel a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat muzeuma — régi óhajlás teljesülvén vele — megnyílt az érdeklődő közönségnek.

Kmf.

Trencsény Károly,
titkár.

Titkári jelentés

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat 1903. évéről.

Tisztelt közgyűlés!

Társulatunk múlt évi működéséről — csak a főbb mozzanatokat emelve ki — a következő jelentést vagyok szerencsés előterjeszteni.

A folyó ügyek elintézésére egy rendes közgyűlést s öt választmányi gyűlést tartottunk. A titkári iktatókönyvbe a lefolyt évben 49 szám alatt 88 darab ügyirat van bejegyezve.

Ez adatok csöndes, kis arányú működésre mutatnak; de ha a régészet terén elért eredményeket hozzá vesszük, melyekről a muzeumőr jelentése fog beszámolni: akkor a kép méretei tetemesen megnagyobbodnak, s a színezete is kedvezőbbnek tűnik fel.

Múlt évi közgyűlésünk két fontos határozatát foganatosítottuk a következőkben.

Zsák J. Adolf, nagyváradí egyházmegyei fölszentelt lelkészt, társulatunk működő tagját, ki Rómában, a vatikáni levéltárban buvárkodik, fölkértük, hogy szerény anyagi támogatásunkkal a mi vármegyénkire vonatkozó adatok után is kutasson. Zsák tagtársunk készséggel vállalkozott kérésünk teljesítésére, a mint ezt Rómában, 1903. évi április 20-án kelt levelében kifejezte. Közben a katolikus világ fejének halála, s az azt követő események bizonyára megakasztották őt munkálkodásában, azért tőle újabb értesítést még nem kaptunk. De ismerve buzgó tag-

társunknak társulatunk iránt való készségét, s kifejezett ígérétét, becses eredményt várhatunk.

A második határozat szerint, hogy a vármegyénk ősrégészetére irányuló érdeklődést, figyelmet szélesebb körben fölkeltsük, *A bácskai ősemlékek kinyomozásának kérdéséhez* czimen Gubitza Kálmán tagtársunktól, ki e téren évek óta szép eredménnyel működik, egy — a régészeti kutatások módját ismertető, útmutató cikket közöltünk évkönyvünk legutolsó számában, s azt, külön lenyomatban, első sorban a vármegyei tanítóságnak szétküldöttük. Bizonyára e munkánk se marad eredménytelen.

Alapszabályaink szerint tavaly is négy Évkönyvet adtunk ki. A füzetek egyszer-egyszer késve jelentek meg. A késedelem részint közlemények hiányából, részint pedig nyomdai okokból történt. 8 szerző 16 dolgozattal szerepel az évkönyvekben a társulati hivatalos ügyeken (jegyzőkönyvek stb.), s vegyes közleményeken (irodalom, lapszemle) kívül. Kiemelendőek azok az értekezések, melyek vármegyénknek a török hódoltságot megelőző, s azt követő korához s a telepítések történetéhez szolgálnak felvilágosító adatokkal. Ilyen közlemények: A kalocsabácsmegyei klérus honvédelmi tevékenysége a mohácsi vész előtt. Irta Erdőhelyi Menyhért. Görögök Bácskában a török háborúk után. Ugyanazon szerzőtől. Részletek Bács multjából a XVII. és XVIII. századból. Irta Evetovics János. A bosznagradovári kegykép Bácsban, — szintén Evetovics Jánostól. Érdekes adatokat közölt Iványi István: Bács-Bodrog vármegyei községek pecsétjei czimen.

Állandó összeköttetésben voltunk 4 fővárosi tudományos társulattal, s 7 vidéki, mienkkel rokon egyesülettel. Mindezeknek kiadványait a mienkért cserébe kapjuk. A Muzeumok és Könyvtárak országos szövetségének 1903. évi december 6.-án, Budapesten tartott közgyűlésén társulatunkat — mint a szövetség tagját — Latinovits Géza alelnök és Roediger Lajos múzeumőr képviselték. Az országos szövetség kiadásában megjelenő Magyar

Minerva, s egy más, Évkönyv című vállalat ismertető adatokat közölt társulatunk szervezetéről és működéséről.

A tervezett budapesti országos néprajzi vásár előkészítő bizottsága részére, főispán úr ő méltósága fölszólítására, a titkár és a múzeumőr összeállították a vármegyénkben található néprajzi érdekességek és szokások jegyzékét.

Zombor szab. kir. városnak Deák Ferencz emlékére tartott díszgyűlésén (1903. október 17.-én), s a város polgárságának II. Rákóczy Ferencz emlékére rendezett ünnepén (október 24., 25.-én) társulatunk is képviseltette magát. Az utóbbi ünnepen Trischler Károly, másod titkárunk közre is működött. Deák Ferencz emlékének pedig évkönyvünk (III. füzet) is áldozott a titkárnak: Vármegyénk és az 1867. kiegyezés című közleményében.

Működésünket anyagilag támogatták: a vallás- és közoktatásügyi miniszter 500 korona, Bács-Bodrog vármegye törvényhatósága 600 korona segéllyel, a Zombori Takarékpénztár 100 korona adománnyal. Ifju gróf Chotek Rudolf, nagybirtokos úr pedig készségesen megengedte a Kiszács közelében levő tumulusok föltárását, s utasította futtaki igazgatóságát, hogy a kutatásoknál a társulatnak segédkezet nyújtson. Mindezekért köszönetünket munkálkodásunkkal rójuk le.

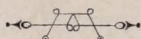
Anyagi helyzetünket a következő adatok mutatják. Az 1903. évben bevétel volt: 2848·35 korona, kiadás: 2541·32 korona; készpénz maradvány: 307·03 korona.

A társulat tagjainak száma az év végével 12-vel kevesbedett. Hat érdemes pártoló tagot a halál szólított el közülünk. Elhunytak: Csilits Bálint, felső-szent-iváni, Kovacsich Máté, bács-almási, Lajthay János, kupuszinai, Válimits János, madarasi róm. kath. plébánosok; Czvetkovits Péter és Gertinger Pál, zombori ügyvédek. Kegyelettel emlékezünk rájuk. A kötelezettség megszűntével kilépett 2 pártoló tag. Megyénkből messze távozott 2, önként lemondott 2 működő tag.

A jelenben van társulatunknak 10 tiszteletbeli, 42 alapító, 218 pártoló és 35 működő tagja; összesen: 305.

Kérem a tisztelt közgyűlést, hogy e vázlatos jelentésemet tudomásul venni kegyeskedjék.

Trencsény Károly.

Múzeumőri jelentés

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat gyűjteményeinek 1904. évi gyarapodásáról s az ásatásokról.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Ha hideg bonczoló elmével tekintek végig múzeumunk lezajlott éve felett, akkor azt az évet tulzás nélkül is a kialakulás évének kell neveznem.

Midőn öt évvel ezelőtt, társulatunk akkor még szegényes múzeumának szolgálatába léptem, hiob hírek fogadtak. Emlegették a közönség közönyét, és hogy vármegyénk ugyan szegény a muzealis anyagban.

Örömmel konstatalom, mélyen tisztelt közgyűlés, hogy mindkét hír csak rémkép volt.

Közönségünk hála istennek érdeklődik múzeumunk iránt, és anyag, méltó anyag ugyan bőven fordul elő vármegyénk területén.

A baj nem a közönyben, de abban volt, hogy vármegyénk közönsége nem ismerte a mi céljainkat, feladatunkat.

Az a kevés, mi társulatunk munkálkodásáról a vármegyei lapok útján közönségünk közé szivárgott, nem volt elégséges céljaink, működésünk megismertetésére.

Erre az élő érintkezés keresése bizonyult a leghathatósabb gyógyszernek és az élő érintkezés keresésének köszönhető, hogy múzeumunk ma már megállja helyét a vidéki vármegyei múzeumok között.

Czélunk az, hogy összegyűjtsük mindazt a vármegye területéről, a mi az élő nemzedéket ezen föld megismerésére és ennek alapján annak szeretetére vezetheti. Hogy megismerje ebből a múzeumból a vármegye őstörténelmét, összegyűjtve legyenek benne a történelmi kor emlékeztetői, hogy megismerje ezen múzeumból a vármegye népét, annak egész életmódját, és a megye természeti kincseit. Nem czélunk azonban idegen területek anyagának gyűjtése, ilyen célra országos múzeumaink szolgálnak.

Czélunk közismertté tételére, az érdeklődés fentartására nem elégséges a jóakarát. Önfeláldozó, fanatizált munkások kitaró buzgalma szükséges erre.

Hogy mennyire haladtunk czélunk felé, megítélhető abból, hogy a lefolyt évben 91 adományozó kereste fel a múzeumot, 308 tárggyal gyarapítván gyűjteményeit. És hogy közönségünk érdeklődik, mutatja az, hogy bár múzeumunk nem volt még megnyitva a közönség előtt, a mult évben 60-nál többen nézték meg gyűjteményeinket, köztük Gohl Ö., dr. Máhler E. és Semayer V. nemzeti múzeumi tisztviselők. Gohl úr egyenesen éremtárunk megtekintésére utazott ide.

Múzeumunk gyarapodása ez évben elég arányos volt, csak a néprajzi és természetrajzi táruk intensivebb gyarapodása lenne kívánatos.

Az elmúlt évben:

A) a könyvtár gyarapodása	74	tétel
B) a régiségtár	795	„
C) az ipar- és szépművészetitár gyarapodása	27	„
D) a néprajzitár gyarapodása	96	„
E) a természetrajzitár	3	„

Összesen : 995 tétel volt.

(Az egyes gyűjtemények gyarapodása a külön jegyzékben van feltüntetve.)

A folyó év anyagának nem jutott volna hely múzeumunk-

ban, ha a vármegye intézőinek ügyünk iránt való meleg érdeklődéséből helyiségeink 1 teremmel nem gyarapodtak volna, és ha a vármegye anyagi támogatása lehetségessé nem tette volna a szükséges szekrények beszerzését, ma nem ünnepelhetnők meg múzeumunk megnyitását. Méltó köszönettel kell megemlékeznünk vármegyénk intézőinek ügyünk iránt tanusított nemes érdeklődéséről.

Ma 3 teremben van elhelyezve múzeumunk. 14 szekrény és 2 kisebb tartály foglalja be gyűjteményeink anyagát, de így is igen sok tárgy fekszik szabadon a termekben.

Hálás köszönettel kell adóznunk a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének is, mert hathatós támogatásának köszönhetjük legnagyobb részben, hogy múzeumunk már mától megnyitható a közönség előtt. Az állami felügyelet elfogadása óta a Felügyelőség 3500 korona segélyt nyújtott Társulatunknak, hogy abból ásatások révén gyarapitassék múzeumunk.

Az 1899-dik évtől 1903. év végéig 2837 korona 49 fillért használhattunk föl az Országos Főfelügyelőség jóváhagyásával a következő czimekre :

Az adai őstelepek ásatására	50 K — f.
Az apatini őstelepek ásatására	269 K — f.
Az apatintelepi őstelepek ásatására	50 K — f.
A bácskerezsturi „ „ (Lality etc.)	66 K — f.
A bácsmadarasi „ „	55 K — f.
A begecsi őstelepek ásatására	50 K — f.
A bezdáni „ „	82 K — f.
A b.-monostorszegi őstelepek ásatására (Sziget, Bortánvár)	580 K 69 f.
A gombosi őstelepek ásatására	468 K 13 f.
A kiszácsi „ „	13 K 08 f.
A óverbászi „ „	100 K — f.
Átvitel	1783 K 90 f.

Áthozat	1783 K 90 f.
A sztanisiesi és n.-militicsi őstelepek ásatására	93 K 65 f.
A szeghegyi őstelepek ásatására	8 K 82 f.
A titeli „ „	200 K 20 f.
Az ujvidéki „ „	88 K — f.
Az u. n. római sánczok bejárására és kutatására	100 K — f.
A néprajzi múzeum számára	131 K 82 f.
Szakkönyvek vásárlására	138 K 40 f.
Régészeti tárgyak bevásárlására, az elnökség	66 K 50 f.
Bács-Bodrog vármegye régi és emléképitményei albumára	180 K — f.
Praeparáló eszközökre és vegyszerekre	40 K — f.
Múzeumőr bácsi útja	6 K 20 f.
Együtt	2837 K 49 f.

Nem tartottam feleslegesnek, mélyen tisztelt közgyűlés, ezen adatoknak közlését.

Tanulságot szolgáltatnak az adatok arról is, hogy választmányunk éber gonddal ügyelt arra, hogy ásatásai révén vármegyénknek minél tágasabb köreiben keltsen érdeklődést múzeumunk iránt.

Nem egy vidéki múzeum van hazánkban, a melyik évente a 2837 koronánál magasabb összeget fordíthat gyűjteményeinek gyarapítására, de a mi múzeumunknak ezen összeg az 5 év alatt is áldásos segélynek bizonyult. Azon muzeális anyag, mellyel ezen összeg révén gyűjteményeink gyarapodtak, ötszörösen annyi anyagi értéket képvisel, de mi ránk nézve kellően nem is értékelhető, mivel vármegyénk ismeretlen multjára vetnek azok világot.

A mai naptól a nyilvános használatnak átengedett múzeumunknak külső kiállítása azon eszközökhöz van mérve, melyek felett rendelkezhattünk. Ha eszközökben bővelkednénk, értékes gyűjteményünknek méltóbb kiállítást sürgethetnénk, de addig, míg társulatunk alaptőkéje nem lesz akkora, hogy a rendes kiadások

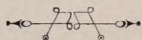
legalább annak kamataiból legyenek fedezhetők, meg kellett magunktól vonni azon örömet, hogy gyűjteményeinket belső becsükhöz méltó keretben mutassuk be.

Meg kell barátkoznia társulatunknak azzal a gondolattal is mélyen tisztelt közgyűlés, hogy ha a muzeumunkban rejlő immár nem csekély tudományos tőkét valóban a közjó előmozdítására akarjuk használni, előbb-utóbb állandó alkalmazásu muzeumőrrel kell gondoskodnunk, mert a fontos feladatu és sok munkát is igénylő muzeumőri tisztelet nem sokára teljesen lehetetlen lesz egy egyénnek mellék időtöltésként ellátnia.

Midőn ezekben a muzeumunk mult évéről és az utóbbi öt évről szóló rövid jelentésemet előterjeszteni szerencsés lehettem, kérem jelentésemnek tudomásul vételét.

Zombor, 1904. április 10.

Roediger Lajos,
muzeumőr.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Múzeumának gyarapodása 1903-ban.

A) Könyvtár.

I. Szakkönyvtár.

A j á n d é k: 1. Bács-Bodrog vármegye törvényhatósága. Századok. 1903. évf.

2. Bárczy Iván pénzügyi titkár. Dr. lászlófalvi Velics Antal: Magyarország török kincstári defterek.

3. Bárány Biedermann Rezső nagybirtokos Szigetvár. Németh Béla: Szigetvár.

4. Bierbrunner Gusztáv ág. hitv. ev. lelkész Ókeér. A bács szerémi ág. hitv. ev. egyházmegye Monografiája.

5. Id. Donoszlovits József ny. városi főszámvevő Zombor. Hof- und Staats-Handbuch des Österreichischen Kaiserthums. 1844.

6. Érdúj helyi Menyhért plébános Zenta. Érdúj helyi M. A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt.

7. Fárbas József lövészegyl. titkár Óbecse. Huszonötév az Óbecsei polgári czéllövészegylet történetéből. 1878—1903.

8. Magyar Nemzeti Muzeum igazgatósága. Jelentés a Magyar Nemzeti Muzeum 1902. évi állapotáról.

9. Muzeumok és Könyvtárak Országos Felügyelősége. a) Magyar Könyvszemle X. évf. 3, 4. füzet. XI. évf. 1, 2, 3. füz. b) Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. c) A kassai muzeum gyűjteményeinek leíró lajstroma. d) Vezető a kassai muzeum gyűjteményeiben.

10. Olcsvári Olchváry Ödön m. k. honvédőrnagy Szabadka. Olchváry Ö. A magyar függetlenségi harc 1848—49-ben.

11. Oltványi Pál prépost Szeged. Oltványi P.: A jeruzsálemi szent sir és lovagrendjének rövid története.

12. Trencsény Károly társ. titkár. Az Ethnographia IV. évfolyama 1893.

Vétel: 1. Beöthy Ákos. A magyar államiság fejlődése, küzdelmei II. rész.

2. Dr. Emerich Henszlmann. Grabungen des Erzbischoffs von Kalocsa Ludwig Haynald.

3. Dr. Karácsnyi János. Magyar nemzetségek III. k.

4. Numizmatikai Közlöny. II. évf. 1903. (Tagsági illeték.)

5. Vértés. Társulatok, egyletek és körök évkönyve az 1902. évről. A Magyar Tudományos Akademiától átalány fejében:

6. M. Tud. Ak. Almanach 1903-ra.

7. Akadémiai Értesítő. 1903.

8. Archeologiai Értesítő. 1903.

9. Értekezések a társadalmi tudományok köréből.

10. Monum. Hung. Hist. Magyar Történelmi Emlékek. I. o. Okmánytárak. XXXI. k.

11. Monum. Hung. Hist. Magyar Történelmi Emlékek. II. o. Irók. XXXVI. és XXXVII. k. 2 kötet.

12. Brice J. A római szent birodalom. (M. T. A. K. K. V.)

13. Friedjung. H. Harcz a német hegemoniáért. (M. T. A. K. K. V.)

14. Le Play. A munkásviszonyok reformja.

Csere útján: A kalocsai főszékesegyház könyvtárától:

1. Monumenta Vaticana Hungariae. Pápai tizedszedők számadásai. 1181—1375.

2. Monum. Vat. Hung. Gentilis bibornok magyarországi követségének okiratai. 1307—1311.

3. Monum. Vat. Hung. IX. Bonifác pápa bullái. I. r. 1389—1396. II. r. 1396—1404.

4. Monum. Vat. Hung. Mátyás király levelezése a római pápákkal. 1458—1490.

5. Monum. Vat. Hung. A római szentlélek társulat anyakönyvei. 1446—1523.

6. Monum. Vat. Hung. Magyarországi pápai követek jelentései. 1524—1526.

7. Monum. Vat. Hung. Buonvisi bibornok bécsi nuntius jelentései.

8. Dr. Emerich Henszlmann. Grabungen des Erzbischoffs von Kalocsa Dr. Ludwig Haynald.

9. Zichy Jenő gróf kaukázusi és középázsiai utazásai. 2 kötet. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. dr. Borovszky S. és Sziklay J.

10. Abaujvármegye és Kassa.

11. Fiume és a magyar-horvát tengerpart.

12. Nyitrávármegye.

13. Vasvármegye.

14. Szabolcsvármegye.

15. Bihárvármegye és Nagyvárad.

Csere útján társulatoktól:

1. Erdélyi Múzeum. 1903.

2. Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulat XIII. évkönyve.

3. Biharmegyei és Nagyvárad Régorészeti és Tört. Egl. évkönyve 1901—1902-re.

4. Békéscsabai Muz. Egl. II. évkönyve.

5. Nagybányai Muz. Egl. Értesítője. 1902.

6. Tört. és Rég. Értesítő 1903-ra. (A Délmagyarországi Tört. és Régorészeti Egl. Közlönye.)

7. Alsó-Fehérvármegyei Tört. Rég. és Term. Tudom. Egl. XII-ik évkönyve.

II. Általános könyvtár.

Ajándék: 1. Bittermann Nándor és fia nyomdája: A Bácska 1903. évfolyama.

2. A Bajai Közlöny szerkesztősége. A Bajai Közlöny 1903. évfolyama.

3. Oltványi Pál prépost Szeged. Tátrafüredi emlék. Irta O. P.

4. A Szabadkai Hirlap szerkesztősége. A Szabadkai Hirlap 1903. évfolyama.

5. Vértesi Károly ügyvéd Zombor. Saját műveiből: a) Keleti ég

alatt Egyiptomban. b) Keleti ég alatt Palesztinában. c) Konstantinápoly. d) Ködképek a multból. e) Három főváros. Berlin Kopenhága. Drezda. f) Több országból. Uti rajzok. g) Uti képek Olaszországból. h) Az Alpesek között. i) A zombori felső kereskedelmi iskola tanulmányútja: Bosnyák-ország, Hercegovina, Montenegro, Dalmátpartvidék. j) Az éjjeli nap országból. — Továbbá: k) Birálatok Vértesi Károlynak: Keleti ég alatt Egyiptomban, Keleti ég alatt Palesztinában és Konstantinápoly című út-leírásairól.

Vé t e l. A M. Tud. Akademiától átalány fejében:

1. Aischylos tragédiái. (M. T. A. K. K. V.)
2. Értekezések a nyelv és széptudományok köréből. 1903.
3. Matematikai és Természettudományi Értesítő 1903.
4. Nyelvtudományi Közlemények. 1903.

B) Régiségtár.

I. Okmánytár.

A j á n d é k: 1. Ada község előjárósága, Latinovits Pál főispán úr útján: 2 Ada községre vonatkozó oklevél.

2. Dalmay Béla kincstári ügyész Zombor. a) Hadútrend. (1849. januárius 7.) b) Haynau 1849. szept. 1.-i rendeletének másolata. c) Haynau 1849. szept. 1.-i rendeletére vonatkozó hirdetmény.

3. Holczmann Ignác tanító Torzsa. 17 drb régibb levél, nyugtató, utaltvány stb.

4. Morber Antal ipartestületi elnök Apatin. a) 2 drb céh protokolum. b) 2 drb segédoklevél. c) 1 drb oklevél blanquetta.

II. Térképgyűjtemény.

A j á n d é k: 1. Érseki uradalom Bács. 1779-ből való urad. térkép. 2. Tomcsányi Aladár főispáni irodatiszt Zombor. Bauer nagy térképe, Bács-Bodrog vármegyéről.

III. Ősrégészeti gyűjtemény.

A j á n d é k: 1. Dr. Burtik József orvos Ada. 1 drb fehérmárvány kőbuzogány.

2. Érseki uradalom Bács. a) Gr. Nádasdy F. érsek hajduinak tarsolya. 1 drb. b) Gr. Nádasdy F. érsek hajduinak csákója. 1 drb. c) Gr. Nádasdy F. érsek hajduinak patrontáskája. 1 drb. d) 1 drb régibb érseki hajdú-csákó. Feketesárga.

3. Gubicza Kálmán ig. tanító Monostorszeg. 1 drb egyenes vas-kard (spádé).

4. Hadanics E. (Gubicza Kálmán útján) 1 drb kovakés, 1 drb jaspiszilánk, 2 drb kisebb kovaszilánk.

5. Hoffmann Ferencz várm. tisztviselő Zombor. 1 drb bronz szárnyas véső Bácsból.

6. Kozma Dezső jegyző Bácsfeketehegy. A bácsfeketehegyi tégláégetőből származó: a) 1 drb hosszú alakú diszes ornamentikájú aranyozott bronzcsengő. b) 1 drb elég ép hólyagos művű négy aranyozott pánttal körülvett ezüst fülbevaló, a gömbök sötét lilaszínre befuttatva. c) 1 drb az utóbbihoz hasonló fülbevalónak töredékei. d) 1 drb bronz láncz 2 szemre (csavart 8-as). e) 1 drb bronz karika. f) 2 sötét lilára futtatott ezüst gyűrűnek darabjai. g) egy gyöngyfűzérben: 1 drb sziv alakú borostyán, 2 drb tarka betétes agyaggyöngy, 4 drb agyaggyöngyöcske, 2 drb üveggyöngy.

7. Lallosevits Jakab földhirtokos Zombor. Battináról (Baranya m.) származó: a) 1 drb fületlen agyagbögre. b) 1 drb kis agyag sirbögre. c) 1 drb madarat ábrázoló rovátkos diszű agyagtárgy. (Üreges, a madár hátán lyuk.)

8. Latinovits Géza alelnök Borsód. a) 1 drb nagy, fejes és hamis kövekkel kirakott bronz gyűrű Raguzából. Bikityi ásatásaiból: b) 2 drb agyagedény pereme. c) 1 drb agyagedény töredéke. d) 3 drb félköralakúra faragott fél téglá. e) 4 drb vasszög. f) 1 drb vaskampó. g) széndarabok. h) korhadtt fadarabok.

9. Latinovits Pál főispán Zombor. Óbecséről a Földvár tiszai oldaláról származó átszenesedett tölgyfapalánk.

10. Mayer István III. g. o. tan. Zombor. 1 drb vashál való kis parázsfogó. 1 drb öszvérpatkó. (Zomborból, Flórián-utczai házalapozásnál.)

11. Letenyei Pintér S. országgyűlési képv. (Latinovits G. alelnök útján.) a) Bányász rézesákány Liptóvármegyéből. b) Fejes börtösdíszű ezüst gyűrű Boszniából. (Bogumil sirból.) c) 2 drb bronz karperecz.

12. Schwerer Ferencz II. g. o. t. Zombor. 1 drb vassarkantyú. (Szigasziget.)

13. Szikies Ferencz rétmester Zsablya. a) 2 drb csillámpalából való örlőkő (Zsablyáról). Gubicza Kálmán útján: b) kis vashál való köpüs lándzsa.

14. Dr. Tumbász István plébános Vajszka. 1 drb kövéső.

Vétel: 1 drb szarmata-jazygkori fazék Erdőről.

Az állami segélyből eszközölt ásatásokból:

Vajszkai tumulus temető: 1 drb bronzfibula. — 1 drb nagyobb rossz ezüst karika. — 1 drb agyagtál (összeállítva). — 1 drb nagyobb korongon készült agyag sirbögre. — 5 drb hosszúkás négyoldalú oszlopos borostyánkő gyöngy. (Egyező a bácsmadarasival.) — 2 drb szép

— betétes — agyaggyöngy. — 4 drb szürkés agyagedény töred. (Perem, oldal, fenék.) — 1 drb agyagedény teljes pereme. — 10 drb szürkés agyagedény töredék. — 4 drb korongon készült iszapolt agyagedény töredéke.

Gombosi őstelepek: IV. sz. esiszolt-kőkorszakbeli telep.

A) 8 drb nagyobb kovaszilánk. — 5 drb kova vakaró. — 4 drb kova nucleus. — 12 drb különféle nagyságu és anyagu elég ép kövéső. — 3 drb különféle anyagu kövéső töredéke. — 3 drb kő (parittya?). — 1 drb agy. körlapocska. — B) 6 drb különféle mészbetétes agyag ed. töred. — 2 drb agyag bábu láb. — 1 drb négy águ agyagtárgy (?). — 1 drb bütykös diszű agy. gömb. — 2 drb obszidián szilánk. — 1 drb kagyló-mészből készült tárgy. — 1 drb agy. ed. füle. — 1 drb bütykös diszű agy. ed. töred. — 1 drb agyag rosta (lángkem.) töred. — 1 drb ujjbenyom. diszű agy. ed. töred. — 1 drb csillámpala. — C) 1 drb nagyobb ellyptikus alapu lapos bütykös diszű agyag tálacska. — 1 drb kisebb ellypt. alapu lapos bütyk. diszű agy. tálacska. — 1 drb agyag tálacska. — 1 drb ketté hasadt agy. kúp. — 1 drb agy. szövőszékneh. — 1 drb ismln. agy. tárgy (kunyhótapasz?). — 2 drb kúpos hálósúly. — D) 2 drb agy. orsóneh. vagy gyöngy. — 2 drb keresztalapú orsógomb vagy szövőszéksúly. — 3 drb ellypszeid alaku agyag hálósúly vagy szövőszékneh. — 1 drb fél ellypszeid alaku agyag súlyzó. — 1 drb laposra nyomott agyag hálósúly. — 2 drb 6 bütykű agyag tárgy. — 1 drb csillámpala. — 1 drb hollstatti koru agyag edény töredék. — 1 drb köfejsze töredék. — 2 drb talpesöves tálacska, az oszlop azonban tömör.

Vajszkai Árpádkori temető.

1 gyöngyfűzérben: 8 drb durva mívű amethyszt gyöngy, 2 darab fénylő kékszinű üveggyöngy, 3 drb ismln. anyagu (csont?) piszkos zöldes színű gyöngy és 1 drb sodronykarika bronzból. — 1 gyöngyfűzérben: 9 drb durva mívű amethyszt gyöngy, 2 drb kis agyag gyöngy, 1 darab fénylő kékszinű üveggyöngy. — 1 drb aranyozott, zománcz betétes Krisztuskép bronzból. — 12 drb kisebb ezüst halántékgyűrű. — 5 drb nagyobb vastag ezüst halántékgyűrű. — 2 drb ezüst karika. — 1 darab deltoidos vasnyilhegy. — 1 drb vaskés. — 1 drb vaspátkó töredék. — 1 drb vaskules. (Tolla letörve). — 1 drb vaskés. (?) — 1 drb agyag edényesücske. — 2 drb agyag edényfenék töredék. 1 drb agyag edény pereme.

Bodrog-Monostorszeg.

Vályogvetők: (Okruglyik.) Kőkorszaki telep. 3 darab örlőkő. — 1 drb nehezekekő. — 1 darab homokkő. — 1 drb kvarenit.

— 1 drb kavics. — 1 drb szerpentin fejsze töredék. — 1 drb kővéső jáspisból. — 6 drb kovaszilánk. — 1 drb csontvéső. — 3 drb tűzpad töredék. — 1 drb agyag kunyhótapasz. — 1 drb égett vályog. — 3 drb agyag edény pereme. — 3 drb agyag edény oldala. — 1 drb agyag edény feneke. — 1 drb agyag csörlő. — 1 drb agyag ivóka. — 1 drb agyag karika töredék. — 2 drb ismln. ezéli agyag edény töredék. — Östulok szarv dobja. — 1 drb vadjuh (Mufflon) szarv. — 4 drb östulok csont darab. — 2 drb östulok fog. — 11 drb újabb juhcsont. — 12 drb hasított és szét tört csont. — 1 drb emberi koponyacsont töredék. — 1 drb négylábú ábrázoló durva mű agyag szobrocska. (Hátán mélyedés). 2 drb talpcsöves agyag edény. — 1 drb csonka agyag háló vagy szövőszéknehezék.

Szauerborn szállási kőkorszaki telep: (Földvár.) A) 1 darab fekete és 1 darab fehér kova vakaró. — 1 darab szürke kova késszilánk. — 3 drb kovaszilánk. — 1 drb öblös agyag edény töredék. — 1 drb bütyökfülü agyag edény töredék. — 1 drb barázda díszes agyag edény töredék. — 1 drb abroncs díszes agyag edény töredék. — 2 darab szalag díszes agyag edény töredék. — B) 24 darab kovaszilánk. (Kés, vakaró, nyílhegy.) — 14 drb kisebb kovaszilánk. — 1 drb kova nucleus. — 1 drb kővéső töredék. — 2 drb gömbalaku agyag edény töredék. — 2 drb öblös agyag urna töredék. — 1 drb öblös agyag urna fenék darabja. — 3 drb dudordíszes agyag edény töredék. — 6 darab kisebb dudordíszes csésze töredék. — 3 drb agyag edény pereme. — 1 drb dudordíszes agyag edény oldala. — 2 drb agyag edény átfurt csücsök füle. — 2 drb agyag bütyök fogantyú. — 1 drb láncdíszes agyag edény töredék. — 1 drb lyukas agyag golyó.

Dunamenti téglavető: (Kőkorszaki telep.) 3 darab juh és sertéscsont. — 1 darab felállószerű agyag edény töredék. — 1 darab behajló peremű agyag edény töredék. — 2 darab hullámvonalas agyag edény töredék. — 2 drb vesszőbenyomatos agyag edény töredék. — 1 drb kunyhótapasz. — 1 drb fenőkö.

Kigyós melletti őstelep: 1 drb feketére égetett agyag edény töredék. — 1 drb vörös pontdíszes agyag edény töredék.

Sziga szigeti őstelep: 2 drb fekete agyag tál töredék. — 1 drb bütykös díszű agyag csésze töredék. — 1 drb mozsár alaku agyag edény töredék. — 2 drb vastagfalú agyag edény töredék. — 1 darab agyag kunyhótapasz. — 1 drb agyag edény füle. — 1 drb háló vagy szövőszéknehezék.

Jazig szarmata Reitertelep: 1 rozsdásodás által összeállott vasnyilhegy csomó.

Sziga szigeti Árpádkori zárda: 1 drb esiholó acél. — 1 drb (kulcs) csüngődísz vashól.

Apatintelepi (Szilágyi-féle) őstelepek.

Kőkorszaki telep: 8 drb durva agyag edény töredék. — 4 drb égett agyag kunyhótapasz (?). — 2 drb karczott díszes agyag edény töredék. — 4 drb agyag edény töredék. — 4 drb őstulok szarv. — 2 drb őstulok fog. — 1 drb csillámpala.

Honfoglaláskori sírtelep: 1 darab vaslándzsa. — 3 darab háromélű vasnyíl. — 1 drb vasesat töredék. — 1 drb vaskés töredék. — 2 drb vasnyíl töredék. — 1 drb bronz fibula. — 1 drb bronzból való, a mai óramutatókhoz hasonló tárgy. — 1 drb rossz ezüst fejesgyűrű (a fejen bemetszések). — 4 drb szíjvég bronzból. — 5 drb bronzpityke. — 1 drb bronz szíjvég. — 2 drb vaskés töredék. — 1 drb szurok gyöngytöredék. — 1 drb vaskard töredék. — 1 drb vaskés töredék. — 2 drb vaskampó töredék. — 1 drb vassarkantyú.

Ugyanezen községből, de szórványos leletekből: 1 drb vassarkantyú csillagos taraju. — 1 drb szép mivű kétélű bronzcsákány. — 1 darab ezüsttel plattírozott középkori német érez.

A dai őstelepek.

Komlósi Gergely-féle téglavetőkből: A) 1 darab ép sírbögre. — 1 drb összetört sírbögre. — 1 drb agyag ivópohár. — 7 drb jellegzetes agyag edény töredék. — 2 drb agyag edény pereme. — 2 drb agyag edény füle. — 4 drb agyag edény peremtöredék. — 1 drb agyag edény füle. — 2 drb agyag edény fenék. — 14 drb agyag edény töredék. — 1 drb agyag orsógomb. — 2 drb vadjuh (Mufflon) szarv töredék. — 1 drb tulok szarv (talán Bos primig.). — 1 drb Bos primig. lábszáresont darab. — 4 darab parittyakő. — B) 1 darab bütökösdiszű nagyobb tál töredékekből összeragasztva. — 1 drb bütökösdiszű agyag táltöredék. — 1 drb bütökösdiszű agyag edény fenék darabja. — 1 drb bütökösdiszű agyag edény töredék. — C) 1 drb rossz ezüst szíjvég. — 1 drb négyszög alapu szíjvég (aklás). — 1 drb kézen formált, durva, kormos, csipkézett peremű sírbögre. — 1 drb emberi koponya.

Mersics-féle téglavetőkből: Gömbölyű sodronyból készült kapocsvégű, rossz ezüst nyaktekeres. (Torques). — 1 gyöngyfűzérben: 3 drb nagyobb fehér kagylóméhszgyöngy, 8 drb apró üveggyöngy. — 2 drb kis agyag sírbögre.

Horváth—Meller-féle téglavetőkből: 1 darab vadjuh

szarv (Mufflon) töredék. — 1 drb Bos primig. szarv darabja. — 2 drb állsont (juh?). — 1 drb lópata. — 1 drb rövid lábesont (juh?) — 2 drb korongon készült agyag edény töredék. (Fenek rész). — 3 drb simított díszű agyag edény peremtöredék. — 1 drb bronzkori agyag edény füle. — 1 drb mindkét végén átfurt lábszársont darab. — 1 drb lyukas agyag golyó. — 1 drb agyag edény peremtöredék. — 1 darab agyag edény fenék töredék. — 4 drb agyag edény füle. — 4 drb simított díszű agyag edény peremtöredék. — 1 drb öblös agyag edény töredék. — 14 drb agyag edény fenék töredék. — 2 drb agyag edény töredék. — 3 drb homokkő. — 40 drb agyag edény oldal töredék.

Zapletán-féle téglavetőből: 1 drb agyag gyöngy. — 1 drb kovaszilánk. — 1 drb orsógomb agyagból. — 1 drb körkúpos agyag hálósúly. — 1 pár malomkő.

Bácsmadarasi tumulus temető.

11. számú tumulusból: 1 drb ép szürke korongon készült agyag sírhögre. (Kőedény.) — 1 drb vaskard (5 darabban.) — 1 drb tegez foglalo vas. — 2 drb ismnl. vastárgy. — 19. számú tumulusból: 1 drb rossz ezüst karperecz. — 1 drb rossz ezüst karperecz fele. — 1 darab fehér kagylómész gyöngy. — 1 drb tegez foglalo vas. — 14. számú tumulusból: első ásónyomból 1 drb korongon készült agyag edény talpa. (Kőedény?) — 20. számú tumulusból: 2 darab emberi koponyacsont töredék. (Os frontalis). — Homokkő a sír fenekét képező homokkő rétegből. — 30. számú tumulusból: 1 drb vaskés töredék. — 1 drb üreges vastárgy. — 1 darab nagyobb vaskardellenző (?). — 4 darab ismeretlen vastárgy.

IV. Kegyeleti tárgyak.

Ajándék: 1. Ambrozovics Emilia urhölgy Zombor. a) Egy fából faragott karperecz, melyet néhai Hofmann Mihály Zombor sz. kir. város polgármestere, volt 1848—49-iki honvédtiszt készített Pétervárad fogságában. b) Nemzeti kokárda, melyet 1848—49-ben viselt az adományozó urhölgy.

V. Érem és pénzügytemény.

Ajándék: 1. Bárczy Géza I. g. o. t. Zombor. 2 drb újabb osztr. rézveretű pénz.

2. Bárány Imre IV. g. o. t. Zombor. 1 drb kufikus írású réz IV. Béla-féle m. érem. (Gákovai határ.)

3. Bikár Vladimir IV. g. o. t. Zombor. 1 ezüstözött rézből való magyar érem.

4. Buligovics István III. el. isk. tan. Zombor. (Lévay N. útján.) 1 drb ezüst magyar érem Ulászló korából.

5. Erdélyi Róbert fels. ker. isk. I. o. t. Zombor. a) III. Zsigmond hármaskorlával ezüst garása 1624. b) Miksa magyar ezüst polturája 1566. c) Rudolf magyar polturája.

6. Ehrlich Pál II. g. o. t. Zombor. 1 drb újabb osztr. r. v. p.

7. Foncsics Péter főisp. hiv. szolga Zombor. a) 12 drb kétféle osztr. r. v. p. b) 2 drb kétféle kisebb török rézérem. c) 1 drb német birod. réz 1 pfennig.

8. Goldschein József II. g. o. t. Zombor. 1 drb osztr. réz v. pénz.

9. Heller István II. g. o. t. Zombor. 1 drb bajor v. p. rézből.

10. Holczmann Ignác tanító Torzsa. a) IV. Béla rézérem 1 darab. b) Rákóczy rézlibertása 1704-ből. c) Egy krajczár 1848-ból. d) Olasz r. v. p. 10 centesimi. e) Szerb ezüst érem. 1 dinár 1897. f) Szerb v. p. nickel 20 para 1883. g) Ném. bir. v. p. nickel 10 pfennig. h) Ném. bir. v. p. bronz 2 pfennig. i) Bulgár réz v. p. 10 sztojniki 1881. j) Tiroli grófs. réz v. p. Ein kreuzer 1809. k) Osztr. r. ez. v. p. 6 krajczár 1849. l) 3 drb sárgarézt játszóérem.

11. Horváth István II. g. o. t. Zombor. a) 1 drb szerb r. v. pénz. b) 1 drb r. ezüst osztrák v. p.

12. Jeszenszky Károly II. g. o. t. Zombor. 1 drb Ulászló-féle ezüst magyar érem 1504.

13. Jovánovics Béla II. g. o. t. Zombor. a) 2 drb magyar r. v. p. b) 1 drb osztrák r. v. p. c) 1 drb réz Ein Groscherl 1705.

14. Kiss Béla tanító Csantavér. a) 4 drb római bronzérem. b) 1 drb IV. Béla kufikus feliratu érme. c) 1 drb újabb török bronzérem. d) 1 drb rossz ezüst osztr. v. p. e) 1 drb 1848—49-es magyar r. krajczár. f) 1 drb szerb nickel v. p. 10 para. g) 3 drb sárgarézt játszóérem.

15. Knezevics Dezső II. g. o. t. 1 drb rossz ezüst brandenburgi v. p. 6 pfennig.

16. Kohn Czeczilia urhölgy Zombor. 1 drb barbár ezüst érem.

17. Lukács Jakab II. g. o. t. Zombor. a) 1 drb olasz bronz v. p. 5 centesimi. b) 1 drb svájci ezüst 5 centesimi. c) 1 drb újabb osztr. réz v. pénz.

18. Pálffy Győző gyógyszerész Tovariso. 1 drb Ferdinánd magyar ezüst érme 1554-ből.

19. Pilaszánovics Péter jegyző Borsód. 1 drb Mátyás magyar ezüst pénze (Borsódon).

20. Pataricza Albert IV. g. o. t. Zombor. 1 drb ezüst érem. Max. Enn. H. I. D. C. Land Grosch 1701.

21. Schneider László II. g. o. t. Zombor. 1 drb r. római ezüst érem. (Bácskulán.)

22. Schuchmacher Zoltán II. g. o. t. Zombor. 1 drb római bronzérem.

23. Stefanovics István II. g. o. t. Zombor. a) 1 drb ném. bir. r. ezüst érem. b) 1 drb osztrák réz v. pénz.

24. Szalay Frigyes főispáni titkár Zombor. 1 drb Ulászló magyar arany érme 1510.

25. Szikics Ferencz rétmester Zsabya. Lipót kis ezüst érme 1 drb.

26. Szutrély Lipót főszolgabíró Bácsalmás. (Latinovics G. alelnök utján.) 3 drb régi magyar ezüst érem. (Mélykutról Duboka p.)

27. Tessényi Oszkár III. g. o. t. Zombor. a) 3 drb római bronzérem. b) 1 drb újabb osztr. r. v. p.

28. Tóth József IV. g. o. t. Zombor. 1 drb római bronzérem.

29. Valet János posta- és távirótiszt Zombor. 1 drb osztr. v. pénz.

30. Vértesi Károly ügyvéd Zombor. a) M. kir. v. p. 20 kr. rossz ezüst. b) M. k. v. p. 1886. 5/10 kr. c) Magyar érem ezüstdől 1645. d) Mária Th. magyar ezüst polturája. e) 1 drb római bronzérem. f) 1 drb 5 kopekás orosz érem bronzból 1764-ből. g) 1 drb szerb ezüst érem 1 dinár 1879-ből. h) 1 drb romániai ezüst érem 1 leir. i) 1 drb bulgár nickel érem 10 sztotniki. j) 1 drb török rézérem. k) 1 drb görög ezüst érem 5 lepta. l) 1 drb ném. birod. v. p. 2 pfennig. m) 1 drb ném. birod. ezüst v. p. 20 pfennig. n) 1 drb svájcki ezüst pénz $\frac{1}{2}$ frank. o) 1 drb svájcki ezüst érem 1 frank. p) 1 drb spanyol bronzérem 2 grammos. g) 1 drb dán nickel érem 25 öre. r) 1 drb svéd réz érem 1 skilling. s) 1 drb svéd bronzérem 5 öre. t) 1 drb svéd ezüst érem 1 krona. u) 1 drb francia réz érem 5 centimes. v) 1 drb ném. bir. nickel v. p. 10 pfennig. w) 1 drb ném. birod. v. p. 5 pfennig. — aa) IX. Pius réz soldója. bb) 1 drb spanyol ezüst érem 5 peseta. cc) 1 drb francia ezüst érem $\frac{1}{2}$ frank 1808. dd) 1 drb francia ezüst érem 1 frank 1898. ee) 1 drb belga bronz érem 2 cent. ff) 1 drb szerb réz v. p. 10 para. gg) 1 drb szerb réz v. p. 5 para.

31. Vidákovics János várm. írnok Zombor. 1 magyar réz duarius 1700.

32. Wámoscher Béla II. g. o. t. Zombor. 1 drb osztrák réz v. p.

33. Zimmermann Gyula fels. ker. isk. tan. III. o. Zombor. 1 drb római bronzérem.

34. Kozma Dezső jegyző Bácsfeketehegy. a) 1 drb I. Lipót-féle m. ez. érem (lyukkal.) b) 1 drb oszt. r. ez. v. p. 6 krauzer c) 1 drb sárgaréz játékpénz.

VI. Emlékérmek, pecsétnyomók, jelvények.

Ajándék: 1. Csuvárdits Antal II. g. o. t. Zombor. a) A zombori önk. tűzoltó-egylet zászlószentelési emlékérmé. b) Magy. Fehértemplomi Schussmarke.

2. Goldschein József II. g. o. t. Zombor. Bem—Petőfi emlékérem bronzból 1899.

3. Jeszenszky Károly II. g. o. t. Zombor. Frigyes német császár emlékérmé bronzból.

4. Jovánovics Béla II. g. o. t. Zombor. A ravancizai emlékünnepe emlékérmé bronzból.

5. Kis Antal fels. ker. isk. III. o. t. Zombor. 1 drb bronz emlékérem. 1. Ferencz József és II. Vilmos a béke fenntartói.

6. Kiss Béla tanító Csantavér. a) Teleky László gr. halála emlékére vert érem. b) Széchenyi István gr. halála emlékére vert érem. c) Az 1861-iki országgyűlés megnyitásakor vert emlékérem.

7. Mátray L. György szobrász Budapest. Széchenyi István gróf soproni szobrának leplezésekor vert bronz emlékérem.

8. Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatósága. A magyar nemzeti múzeum fennállásának századik évfordulójára vert bronz plaquette.

9. Morber Antal ipartestületi elnök Apatin. Nyolcz drb régi czéh-pecsétnyomó.

10. Vadász József II. g. o. t. Zombor. Magyar milleniumi bronz emlékérem.

11. Vértesi Károly ügyvéd Zombor. a) VIII. Sándor pápa bronz emlékérmé. b) IX. Clemens pápa bronz emlékérmé. c) Milleniumi magy. ezüst korona.

Vétel: 1. A honvédegyletek alakulásának emlékérmé rézből 1867.

VII. Iparművészeti és használati tárgyak.

Ajándék: 1. Özv. Berger Antalné urnő Zombor. a) 2 drb tűzi kutya vasból. b) 1 drb vasnyárs. c) 1 drb vasból való hordó akláló.

2. Husvéth István műfestő Zombor. 1 drb török handzsár tokban.

3. Morber Antal mézeskalácskészítő Apatin. a) 1 drb régi czéhláda (mézeskalácsos czéhé). b) 6 drb egyoldalas régi mézeskalácsminta. c) 6 drb kétoldalas régi mézeskalácsminta. d) 1 drb könyvnyomdai klisé.

4. Ifj. Resch József amerikai szőlőtelep és gyümölcsfateleptulajdonos Bács. 1 drb Schrapnel töredék a bácsi szőlőkből.

5. Robotka János III. g. o. t. Zombor. 1 drb tátrai bot.

Vétel: 1. 1 drb régi különös szerkezetű inga óra Apatinból.

2. Dunai gabnáshajónak kisebbitett mintája.
3. Dunai gabnáshajó orrtökéje 2 drb.

C) Szépművészeti Múzeum.

Ajándék: 1. Dr. Balogh Sándor ügyvéd Budapest. (Schweidel veje.) Schweidel József 1848—49-es honvédtábornok, aradi vértanu arczképe.

2. Ambrozovics Emilia urhölgy Zombor. Olajnyomatu kép. Battyány Lajos gróf utolsó utja a Neugebeudében.

D) Néprajzi Múzeum.

Ajándék: 1. Bosnyák József rézműves Zombor. 1 drb díszes kobak.

2. Evetovics János plébános Bács. Sokacz imádkozó szőnyeg. (Ponyaviczka.)

3. Pap János II. g. o. t. Zombor. 1 drb óndíszes furulya.

4. Schick Rezső aranyműves Zombor. a) 1 pár bácsi sokacz fülbevaló ezüsből. b) 1 pár kernyajai német fülbevaló ezüsből.

5. Schnepf Ferencz I. g. o. t. Zombor. 1 drb óndíszes kobak.

6. Roediger Lajos muzeunör. a) 1 drb mérlegsúlyként szolgáló kovabomba Kovásznáról. b) 1 drb faorsó Kovásznáról. c) 2 drb összehasonlításra szolgáló jelenkori lópatkó. d) Zombori bethlehemesek fényképe. e) Zombori szerb lakodalmas menetből részlet. (Fénykép.)

7. Vidákovics Dezső III. g. o. t. Zombor. 1 drb kobak.

Vétel: a) 1 drb zombori kulacs. b) 2 drb bácsi sokacznő fénykép.

Vétel az 1903. évi állami segélyből: 1 darab vrsnik. (Bácsból.)

Sokacz leányviselet: 1 drb fodrosvászonból való kurta felsőing, az ujjá vörös, fekete, kék, sárga fejtővel kivarrrva, sárgaréz pilléssel kirakva, horgolt csipkével beszegve. — 1 drb fodrosvászonból való szoknya vörös, fekete, kék, sárga fejtővel kivarrrva, sárgaréz pilléssel kirakva, alja kötött csipkével beszegve. — 1 drb kis mellény ezüst gombokkal. — 1 drb kékalapu vörös virágu selyem kötény, alól fekete csipkével beszegve. — 1 drb fehervirágu, ezüst csipkével beszegett kék selyem hátdisz. — 1 drb fekete és vörös csiku, gyapju és szőrből szőtt övszallag. — 1 füzér fényes üveggyöngy a nyakra. — 1 füzér fényes üveggyöngy a mellre eresztős. — 1 füzér igaz gyöngyutáncat üvegből a nyakra. — 1 füzér igaz gyöngyutáncat üvegből a mellre. — 1 homlok gyöngyfüzér (párta) fényes üveggyöngyből. — 2 fülesüngő fényes üveggyöngyből. — 2 drb kisebb fülesüngő fényes üveggyöngyből. — 14 drb fejdiszítésre szolgáló virágos disztü. — 1 drb kékszinű pántlika gyapjuból.

Zombori népies tárgyak: 1 drb szépen kivarrt szerb női teli bundakabát (ködmen—kozsu). — 1 drb tambura. — 1 nagyobb sárga tulipános láda. — 1 pár klumpa (faczipő). — Zombori népies karácsonyfa papírból és a hozzávaló számaron lovaglő juhász, számaron lovaglő Sz. Mária a gyerek Jézussal, 1 drb koszoruban ülő madár, 1 drb tyúk, 1 drb bárány, 1 drb nyúl (mind háziipar cz.) — Zombori Bethlehem játék a hozzávaló 3 drb főveg és 3 drb öv. — Zombori színes szövött terítő gyapjuból. (Szerb.) — 1 pár fehér gyapju harisnya hármasszegélyvel. — 1 drb zombori szerb tarisznya szíves gyapju szövethől.

Két állvány a sokacz leányviselet és a zombori ködmenhez.

Bácskai népies ékszerek ezüsből: 1 pár szóntai sokacz fülbevaló. — 1 pár béregi sokacz fülbevaló. — 1 pár Bács-Bodrog vármegyei (ált.) magyar fülbevaló. — 1 pár bezdáni magyar fülbevaló. — 1 pár sztanisiesi német fülbevaló. — 1 drb doroszlói magyar nyakék. — 1 drb Bács-Bodrog vármegyei (ált.) német nyakék. — 1 drb Bács-Bodrog vármegyei (ált.) régebbi német nyakék.

1 nagyobb diszító képes tükröcske. — 1 drb kisebb képes diszító tükröcske.

Husvétii színes tojások: 1. Császár Károly III. el. isk. tan. Zombor. 1 drb Zomborból.

2. Cziráky Gyula s. lelkész Gombos. 3 drb Boszniából.

3. Latinovics Géza alelnök Borsód. 2 drb ép, 1 drb törve Borsódról.

4. Muits Sándor IV. g. o. t. Zombor. 4 drb Zomborból.

Felemlitjük, hogy a muzeumőr a Magyar Nemzeti Muzeum Néprajzi osztálya számára is gyűjtött ez évben 65 drb husvétii színes tojást, melyet társulatunk eljuttatott rendeltetési helyére.

E) Természetrajziak.

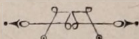
Ajándék: 1. Gozsdu Elek kir. törvényszéki elnök Zombor. 1 drb törpe tűzok (Reznek). Tojó. Tönte: Dr. Lendl Adolf.

2. Gubicza Kálmán ig. tan. Bodrog-Monostorszeg. Füzfa fasciacitío.

Vétel: 1. drb mamuth csont. (Még nincs beszállitva.)

Zombor, 1903. december 31-én.

Roediger Lajos,
muzeumőr.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat vagyonmérlege az 1903.-ik év végén.

1	Készpénz áthozat 1903-ról -	307 03	Áthozat 1904. mint vagyon -	20409 03
2	Alapítványok - - - - -	4410 —		
3	Hátralékokban: 99—1; 900—4; 901—12; 902—14; 903—76 - - - - -	642 —		
4	Könyvtár és régiségek értéke	14000 —		
5	Felszerelés és butorzat - -	1000 —		
6	Követelés Bibó-Bigétől - -	50 —		
		20409 03		20409 03

Zombor, 1903. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
pénztáros.

Átvizsgáltuk és helyesnek találtuk. — Zombor, 1904. évi márczius hó 12-én.

Mihályi János s. k. Raisz Lajos s. k.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat pénztári kimutatása 1903.-ik évről.

BEVÉTEL.			KIADÁS.		
1	Készpénz áthozat 1902-ről -	751 66	1	Ásatásokra - - - - -	600 22
2	Visszatérítés - - - - -	32 24	2	Irodai átalány - - - - -	100 —
3	A zombori takarékpénztár se- gélye - - - - -	100 —	3	Postaköltségekre - - - - -	146 19
4	A vallás- és közoktatásügyi miniszter segélye - - - - -	500 —	4	Tiszteletdíjakra - - - - -	500 —
5	Tagdíjhátralékból - - - - -	299 —	5	Tagsági díjakra - - - - -	12 22
6	Tagdíj 1903-ra - - - - -	893 —	6	Az évkönyv nyomtatásra - -	448 —
7	Alapítvány - - - - -	100 —	7	Asztalos munkákra - - - -	265 —
8	Kamatok - - - - -	172 45	8	Szolgáknak - - - - -	34 —
			9	Tanulmányutra - - - - -	40 —
			10	Könyvkereskedőknek - - - -	99 39
			11	Klisére - - - - -	12 92
			12	Közművelődési palotára - -	50 —
			13	Néprajzi és régészeti tárgyakra	14 70
			14	A magyar Tudományos Aka- démianak - - - - -	84 34
			15	Előre nem látottakra - - - -	13 88
			16	Alapítványra - - - - -	100 —
			17	Készpénz - - - - -	307 03
			18	Könyvvásárlásra - - - - -	20 46
		2848 35			2848 35

Zombor, 1903. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
pénztáros.

Átvizsgáltuk és helyesnek találtuk. — Zombor, 1904. évi márczius hó 12-én.

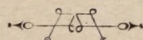
Mihályi János s. k. Raisz Lajos s. k.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat költségvetése az 1904.-ik évre.

TARTOZIK.			KÖVETEL.		
1	Tiszteletdíjakra - - - -	500	1	Áthozat 1903-ról - - - -	307 03
2	Szolgáknak - - - - -	40	2	Tagdíjakból 1904-re 200, á	
3	Irodai átalány - - - - -	100		6 kor. - - - - -	1200
4	Postaköltségekre - - - -	160	3	Alapítványi kamatok - - -	170
5	Tudományos Akadémiának a		4	A zombori takarékpénztár se	
	VI-ik részlet - - - - -	64 04		gélye - - - - -	100
6	Felszerelés, könyvvásárlás, kö		5	Bács-Bodrog vármegye se	
	tés - - - - -	300		gélye - - - - -	600
7	Évkönyvekre - - - - -	600	6	Hátralékokból - - - - -	642
8	Tagsági díjakra - - - - -	12			
9	Kulturpalotára kölcsön - -	50			
10	Előre nem látottakra - - -	100			
11	Egyenleg készpénzben - - -	1092 99			
		3019 03			3019 03

Zombor, 1903. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
pénztáros.

A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat
tagjainak NÉVSORA 1904. évre.

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
Tiszteletbeli tagok:			
1	Császka György kalocsai érsek	Kalocsa	1892
2	Dr. Fraknói Vilmos cz. püspök, a Muzeu-	Budapest	1898
	mok és Könyvtárak orsz. Főfelügyelője		
3	Dr. Hampel József tud. egyetemi tanár	Budapest	1898
4	Iványi István nyug. főgymn. tanár	Szabadka	1884
5	Oltványi Pál prépost	Szeged	1888
6	Dr. Pauler Gyula min. tanácsos, országos	Budapest	1898
	főlevéltárnok		
7	Schmausz Endre főispán	Szabadka	1884
8	Dr. Szentkláray Jenő kanonok	Temesvár	1888
9	Dr. Wlassits Gyula tud. egyetemi tanár	Budapest	1898
10	Gr. Zichy Jenő országgyűlési képviselő	Budapest	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása		Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
	Alapító tagok:			
1	Apatin község közönsége	100 K	Apatin	1903
2	Bács-Bodrog vármegye közönsége	200 „	Zombor	1898
3	B.-Bresztovác község	100 „	B.-Bresztovác	1903
4	Bács-Kula község közönsége	100 „	Bács-Kula	1899
5	Balla Pál ügyvéd	100 „	Ujvidék	1885
6	Bende Imre püspök	100 „	Nyitra	1899
7	Dr. Boromisza Tibor kanonok	100 „	Kalocsa	1896
8	Baja város közönsége	100 „	Baja	1900
9	Ifj. Chottek Rezső gr. nagybirt.	100 „	Futtak	1892
10	Császká György érsek	200 „	Kalocsa	1899
11	Csurog község közönsége	100 „	Csurog	1899
12	Dungverszky István nagybirt.	100 „	Bács-Szenttamás	1899
13	Dungverszky Lázár nagybirt.	200 „	Bács-Szenttamás	1899
14	Fejér Gyula apát-plébános	100 „	Zombor	1899
15	Fernbach Antal nagybirtokos †	100 „	Zombor	1899
16	Fernbach János nagybirtokos	100 „	Roglaticza-pusztá	1899
17	Fernbach Károly nagybirtokos	100 „	Zombor	1903
18	Fernbach Lajos nagybirtokos †	100 „	Temerin	1899
19	Gferer Miklós nagyvállalkozó	160 „	Budapest	1899
20	Grossman Vilmos nagyvállalkozó	100 „	Budapest	1899
21	Latinovits Albin cs. kir. kamarás	100 „	Grác	1899
22	Magyar Építő Részvénytársaság	100 „	Budapest	1902
23	Matkovits Béla főszolgabíró	100 „	Apatin	1903
24	Mohol község közönsége	150 „	Mohol	1899
25	Nagy Béla plébános	100 „	B.-Monostorszeg	1899
26	Ókanizsa község közönsége	100 „	Ó-Kanizsa	1899
27	Pilaszánovits József nagybirtokos	100 „	Roglaticza pusztá	1899
28	Prigl.-Szt.-Iván község közönsége	100 „	Prigl.-Szt.-Iván	1903
29	Pucher József nagybirtokos	100 „	Budapest	1899
30	Bárá Rédl Béla nagybirtokos	100 „	Kelebia	1899
31	Szabadka sz. kir. város közöns.	100 „	Szabadka	1900
32	Szemző Gyula nagybirtokos	100 „	Zombor	1899
33	Szemző László nagybirtokos	200 „	Budapest	1899
34	Gr. Teleky József nagybirtokos	100 „	Tetétlen	1899
35	Ujvidék sz. kir. város közönsége	100 „	Ujvidék	1899
36	Dr. Vojnits István báró	100 „	Szabadka	1902
37	Vojnits Simon nagybirtokos	100 „	Zobnaticzapusztá	1899
38	Zenta város közönsége	100 „	Zenta	1899
39	Gr. Zichy Nep. János nagybirt.	200 „	Bács-Topolya	1885
40	Zombori Takarékpénztár	200 „	Zombor	1898
41	Zombor sz. kir. város közönsége	100 „	Zombor	1898
42	Zsablya község közönsége	100 „	Zsablya	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
Működő tagok:			
1	Bayer József főgymn. tanár	Budapest	1900
2	Bázler István plébános	Prigl.-Szt.-Iván	1900
3	Buday Gerő áll. főgymn. r. k. hittanár	Zombor	1898
4	Bibó Bige György közs. főgymn. tanár	Szabadka	1900
5	Cziráky Gyula segédlelkész	Gombos	1898
6	Csetri Károly m. kir. áll. főgymn. tanár	Zombor	1900
7	Dömötör Pál kir. ítélő-táblai bíró	Zombor	1898
8	Dr. Dudás Gyula kir. segédtanfelügyelő	Zombor	1887
9	Erdélyi Gyula főjegyző	Baja	1887
10	Érdújhelyi Menyhért plébános	Zenta	1890
11	Evetovits János plébános	Bács	1898
12	Id. Frankl István ny. kir. főgymn. igazgató	Szabadka	1884
13	Fridrik Tamás tanító	Ada	1884
14	Gergurov Milán városi főmérnök	Zombor	1895
15	Gohl Ödön nemzeti muzeumi tisztviselő	Budapest	1895
16	Gozsdu Elek kir. törvényszéki elnök	Zombor	1901
17	Gräff Nikáz kir. tanfelügyelő	Zombor	1884
18	Gubitza Kálmán igazgató-tanító	B.-Monostorszeg	1899
19	Holezmann Ignác tanító	Torzsa	1887
20	Juhász Árpád rajztanár, társ. illusztrátor	Zombor	1899
21	Koch József ág. ev. lelkész	Kis-Kér	1884
22	Kubinyi Viktor plébános	Heves-Csány	1900
23	Kurucz Gyula segédtanfelügyelő	Szabadka	1898
24	Kuzmiák Sándor tanító	Bács-Keresztur	1899
25	Kálits Dömötör g. k. szerb tanítókép. igazg.	Zombor	1900
26	Id. Mihályi János ny. árvaszéki elnök	Zombor	1901
27	Roediger Lajos áll. főgymn. tanár	Zombor	1898
28	Schnurr György polg. isk. tanár	Apatin	1902
29	Szárics Bertalan főügyész	Zenta	1898
30	Szalay Frigyes főispán titkár	Zombor	1900
31	Dr. Thim József járásorvos	Apatin	1890
32	Trillsam Márton polg. isk. tanár	Apatin	1902
33	Trischler Károly várm. árvaszéki ülnök	Zombor	1900
34	Trencsény Károly felső keresk. isk. tanár	Zombor	1900
35	Weigang János polgári iskolai tanár	Apatin	1900
36	Zsák J. Adolf muzeumőr	Nagyvárad	1900
Pártoló tagok:			
1	Ada község közönsége	Ada	1899
2	Dr. Alföldy Gedeon ügyvéd	Zombor	1884
3	Alföldy Géza jegyző	B.-Monostorszeg	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
4	Állami tanítóképző-intézet	Baja	1887
5	Bács-Almás község közönsége	Bács-Almás	1899
6	Bács-Keresztur község közönsége	Bács-Keresztur	1899
7	Bács-Martonos község közönsége	Bács-Martonos	1899
8	Bács-Topolya község közönsége	Bács-Topolya	1899
9	Bácsi ág. evang. egyházmegye	Bács	1901
10	Dr. Baloghy Ernő ügyvéd	Zombor	1899
11	Barakovits Lajos gyógyszerész	Bács-Szenttamás	1899
12	Bárány Zsigmond kereskedő	Zombor	1902
13	Bedő Albert országgyűlési képviselő	Budapest	1899
14	Begecs község közönsége	Begecs	1902
15	Bezdán község közönsége	Bszdán	1894
16	Bezerédy István országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
17	Dr. Bikár Nenád ügyvéd	Zombor	1898
18	Bikiczky Tamás segédjegyző	B.-Monostorszeg	1894
19	Bittermann Nándor nyomdatulajdonos	Zombor	1897
20	Boromisza János ügyvéd	Zenta	1884
21	Borovánsky Gyula jegyző	Bács-Kula	1899
22	Borsay Jenő s. jegyző	Bátmonostor	1903
23	Borsód község közönsége	Borsód	1899
24	Bosnyák János jegyző	Bezdán	1899
25	Brezsovszky Vazul jegyző	Begecs	1902
26	Gróf Chottek uradalmának igazgatósága	Futtak	1898
27	Csantavér község közönsége	Csantavér	1900
28	Csávoly község közönsége	Csávoly	1899
29	Cservenka község közönsége	Cservenka	1899
30	Csonoplya község közönsége	Csonoplya	1899
31	Dr. Czirfusz Dezső orvos	San-Remo	1900
32	Dalmay Béla kincstári ügyész	Zombor	1901
33	Deák Zsigmond ny. fősztolgabíró	Borsód	1885
34	Deszpot-Szt-Iván község közönsége	Deszp.-Szt-Iván	1902
35	Doroszló község közönsége	Doroszló	1902
36	Dr. Duchon János orvos	Zombor	1902
37	Dudás Andor városi tanácsnok	Zenta	1899
38	Dudás István takarékpénztári igazgató	Zenta	1894
39	Dudás Lajos polgármester	Zenta	1884
40	Eggert János jegyző	Kunbaja	1899
41	Eigl József apát, esperes-plébános	Uj-Futtak	1884
42	Engisch Frigyes ev. ref. lelkész	Szeghegy	1900
43	Evinger Kálmán jegyző	Gyurgyevó	1902
44	Falcione Gusztáv nagybirtokos	Zombor	1899
45	Falcione Lajos nagybirtokos	Zombor	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
46	Dr. Falcione Nándor nagybirtokos	Zombor	1899
47	Faller Alajos jegyző	Veprovác	1899
48	Dr. Feles Adolf orvos	Zombor	1902
49	Felső kereskedelmi iskola	Zombor	1898
50	Felső-Szent-Iván község közönsége	Felső-Szt-Iván	1899
51	Fernbach Bálint nagybirtokos	Zombor	1899
52	Fernbach József nagybirtokos	Budapest	1899
53	Filipova község közönsége	Filipova	1899
54	Főgymnasiumi tanári könyvtár	Szabadka	1887
55	Főgymnasiumi könyvtár	Zenta	1897
56	Főgymnasiumi könyvtár	Zombor	1898
57	Dr. Földes Simon orvos	Zsabya	1884
58	Frey Imre ékszerész	Zombor	1899
59	Ó-Futtak község közönsége	Ó-Futtak	1902
60	Uj-Futtak község közönsége	Uj-Futtak	1902
61	Gákova község közönsége	Gákova	1899
62	Gärtner Sándor plébános	Borsód	1899
63	Georgievits Avram földbirtokos	Bács-Szenttamás	1899
64	Georgievits Tivadar földbirtokos	Bács-Szenttamás	1899
65	Glozsán község közönsége	Glozsán	1902
66	Gombos község közönsége	Gombos	1902
67	Gospodince község közönsége	Gospodince	1899
68	Gör. kel. szerb főgymnasiumi könyvtár	Ujvidék	1898
69	Gräber Ferencz földbirtokos	Zombor	1902
70	Dr. Grünbaum Pál ügyvéd	Ó-Becse	1899
71	Dr. Grüner Samu ügyvéd	Zombor	1884
72	Gyurgyevó község közönsége	Gyurgyevó	1900
73	Haladókör	Torzs	1900
74	Hauke Imre polgármester	Zombor	1899
75	Haverda Mátyás ny. főgymn. igazgató	Szabadka	1884
76	Dr. Hegedüs Aladár polgármester	Baja	1899
77	Hinger Péter r. k. plébános	Kunbaja	1899
78	Hipp Dezső főszolgabíró	Palánka	1899
79	Hofbauer Vilmos orvos	Hódság	1902
80	Dr. Hoffmann Károly	Kalocsa	1899
81	Dr. Holländer Adolf orvos	Jankovác	1884
82	Horthy István cs. és kir. huszárszázados	Bécs	1899
83	Horthy Istvánné urnő	Bécs	1899
84	Husvéth István műfestő	Zombor	1899
85	Husvéth Károly takarékp. tisztviselő	Zombor	1899
86	Incze Gusztáv cs. és kir. szolg. kiv. főhadn.	Zombor	1899
87	Ivanits Izidor jegyző	Bács-Szenttamás	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
88	Jankováczi olvasókör	Jankovác	1884
89	Janovich Gyula kincstári ügyész	Zombor	1901
90	Járek község közönsége	Járek	1902
91	Justh Ferencz országgyűlési képviselő	Tót-Próna	1899
92	Karácson Gyula kir. tanácsos, alispán	Zombor	1884
93	Kármán József ev. ref. lelkész	Ujverbász	1884
94	Káty község közönsége	Káty	1900
95	Ó-Kér község közönsége	Ó-Kér	1902
96	Kiss Gyula jegyző	Óverbász	1898
97	Kiszács község közönsége	Kiszács	1902
98	Kleiner Adolf r. k. esperes-plébános	Hajós	1887
99	Kopping Péter r. k. plébános	Bács-Novoszelló	1899
100	Kovács Ferencz r. k. plébános	Ó-Becse	1898
101	Kovács Pál ügyvéd	Zenta	1899
102	Knézy Péter r. k. segédlelkész	Ujvidék	1900
103	Korény Béla földbirtokos	Hódság	1902
104	Kovalszky Lajos ny. gymn. igazgató	Ujverbász	1884
105	Kozma László ügyvéd	Zombor	1884
106	Községi tanitótötestület	Bács-Keresztur	1899
107	Kuczura község közönsége	Kuczura	1899
108	Kulpin község közönsége	Kulpin	1902
109	Kunbaja község közönsége	Kunbaja	1899
110	Kupuszina község közönsége	Kupuszina	1902
111	Kirschbaum Lajos r. k. plébános	Titel	1900
112	Lajthay Benjamin jegyző	Mélykut	1899
113	Lallosevits Jakab nagybirtokos	Zombor	1899
114	Latinovits Géza nagybirtokos	Borsód	1884
115	Latinovits János főrendiházi tag	Budapest	1899
116	Latinovits János ügyvéd	Baja	1899
117	Latinovits Frigyes nagybirtokos	Borsód	1899
118	Latinovits Pál főispán	Zombor	1899
119	Lederer Gusztáv kir. ítélőtáblai bíró	Bács-Kula	1899
120	Dr. Lőrincz Mihály orvos	Bács-Szenttamás	1899
121	Löwy Vilmos kereskedő	Zombor	1902
122	Lukácsévits István városi tanácsnok	Zenta	1884
123	Magyar István r. k. plébános	Uj-Verbász	1899
124	Magyar Olvasókör	Zombor	1897
125	Maison Mihály r. k. esperes-plébános	Rigyeiza	1899
126	Mallin Károly jegyző	Obrovác	1884
127	Manojlovits L. Szteván földbirtokos	B.-Szent-Tamás	1899
128	Marodity Axent festőművész	Alsó-Kövil	1900
129	Matheovics (Tataháza) község közönsége	Matheovics	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
130	Mayer István kereskedő	Zombor	1899
131	Mélykut község közönsége	Mélykut	1899
132	Mladoniczky Vincze r. k. esp.-plébános	Kula	1899
133	Dr. Molnár Károly országgy. képviselő	Zombor	1899
134	Monostorszeg község közönsége	B.-Monostorszeg	1902
135	Mosorin község közönsége	Mosorin	1900
136	Nemesmilitics község közönsége	Nemes-Militics	1899
137	Nemzeti Kaszinó	Szabadka	1884
138	Német-Palánka község közönsége	Német-Palánka	1899
139	Neszmirák Mátyás jegyző	Sztanisits	1899
140	Nikolics Izidor főszolgabíró	Zsablya	1899
141	Olchváry Ödön m. kir. honvédalezredes	Szabadka	1899
142	Ó-Morovieza község közönsége	Ó-Morovieza	1888
143	Ó-Palánka község közönsége	Ó-Palánka	1899
144	Ó-Szivacz község közönsége	Ó-Szivacz	1899
145	Ó-Verbász község közönsége	Ó-Verbász	1899
146	Parcsetich Mihály tanító	Bezdán	1904
147	Pártos Gyula műépítész	Budapest	1884
148	Dr. Pavlovits Momir orvos	B.-Szent-Tamás	1899
149	Dr. Pavlovits Simon megyei főorvos	Zombor	1884
150	Dr. Pertschy Ferencz nyug. főtörzsorvos	Filipova	1899
151	Piros község közönsége	Piros	1902
152	Piukovich József országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
153	Polgári Olvasókör	Gombos	1898
154	Polgári Olvasókör	Torzsa	1900
155	Pribil Ernő nyug. főügyész	Zombor	1904
156	Raisz Lajos takarékpénztári tisztviselő	Zombor	1898
157	Rauschenberger Adolf jegyző	Prigl.-Szt.-Iván	1894
158	Dr. Récey Ede ügyvéd	Bács-Kula	1899
159	Dr. Rényi József orvos	Kunbaja	1899
160	Rigyicza község közönsége	Rigyicza	1899
161	Roediger Lajosné urnő	Zombor	1900
162	Rohonyi Gyula országgyűlési képviselő	Ujvidék	1884
163	Rómits Gerő r. k. segédlelkész	B.-Monostorszeg	1899
164	Rónay László nagybirtokos	Kis-Zombor	1899
165	Dr. Scultéty Jenő ügyvéd	Hódságh	1900
166	Sigmond Göntér jegyző	Ó-Soóvé	1884
167	Ó-Soóvé község közönsége	Ó-Soóvé	1902
168	Uj-Soóvé község közönsége	Uj-Soóvé	1902
169	Széchenyi József földbirtok	Zombor	1884
170	Dr. Széchenyi Tamás főszolgabíró	Bács-Kula	1899
171	Szedressy Károly jegyző	Felső-Szt.-Iván	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
172	Szendy Lajos ev. ref. lelkész	Pacsér	1899
173	Szilbás község közönsége	Szilbás	1899
174	Szilágyi Mór ügyvéd	Zombor	1884
175	Szmiha Kálmán jegyző	Ó-Kér	1902
176	Szommer József jegyző	Bács-Almás	1899
177	Szondy Mátvás törvényszéki bíró	Zombor	1900
178	Szonta község közönsége	Szonta	1902
179	Ó-Sztapár község közönsége	Ó-Sztapár	1902
180	Dr. Szucsics Sándor r. k. plébános	Csávoly	1899
181	Szutrély Lipót takarékpénztári igazgató	Baja	1899
182	Ifj. Szutrély Lipót főszolgabíró	Bács-Almás	1899
183	Tárczay Dezső főszolgabíró	Zombor	1900
184	Tárczay Dezsőné urnő	Budapest	1900
185	Temerin község közönsége	Temerin	1902
186	Temunovits József igazgató-tanító	Zombor	1899
187	Tipka Antal főgymnasiun tanár	Szabadka	1884
188	Tiszakálmánfalva közönsége	Tiszakálmánfalva	1900
189	Torzsa község közönsége	Torzsa	1900
190	Tripolszky Béla jegyző	Bács	1899
191	Tárczay Istvánné urnő	Zombor	1900
192	Tumbász István r. k. plébános	Vajsza	1899
193	Turnovszky István r. k. plébános	Karavukova	1899
194	Ujverbászi kaszinó egylet	Uj-Verbász	1899
195	Vagner György jegyző	Uj-Verbász	1898
196	Dr. Valihora Ágoston kanonok-plébános	Kalocsa	1885
197	Dr. Városey Gyula püspök	Székes-Fehérvár	1890
198	Városey Károly ny. jószágigazg. titkár	Zombor	1902
199	Városi könyvtár	Zombor	1894
200	Vermes Béla országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
201	Vértesi Károly ügyvéd	Zombor	1903
202	Vojnits Béla nagybirtokos	Zobnatica pusztá	1899
203	Vojnits Dániel r. k. apát-plébános	Baja	1899
204	Ifj. Vojnits István megyei főjegyző	Zombor	1899
205	Ifj. Vojnits István (Gábris fia) nagybirtokos	Szabadka	1899
206	Vojnits József nagybirtokos	Szabadka	1898
207	Vuits György nagybirtokos	Zenta	1894
208	Vuits Vazul nagybirtokos	Zenta	1894
209	Vujevich Alajos	Zombor	1894
210	Wámoscher Nándor nagybirtokos	B.-Monostorszeg	1898
211	Weidinger Lajos kereskedő	Zombor	1899
212	Wissinger Richárd járási állatorvos	Hódságh	1902
213	Würth Zsigmond földbirtokos	Mélykut	1899

Folyó sz.	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
214	Zákó Milán főispán	Pancsova	1899
215	Dr. Zákó István közjegyző	Zenta	1899
216	Dr. Zalár István orvos	Borsód u. p. Bikity	1899
217	Zsarkó Ferencz gőzmalomtulajdonos	Mélykut	1999
218	Zsigmond Gyula jegyző	Piros	1899
219	Zsupánszky Lyubó jegyző	Ó-Szivacz	1899

Zombor, 1904. évi januárius hó.

Tiszteletbeli tag	10.
Alapító tag	42.
Működő tag	36.
Pártoló tag	219.
Összesen					307.

Tartalom.

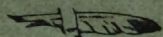
	Lap.
Elnöki megnyitó. Kozma Lászlótól	3.
A bácskai u. n. kisebb római sánczok újabb megvilágításban. Irta: Cziráky Gyula	7.
Adalék a dersi prépostság helyének meghatározásához. Irta: Evetovics János	16.
Társulati ügyek: Jegyzőkönyv	18.
Titkári jelentés	21.
Muzeumőri jelentés	24.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat muzeumának gyarapodása 1903-ban	28.
Vagyonkimutatás	42.
Pénztári kimutatás	42.
Költségvetés 1904. évre	43.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat tagjainak névsora 1904. évre	43.

A BACS-BODROGH VARMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

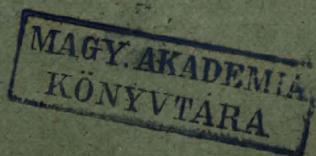

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknel vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

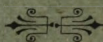
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

Alelnök: Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

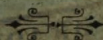
Titkár: Trencsény Károly Zombor.

Másodtitkár: Trischler Károly Zombor.

Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

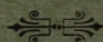
Múzeumőr: Horváth János Zombor.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

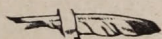
A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái: szerda és péntek 11—12.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

TRENCSÉNY KÁROLY,
TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. II. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

A monostorszegi ősemeri telepekről.

Irta : Gubitz Kálmán.

Bővid pár évi kutatásaim arról győződtek meg, hogy községünk határa már az ős hajdankorban is lakott hely volt. A megtelepülések nyomát eddigelé nem kevesebb mint hat különböző helyen sikerült konstatálnom. Ezek közül egyet már teljesen, kettőt pedig részlegesen felkutattam. A másik háromnál egyszerűen meg kell elégednem azzal, hogy ezuttal azokat is jegyzékbe veszem. Ha alkalmam lesz, ez utóbbiakat is behatóbb vizsgálat alá veszem.

A Bács-Bodrog vm. Történelmi Társulat anyagi támogatása tette lehetővé, hogy telepeinken ásathattam. Kötelességem tehát azok eredményéről, a legjobb tudomásom szerint és legelsőbbben is, az Évkönyv hasábjain beszámolni. Ismertetésemet — telepek szerint csoportosítva — a következő szakaszokra osztottam:

- I. Opoljenik-telep.
- II. Crna-bara-menti-telep.
- III. Szauerborn-féle-telep.
- IV. Kigyós-menti-telep.
- V. Sztára-szelói-telep.
- VI. Dunamenti-telep.

Ezek előre bocsátása után sorra veszem telepeinket, hogy mint új lelhelyek, az ősrégészeti irodalomba bevezetve, adatul szolgáljanak megyénk őskorának történetéhez.

I.

Az Opoljenik ősemleri telep.

Ezen ősemleri telepet még 1901-ben fedeztem fel. Szokásom szerint akkor is szemleutat tettem községünk határában. Ilyenkor megtekintek minden földtúrást: frissen ásott árkot, rigolozott földet, leszántott dombot, a vizek lankás mellékét stb. Így jutottam ki az Opoljenik nevű dűlőben fekvő vályogvető gödrökhöz is. Alig hogy körüljártattam kémlelő tekintetemet, kellemes meglepetéssel tapasztaltam, hogy egyes helyeken vas-tag oldalfalu edénycserepek találhatók. Felszedtem belőlük néhány darabot, s mohó vágygyal kutattam tovább. Nem kellett messze mennem, mert alig 15—20 lépésnyire hasonló nyomok mutatkoztak a partoldalokban; sőt itt már a nagyszámú csont- és cserépdarabok között, egy szép tűzkő-szilánkra is akadtam. Örömet fokozta az a körülmény, hogy ezen a helyen, de jóval tovább, elég nagy területen, hasonló jellegű tárgyakkal találkoztam.

A gödrökben foglalatosskódó vályogvetőket nyomban kikérdeztem, hogy némi tájékozást szerezzek a cserepek, csontok és kövek gyakoriságáról és azok előfordulási körülményeiről. Müller Gáspár vályogvető-munkás, (mint a telepnek évtizeden át állandó munkása) tudott legtöbbet. Tőle tudtam meg, hogy azt a területet, melyet ma már csak kisebb-nagyobb gödrök éktelenítenek, szántóföldnek sohasem használták; sőt még legelőnek sem volt alkalmas. Ma is annyira kopár, hogy helyenkint, több négyzet méternyi területen kifehérlik a föld a ritkás fűből. De különösen érdekessé tette előttem a telep korábbi képét Müller ama kijelentése, hogy valamikor e helyet elszórt dombok tették változatossá. Ezen dombok 8—10 méternyire feküdhettek egymástól, s bennök és környékükön minden időben akadtak cserép-, csont- és kőtárgyakra, itt-ott nagyobb tűzhelyekre is. Amint ebből a jelentésből következtethetjük, ezek a dombos helyek nem voltak geologiai kialakulások, hanem mesterséges úton jöhettek létre.

Történhetett pedig a dolog akképpen — mint a hogy azt már hasonló ősemberi telepeknél mások is tapasztalták — hogy a mikor a konyhahulladék, hamu és más egyéb a konyhában, bizonyos magasságot elért, tisztogatás helyett újra meg újra feltöltötték frissen hordott földdel. Ennek valószínűsége mellett bizonyítottak a felkutatott helyek metszetei is.

A vályogvető munkások azonban a lelt tárgyakat elhányták, vagy hogy többet a kezők ügyébe ne kerüljenek, beleverték a vályogba. Különösen azokra az éles és hegyes tűzkövekre (kőkések, szilánkok) haragudtak leginkább, mert sokszor megtörtént, hogy mikor a sarat taposták és gyúrták, megvérezték velők a lábukat, vagy a kezüket.

Ezen felvilágosítás után kétségtelennek látszott előttem, hogy itt egy őskori teleppel van dolgom. Csak azt sajnáltam, hogy ily későn jutottam a felfedezésre, s ez által sok érdekes és értékes lelet kárba vészett. Az őslakások helyét jelölő dombokból is csak négyet birtam megállapítani. A vályogvető munkások azonban már ezeket is kikezdették, s csak azért hagyták abba, mert a sok csont és cserép megnehezítette munkájukat.

Ezen előzmények után bizonyos büszkeséggel jegyeztem be naplómbe községünk határán felfedezett első ősemberi telepünket, s égtem a vágytól, hogy az érdekeseknek ígérkező pontokon próbaásatást végezhessek. Törekvésemben a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat segítségemre jött, s a próbaásást 1901. szeptemberben megejtettem, még pedig az őslakások helyének hitt dombosabb helyeken. Felszínre került ezúttal: egy gyönyörű, csiszolt kővéső, kisebb-nagyobb kőkések, szilánkok, nagyszámu csont- és edénytöredék.

A próbaásás eredménye teljesen kielégített. Bár a társulat muzeumába beküldött és ott kiállított anyag egyszerűségénél fogva — mint muzeumi tárgy — a laikus közönségre mindig csak az értéktelen lim-lom benyomását fogja gyakorolni: tudo-

mányosan összegezve azonban — mint becses adat — egy lappal gazdagítja megyénk őskorának homályos történetét.

Az Opoljenik-őstelep Monostorszeg határán,¹⁾ a községtől északkeleti irányban, az Opeljenik nevű dülőben, közvetlen a Ferenc-csatorna mellett fekszik. E helyet vályogvető-gödröknek is nevezik, mert innen kerül ki a községi lakosság évi vályogszükséglete. De kiterjed a telep Suvák Márton monostorszegi földművesnek a vályogvető-gödröket határoló szántóföldére is. A telep kiterjedése: a csatornától 50 lépés, észak-dél irányban 300 lépés, kelet-nyugat irányban 150 lépés. Hozzávetőleges számítással 10—12 kat. hold.

A környék physiographiai jellege: síkság. Ezen síkságból — mint ármentes terület — emelkedett ki maga a lakott hely, mely annak idején, mint nádistól és mocsaraktól körülvelt és elszigetelt hely, védelmi szempontból is jól megfelelt az ősember életkörülményeinek.

A talaj az egész telepen szikes. Egyes helyeken — mint már jeleztem is — még a fű sem terem meg rajta. A talaj felszínén 5—80 cm. humus fekszik. Ezen, sziksóval bőven saturált új alluviális réteg alatt az alluviális sárga vályogüledék következik, mely helyenkint 80—100 cm. között váltakozik. Az alsóbb réteg márga-concretióval vegyes. Az új alluviális rétegben gyakoriak a *Helix* sp. a *Paludina vivipara* házai, s az alluvialis üledék felsőbb rétegeinek záránya: a *Cyclostoma elegans* Müll. héjmaradványai.

Az őslakások alját rendszerint a sárga agyagréteg képezte. Kunyhóikat, bár nem mélyen, de mégis a földbe vájták. A tűzpadok azonban jóval magasabban, közvetlen a televénytalaj alatt találtattak. Ezek azonban a lakásoktól távolabb (10—15 m.) és különállva feküdtek. Kisebb tűzhelyeket a kunyhókban is találtunk. Ezek mellett és környékükön, valamint a felettük fekvő kulturrétegben feküdtek rendetlen összevisszaságban a leletek.

¹⁾ 1881. évi spec. térkép (Zombor) Zone 22. Col. XX. lapján.

A sikeres próbaásás után, a kutatást intenzívebben 1902-ben, majd 1903. évi augusztus végén folytattam. Ez utóbbi alkalommal Orosz Endre, hazánk hírneves praehistorikusa is közreműködött.

Leleteink e telepről a következők :

1. Eszközök.

A) Készerek.

a) *Őrlőkövek.* Az őrlőkövek (kézi malmok) töredékeiből 15—20 drb került felszínre; fenékkövek, morzsolókövekkel vegyesen. A morzsolókövek mindkét felükön egyenletesen simítvák. A fenékkövek alja egyenetlen és durva. Legtöbbje vörös quarc-homokkőből, egy darab zöldes-szürke homokkőből s egy darab folyóvízi görélyből való. A quarc-homokkő szemcséi egyiknél durvábbak, másiknál finomabbak. Ép példány egy sincsen közöttük. Szélfelőli darabok is hiányoznak. Meglehet azonban, hogy az őrlőkövek széle nem is volt köralakúra kimunkálva. A töredékek nagysága 4—14 cm. hosszú és 4—10 cm. széles darabok közt váltakozik. Vastagságuk — úgy amint azok többé-kevésbbé kopottak — 2—3½ cm. között váltakozik.

b) *Hasított kövek.* A kőeszközökből figyelmet érdemelnek a pattintott kések, vakarók és az apróbb szilánkok; továbbá az ezek anyagául szolgáló magkövek, az u. n. nucleusok. Ezen készerek fontos szerepet játszottak az ősember mindennapi életében. A mik ma nekünk a vasból készült házi szükségleti eszközök: éppen oly nélkülözhetlenek voltak az őskorban ezen jelentékteleneknek látszó kőforgácsok is. Telepünkön 49 ilyen pattintott kőeszközt találtunk. Legtöbbje jáspis; de van silex (tűzkő), szaruköves változatokból és egy obsidiánból való szilánkok is. Hosszú lenne felsorolnom minden egyes drb méretét. Éppen ezért csak a jelentékenyebb darabok ismertetésére szorítkozom. Ezek közül említésre érdemes egy darab jáspis kőkés. Hossza: 0.043., szélessége a két végén 0.01—0.013 m., leg-

nagyobb szélessége a közepén 0·018 m. Szép pattintású: alja sima, felső oldalának közepén szabályos gerinc húzódik. Átmetszete lapított \triangle . Színe: májszin-barna. Szélei élesek.

Egy másik, szarukőből való. Hossza: 0·034 m., szélessége 0·015 m. Pattintása olyan mint az előbbenié, azzal a különbséggel, hogy ennek az éle is a pattintás nyomát mutatja. Szürke.

Megemlítendő még egy harmadik jáspis kőkés, melynek hossza 0·035, szélessége 0·015 m. Szép és ép példány. Színe: vörös, a közepét fehér kőér keresztezi.

A nucleusok közül az egyik vörös jáspis. Alakja: ferde kúp. Magassága 0·03 m., ellypsis-alakú aljának átmérője 0·027 m.

A másik sárgás-barna kovából való. Hengerded alakjának átmérője 0·03 m., magassága 0·027 m. Mind a kettő a hasogatás jeleit tanúsítja.

c) *Csiszolt kőeszközök.* A hasított kőeszközök mellett csiszoltakat is találtunk. Ilyen 6 darab került birtokunkba. Ezek a következők:

1. Kézi vésőbalta. Alakja szabályos ék. Finoman csiszolt éle csorbitatlan s ívalakban hajló. Élfelőli szélessége 0·05 m., felső végén 0·06, hosszúsága 0·067 m., felső vastagsága 0·036 m. Felső lapja sima, de nem csiszolt; alakja pedig ellypsis. Széle köröskörül le van koptatva, nyilván azért, hogy kezelése könnyebb legyen. Színe: szürke. Anyaga: kovapala. Teljesen ép példány.

2. Kézi vésőbalta. Ékalakú. Egyik oldala finoman csiszolt, a másik azonban használatközben lepattogott. Éle is kicsorbul és eltompult. Élfelőli szélessége 0·04 m., felső felén 0·055 m., hosszúsága 0·06 m. és vastagsága 0·03 m.; felső lapja sima törésű, ellypsis alakú és a szélén ez is le van koptatva. Zöldes-szürke kovapalából való.

3. Kézi vésőbalta élfelőli töredéke. Alakja szabályos ék. Ív-alakban hajló éle, valamint oldala, finoman csiszolt. Élének szélessége 0·055 m. Haránt törött felső része irányában közép

hosszúsága 0·045—0·07 m. Tört lapjának átmérője 0·065 m., vastagsága 0·055 m. Anyaga: szürkés-barna amphybol-gneis.

4. Kőfejsze töredék. Mindkét vége csonka. Ékalakú csiszolását, az éllel keresztben álló két oldallap formájából következtethetem. Kidolgozása finom. Hossza 0·06 m., élfelőli szélessége 0·04 m., felül 0·035 m., vastagsága 0·024 m. Színe szürke. Anyaga: kovapala.

5. Nyéllyukas serpentin balta töredéke. Hossza 0·035 m., szélessége 0·055 m., a nyéllyuk mellett 0·015 m. Csiszolása igen finom. Színe zöld. Ez az egyetlen tárgy, mely igazolja, hogy a telepeseeknek átfúrt eszközeik is voltak.

6. Végre még egy kőeszköztöredékre leltünk, melynek egyik oldala csiszolva van. Alkalmasint valamely kőbalta oldaláról hasadt le. Ez is gneisből való.

d) *Vegyes kőtárgyak.* Nehezekkő. Szabálytalan alakú. Két áellenes oldalán bemélyítés látható. Hálósúly, vagy más nehezék gyanánt használhatták. Mészkö. Hossza 0·10, szélessége 0·045 m.

Kavics darab, sárgás színű quarcitból. Két oldala bemélyedést mutat. Parittyakőnek tartom. De lehet, hogy felfűzve nyakékül használta valamelyik őskori asszony vagy gyermek. Hossza 0·05 m.

Müller Gáspár pár év előtt talált egy 2 újjnyi széles és mintegy dm. hosszú lapos követ, mely az egyik végén egy akkora lyukkal birt, melybe a cukorspárgának megfelelő vastagságú zsineget lehetett volna fűzni. Zöldes színű homokkőből való volt. Elkallódott. Fenőkő lehetett.

e) *Összefoglalás.* A kőeszközök gyakorisága azt mutatja, hogy őstelepeseink nem szűkölködtek kézi malmokban, vágó-, zúzó-, vakaró- és törőeszközökben. A magkövek és az apró, kevésbé sikerült pattintású kőszilánkok ismét azt igazolják, hogy a hasított kőeszközöket itt a telepen készítették. Ugyanezt a kézi vésőbaltákról és a nyéllyukas kőfejszéről már nem merem állítani. Ezek nyilván importált cikkek. A kőeszközökhöz szükséges anyag szintén csere útján juthatott a telepre. Ősemberünk

kereskedelmi összeköttetése mellett szól az a kis obsidián-szilánk is, mely kétségkívül nagy utat tett meg, míg az Opoljenik őstelepre jutott. A többi kőzetfajta a Fruska-Górában illetve a krassó-szörényi hegységben termett.

B) Csontszerszámok.

Ősemberünk nem elégedett meg a kőből való eszközökkel. A csontot is formálni kezdte. Az Alföldön élt őseMBER részben rá is szorult a csonteszközök használatára. A kézi kővésőbaltával széthasogatott csontok éles és hegyes szilánkjai voltak az első primitív vágó- és zúzóeszközök. Ugyan ilyen célra szolgálhatott az elejtett őz és a szarvas hegyes agancsa is. Később a csontot simítani és élesíteni kezdte. Így készült a csontvéső és a csonttőr; az agancsokból pedig a hegyes támadóeszköz és az ár.

Telepünkön egészben véve csak három csontszerszámot találtunk. Ezek:

Csont-ár, a *Cervus capreolus* L. agancsvégtöredékéből. Hajlása kissé ívelt. Hossza: 0·065 m. Sima. Színe: barna.

Egy másik csont-ár, szintén a *Cervus capreolus* agancsvégéből. Hossza: 0·04 m. Tompa. Mészszel telített (petrificált). Színe: szürke.

1 drb csiszolt csontvésőtöredék, a tulok vagy ahhoz hasonló nagy állat hasított lábszárcsontjából. Csupán egyik oldala csiszolt. Hossza: 0·06 m., szélessége: 0·04 m.

C) Cserépeszközök.

Égetett agyagból való eszközök ezek: a) 1 drb csörlő (Spule). Teljesen ép. Halvány-vörös. Hossza 0·065 m., középvastagsága 0·03 m., két végének átmérője 0·04 m. Analogiáját a vattinai leletek között találjuk. (Milleker Bódog: Délmagyarország régiségleletei I. r. 133. l. VI. táb. 9. ábr.)

b) 1 darab agyagbunkó. Ép. Alakja gömbölyded. Színe: szürkés-sárga. Gyengén égetett. Kerülete hosszúságban 0·36 m.,

szélességében 0·31 m. Szélessége irányában, a közepén át van fúrva. Hosszusága irányában pedig mindkét oldalon bemélyedés látható. Ezen golyókból találtunk egy, a lyuk hosszirányában felébe törött, s ezenfelül még 5 töredék darabot. A felébe törött példány égetése kívül vörhenyes, belül fekete. Ez utóbbiak felületén újjbenyomások láthatók. Ugyanilyen agyag-golyókat Orosz Endre is talált az Öregfalú (Torontál m.) határán felkutatott ősemberi telepen. Szerinte ezen golyók hajításra szolgáló támadó fegyverek lehettek, melyeket zsinigre vagy hajlékony vesszőre fűzve vadászkirándulásuk alkalmával magukkal vittek.

c) Tűzi-kutya felső, lyuk felőli töredéke. Alakja a csonka gúlóra emlékeztet. Égetése kezdetleges. Színe kívül vöröses; törése fekete. Átmérője a lyuk irányában (0·03+0·03) 0·06 m. lehetett. Rendeltetése ismeretes.

d) Agyag-karikatöredék. Simított, hengeres testének hossza 0·04 m., átmérője 0·02 m. Égetése rossz. Kívül vöröses. Törése fekete.

Egyéb agyagtárgyainkról, melyeknek rendeltetését nem sikerült eldöntenünk, alább külön fejezetben fogok szólni.

II. Edények.

Telepünkön legtöbb a cserép. Teljesen ép edényt hiába keresünk. Azonban az összegyűjtött cserepekből is tiszta képet nyerhetünk ősemberünk agyagművességének fejlettségéről.

Az edények anyaga, egybevágó technikája és égetése mind azt mutatja, hogy telepeseinknek már önálló iparuk s bizonyos foku megállapított izlésük volt. Az edények egytől-egyig mind korong nélkül készültek. Oldalfaluk vastagsága az edények nagyságához képest 0·005—0·035 m. között váltakozik. Találtunk sőtartószerű kis tálacskát, de találtunk olyan magtartóedényhez tartozó cserepeket is, mely edénynek ürtartalma 50—60 liter-nél is nagyobb lehetett.

Égetésük : kezdetleges. Színök : vöröses. Törésük : két oldalt

vörös, belül fekete. Valamennyi a telepen található sárga agyagból készült.

A magtartó- és az átfúrt bütyökfüles edényeken kívül leggyakoribbak a rövid talpcsöves tálak (billikom). Az előkerült számos talptöredék azt mutatja, hogy ez az edényfajta volt leginkább használatban.

Edényeink pereme kihajló (galléros), felálló és behajló.

a) Egy magtartó-edény kihajló (a Stuart-gallérra emlékeztető) peremének két cserepét, s egy kisebb fazéknak ugyanilyen szélű töredékét találtuk meg.

b) A talpcsöves tálak és a közép nagyságú fazekak, s több nagyobb tartó-edény, felálló peremmel bírtak. A felálló peremű tartó-edények felső éle az újjhegyének benyomását jelző pontsorról volt díszítve.

c) Behajló perem csupán egy kis mozsáralakú edénykén volt tapasztalható.

A fülek (fogantyúk), az edények oldalán, a legnagyobb kihatásodás táján nyertek elhelyezést. Ilyenek:

a) Bütyökfogantyú, egy durvább nagy tartóedényről. Átmérője 0.04 m.

b) Átfúrt bütyökfülek, nagy tartóedényekről. A bütyök hosszában barázdadísz húzódik. A vaskos füleken aránytalanul kicsiny 2—3 cm. átmérőjű környílású lyuk van fúrva.

c) Áthajlitott fülek, melyeknek környílása 3—4 cm. között váltakozik, úgy amint azok kisebb vagy nagyobb edényekről valók. Nyílásuk kör- vagy ellypsisalakú. Átmetszetük félkör. Ívben hajló részének szélessége 2—4 cm.

d) Ivóka (ivóedény csücske). A fülek csoportjában emlitem fel az ivóedények oldalán alkalmazott csecs, vagy ivóka néven ismert edényalkotórészt is. Ezt még mai nap is alkalmazzák a köznép által használt korsókon. Közepén lyukas; ezen keresztül isznak. Nagysága 0.035., átmérője 0.02.

Az edények oldalfala vastag, durva munka. Csinosabb alakítást a talpas edények oldalai mutatnak. A fazekak kihasa-

sodó oldalakkal birtak. A nagyobb tartóedények oldalai agyagszalagokkal és agyagcsipettel voltak erősítve.

Az edények fenekét keskeny oldalpárkány szegélyezi. Aljuk köralaku, lapos és sima. Egy tartóedény fenékdarabja azonban a többitől eltérőleg szögletes. A töredékből a nyolcszög három első oldalát lehet kikalkulálni. A talpakkal bíró tálak alja sőtartószerűen kivájt. A köralaku talpak átmérője 0·08—0·10 m., magassága pedig 0·03—0·05 m. között váltakozik. A talpak alul kiszélesedők. Egy ilyen rekonstruált tál, melynek analógiáját a szerbkereszturi leletben találjuk,¹⁾ 0·15 m. magas. Ebből a talpra 0·05 m., a tálra pedig 0·1 m. esik. A tál öblének átmérője 0·18 m. Dudordísszel ellátott oldalának falvastagsága 0·01., sima, felálló peremének szélvastagsága pedig 0·05 m. Vöröses-szürke. Gyengén égetett.

Említésre érdemes még egy kis tálacska, melynek azonban a talpa letörött. Talpátmérője 0·026 m. A tál átmérője 0·065 m. Magassága 0·03 m. Széle vesszőbenyomással díszítve. Törése fekete.

Edényeink legtöbbje nélküli a díszítést. A díszítés nélküliek külső és belső felülete csak annyiban mutat eltérést, hogy egyik simább, a másik durvább kidolgozásu. Az edények alakításánál vízbemártott bőrdarabot használtak. Ennek szembezőkö jeleit több cserépdarabon tapasztaltam.

Az edények díszítését illetőleg — ornamentikai elemek szerint — két főcsoportot állíthatnák fel. Az első csoportba sorozhatnám azokat az edényeket, a melyek ragaszdísszel ékeskednek; a másodikba pedig azokat, a melyek benyomatu dísszel bírnak.

a) A ragaszdísz abból áll, hogy az edény nyaka, oldala vagy füle körül □ és ○ vagy szabálytalan alaku agyagcsipetet alkalmaztak. Ezen csipeteket többé-kevésbé szabályos sorokba elosztva, vagy minden rendszer nélkül — úgy, a hogy jött —

¹⁾ Milleker Bódog: Délmagyarország régiséglelei I. 66. lap. V. tábla, 44. ábra. Tordosi minta, vagy az u. n. billikom-edény.

ragasztották fel. A ragdász másik motivuma az u. n. láncdász. Nem egyéb ez, mint az edény oldalára ragasztott 2 cm. széles agyagszalag, mely mint erősítő borda vagy abroncs, az edény nyakát és oldalát egy vagy több sorosan, sőt keresztben futva is, körülövezte. Az ősember, a készítés alkalmával a nyers agyagszalagba benyomkodta az újjahegyét, miáltal annak láncforma alakot kölcsönzött. o o o o o Egy cserépdarabon kettős láncdászt találtam. o o o o o o o o o o Mind a csipet-, mind a láncdászt a nagy tartóedényeken alkalmazták. Néha külön, néha együttvéve.

Ebbe a kategóriába sorozhatnám még a dudordíszes edényeket. A fentebb leírt talpas (billikom) tálon 4, s egy vörös cserépen 1 hosszukás, mandola-alaku, s az edény oldalából csak kevéssé kiemelkedő dudor látható.

b) A benyomatudász leginkább a peremszélen, s az oldalakon fordul elő. A nagyobb edényeken a benyomásokat újjhegygel, a kisebbeken pálcikával végezték. Az elsőknél a köröm lenyomata is észrevehető. Egyik-másik edényen, az elvékonyodó peremszélek, az újjbenyomás folytán, csipkézettek. Egy nagyobb tartóedény bütykös oldaltöredékén elszórtan, az összeszorított három újj hegyének benyomkodását találjuk, még pedig ilyen formán: ∴ ∴.

Barázdadász az átfúrt bütyökfüleken látható. Megkülönböztetem egyes és kettős barázdát.

Az elmondottakból láthatjuk, hogy az Opoljenik-telep lakója az agyagművességnek eléggé ügyes mestere volt.

III. Konyhahulladékok.

Az ősemberi telepek konyhahulladéka egyrészt bevilágít a telepeselek mindennapi életébe, másrészt pedig földtani-régészeti és állat-geographiai szempontból fontos adatokul szolgál. Az Opoljenik őstelepen található csontok legtöbbször a telepeselek által elfogyasztott állatok csontvázmaradványa. Az emlősök közül különösen az őstulok (*Bos taurus*) és a juh (*Ovis aries*) van

képviselve. A csontok közül az u. n. velős-csontok tört és hasogatott állapotban fordulnak elő, jelölül annak, hogy a velőt belőlük kiszedték.¹⁾ A csontok megtartási állapota jó. Színök sárgásbarna. Legtöbbjét a lakásokban találtuk. A tűzpadok körül azonban egy esetben sem.

A telep konyhahulladékának tartozéka gyanánt kell tartanunk a halcsigolyákat és a kagylóhéjakat is. Telepünkön ezek is gyakoriak. Dacára a halcsigolyák málékonyságának, s jelentéktelen alakjának (aprólékosságának), gondos kutatásunk mellett sikerült 10—12 kisebb-nagyobb példányt összegyűjtenünk. A kagylóhéjakból azonban csak egyetlenegy ép példányt szedhetünk ki; a többi, a kiemelés alkalmával, vékony csillogó lemezekre töredezett.

Az összegyűjtött vázrészek alapján az Opoljenik őstelepen a következő állatfajok konstatáltattak:

1. *Bos taurus* L. Maradványai: állkapocstöredékek, fogak, combcsont- és lábszárizület, csigolya, bordatöredékek, ugricsont, csüd, csülökcsonatok és egyéb töredékcsonatok, végre egy szarvdarab töfelőli része. Ez utóbbinak méretei a következők: hossza 0·2, tövének átmérője 0·09, letört végének átmérője 0·06 m. Szétmálott.

2. *Ovis aries* L. 20—25 állkapocs, fogak, 10—15 ép lábszárvégizület, számos lábszárcsont és annak töredékei, lapocka és egyéb törmelékcsonatok. A telepen leginkább ez az állat van képviselve.²⁾

Cervus capreolus L. 2 drb agancsvégtöredék. Mint csontárat már a csonteszközök sorozatában leírtam.

4. *Ovis musimon* Sch. (muflon). Ezen érdekes állatnak előbb egy pár homlokcsontos, majd később egy külön álló szarvcsap-

¹⁾ A hosszában hasított és a haránt tördelt csontok a kőkori telepek e nemű konyhahulladékának sajátosságai.

²⁾ Az ásatások alkalmával egy kisebb állatkoponyát is kiemeltünk, melyet nagyságánál, alakjánál és alkotánál fogva az *Ovis aries* L. koponyájának kell tartanom. A kiemelésnél darabokra málott.

jára akadtam. A háromélű, erősen hátragörbülő szarvcsapok jóval nagyobbak a házijuh legnagyobb kosszarvainál. Széles, mellső lapjuk ívszerűen halad, szintúgy az oldali lapok is; míg a belső éle élesebb, az alsó vagy hátsó éle pedig a legélesebb. Alapjukon a homlokcsonton egymáshoz közel állók. Innen ívszerűen ki- és felfelé görbülnek, majd le- és befelé és csúcsaival végre is felfelé állanak. Méretei:

a) A homlokcsont szélessége a szarvcsapok tövében 10·1 centiméter.

b) A homlokcsont szélessége a szarvcsapok között 4·1 cm.

c) A szarvcsapok hossza a felső ív mentén 26 cm.

d) A szarvcsapok szétálló külső végének távolsága 32·5 cm.

e) A szarvcsapok kerülete azok tövében 16·5 cm.

f) A szarvcsapok hátsó siklapjának szélessége a töveken 6·5 cm.

g) A szarvcsapok ívének húr hossza a belső szélektől 15·3 cm.

h) A szarvcsapok ívének magassága belül 5—5 cm.¹⁾

Az *Ovis musimon* (muflon) mai napság Corsika és Sardinia hegyes sziklás területein él. A történelem előtti időkben a Balkán hegyes vidékein is élhetett.²⁾ Az előfordulási körülmények után indulva, kétségtelennek látszik, hogy a szarvcsapok az ősember keze által jutottak a telepre. Dr. Koch a leghatározottabban állítja, hogy ez a vad a mai Bácskának akkori területén nem élt; mert az ilyen nagy vizektől (Duna, Tisza, Száva, Dráva) átfolyt lapályon nem is élhetett. Hanem úgy lehetett, hogy az ősember azt, egyik-másik vadászati kirándulásából, a Duna és a Száván túl eső déli területről magával hozta.

A monostorszegi előfordulás tehát nemcsak az *Ovis musimon* (muflon) korábbi elterjedésére, de őstelepeseink életkörülményeire is feltűnő világot vet. Az előfordulás érdekességét végre abban

¹⁾ Dr. Koch Antal: Új adat a muflon korábbi elterjedéséhez. Földtani Közlöny XXXII. köt. 346. lap.

²⁾ U. o.

láthatjuk, hogy ezen emlős a monostorszegi lelet útján jutott legelőször Magyarország praehistoriájába.¹⁾

5. *Vadlúd* csüdcsontja. Ez az egyetlen madárcsont a telep-ről. Feltehető azonban, hogy abban az időben a Duna mocsaras kiöntéseiben a szárnyas vizivad nagy számban tanyázhatott.

6. *Halcsigolyák*, kisebb-nagyobb halaktól. A legnagyobbak átmérője 0.01 m.

7. *Unio pictorum* L. és

8. az *Unio batavus* L. kagylóhéj töredékei. Leginkább az első van képviselve.

9. *Helix* sp. néhány példánya. Végre:

10. a *Paludina vivipara*, mely elég gyakori.

Hogy a kagylók és a csigák szintén az ősember táplálékául szolgáltak, azt annál is inkább elképzelhetjük, mert azokat egyes helyeken még ma is megeszik.

A juh- és a tulokcsontok gyakorisága után azt kell következtetnem, hogy ezen két emlős, az ősember háziállatává szegődött. Ezek szolgáltaták főtáplálékukat: a húst és tejet; bőrük pedig a ruházatot. Így lett az őstelepes pásztornép.

A vadállatok közül az őz, a muflon és a vadlúd maradványainak jelenléte; továbbá a halcsigolyák, kagylóhéjak és csigaházak előfordulása ismét azt mutatják, hogy ősemberünk a vadászatnak és a halászatnak is hódolt.

10. Egyéb tárgyak.

A) Ősemberi csontváz-részek.

1. Ásatásaink alkalmával egy dolichocephal alkatu emberi koponya baloldali falcsonttöredékére akadtam, melyet vagy a vályogvető munkások, vagy a földet hordó kocsisok ásója hozott

¹⁾ Később arról értesültem, hogy hasonló szarvesapokat az apatini őstelepen is találtak. Ezen közlés nyomán folyó évi június hó 16-án megtekintettem a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat muzeumában kiállított apatini őskori leleteket. Az ott látható szarvesapok azonban nem az *Ovis* musimon, hanem a *Bos taurus* L. maradványai.

felszínre. Minden további szorgos kutatásom eredménytelen maradt; a csontvázat — melynek ez a koponyarész volt egyik töredéke — nem találhattam meg. A féltetett koponyarész érdekes vastagsága, s kőkori jellegű.

2. Sokkal érdekesebb azonban az a felfedezés, melyre Kollár Gergely helybeli lakos figyelmeztetett. Nevezetnek az Opoljenik őstelep közelében fekvő szőlőjében 1901. december 10-én rigolozás közben csontváz sirra akadtak. Az esetről tudomást szerezvén, Hadanics Endre kartársammal kimentem a helyszínre. A koponya már akkor dirib-darabokra törve, ott feküdt az árok szélén. Az erős oldalfallal bíró koponya és az elkoptatott fogak idősebb ember csontvázára vallottak. A földet eltakarítván, a vázat 47 cm. mélységben megtaláltuk. Az eltemetett, zsugorított helyzetben, jobboldalára fektetve pihent a sirban. Jobb karja hátra húzva a gerinccsigolyák alatt feküdt; balkarja úgy volt összezsugorítva, hogy a könyék a hastájékön, a kézfej pedig az arc közelében nyugodott. A láb hasonlóképp volt zsugorítva, úgy hogy a térd majdnem a könyékhez került. A fej délnyugati, a test többi része északkeleti irányban feküdt. Semmi sem volt mellette.

Kollár folytatta az ásást, miközben a feltárt sir közelében egy kézzel formált, szürke, inkább szárított, mint égetett kis agyagedényt talált. Méretei: a fenék átmérője 2.5 cm., magassága 6 cm., felső szélessége 5 cm., nyílásának átmérője 3 cm. Pereme behajló. Teljesen ép példány. Ugyanezen a helyen, a sirtól alig 20—25 lépésnyire egy földbe vájt s beomlott kunyhóhelyet is felfedeztek, melyből sok vörösre égetett, pelyvával gyúrt, itt-ott vesszőbenyomatos rögöket és őskori cserepeket hánytak ki.

A feltárt sir határozottan őskori. A kis edényke és a felszínre került cserepek szintén. Kezdetben azt hittem, hogy e helyen őstelepünk temetőjével van dolgom. Később azonban, a felszínre került leletek eltérő technikája, s több sir után való kutatásaim eredménytelensége, megingatta eme föltevésemet.

Különösen a fentebb leirt behajló peremű edényke és egy felfelé álló peremű és sajátságos fülű öblös tál darabja mutatnak lényeges eltérést. A kutatásokat e helyen még folytatnom kell, mert a kérdés tisztázásra vár.

B) Fényüzési tárgyak.

A mult augusztusi ásatások alkalmával találtunk egy sárgás színű quarcitból való kavics darabot. Orosz E. figyelmeztetett reá, hogy azt az őskori asszony nyakékül is használhatta. Mint ilyen, ez az egyetlen tárgy a telepről.

Az ásatások során a *Cyclostoma elegans*, Müll. csigahéjaival is igen gyakran találkoztunk. Dr. Koch A. tudósításában azt mondja, hogy: „ez a csigafaj Bácska területén mai napság nem fordul elő. Bőven található azonban már túl a Dunán a Fruska-Gora hegységben.“ Nem tartja valószínűnek, hogy ez a csigafaj a történelem előtti időben még Bácskában élt volna, mert akkor más helyeken is fel kellene azt találni, ami eddig nem történt meg; hanem azt hiszi, hogy a bácskai őslakó a túldunai déli területről hozta azt magával vagy cserében kapta az ottani lakóktól a végből talán, hogy fonalra fűzve ékességül használja. Tényleg úgy áll a dolog, hogy a *Cyclostoma elegans* Müll. a történelem előtti időben nálunk már nem élt, hanem mint az alluvialis üledék felső rétegeinek zárványa elég nagy számban fordult elő. A csigahéjakból Orosz Endrével igen sokat összeszedtünk nemcsak az Opoljenik őstelepen, hanem a Reiter-féle sarmata-jazyg sirmező környékén is. Kizártnak tartom tehát, hogy azokat az ősemlék más vidékről hozta és ékességül használta volna. Átlyukasztott példányt nem is találtunk.

C) Agyag-szobrocska.

Telepünk egyik legérdekesebb lelete egy kis szobrocska, mely egy négylábu állatot ábrázol. Az alak hosszukás, három oldalú törzséből négy vaskos, rövid láb terpeszkedik. Az első és hátsó ballábak sérültek. A fej hiányzik. Helye törési nyo-

mokat mutat. A fark egyszerű kiesucsosodással van ábrázolva. Az alak hátfelőli részén égési nyomokat mutató lyuk van, melynek nagysága körülbelül a hüvelykújj benyomásának felel meg. Égetése vöröses. Törése fekete. A kiemelésnél 4—5 darabra tört. Méretei: hátának hossza 15 cm., magassága a lábak irányában 6 cm., a lábak magassága 4 cm., törzsének szélessége a has alatt 4·5 cm., átlagos magassága 6 cm., a hátfelőli lyuk átmérője hosszirányban 3 cm., szélesség irányában 3·5 cm., mélysége 1·5 cm.

Valamelyik hasznos vagy kedves állatát utánozhatta benne az ősember. Lehet, hogy bálványul is szolgált. De mindenesetre figyelemre méltó alkotás, mely egyszersmind tanúságot tesz ősemberünk ügyességéről és alkotó erejéről.

D) Tapaszdarabok és égett rögök.

Az utolsó kapavágásokat 1903. október 12-én végeztettem a telepen. Alig 10—15 cm.-nyire a földszínétől egy terjedelmes tűzpadra épített kettős kör alakú kemencére bukkantunk, melyeknek körfalait egyes részleteiben még teljesen épeknek találtuk. Maga a tűzpad, mely a közösen fülő kemencék alját képezte, deszka simaságu agyagtapaszból készült, s a használás után annyira kiégett, hogy munkásom azt egy nagyobb kőlapnak tartotta. Hossza 2 m., szélessége 1 m. volt. Erre a sárral simított alapra épült ∞ alakban a kettős, 1—1 m. átmérővel bíró kemence, melyeknek félgömb alakja emlékeztet a teknősfaragó cigányainknál mai nap is használatos kis sütőkemencékre. A kemence váza rőzséből készült, amit a kiégetett tapaszrögök benyomatai is igazolnak. Az oldalfalak alul tömörök, felfelé pedig vékonyodók. A kemencék közös szája délnek nyílt. Körülöttük 3 edény fenekét, 2 felálló peremű fazék cserepeit és 4 drb rövid talpesöves edény talptöredékét találtuk. Csont és egyéb konyhahulladék nem volt mellette. A kemence külön állt.

Ezen kívül még három nagyobb tűzhelyet (tűzpadot) talál-

tunk, ezeken azonban kemence, s környékükön konyhahulladék nem volt. A tűzpadok téglakeménységüre és vörösre égetett darabjai 1—4 cm.-nyi vastagságúak. A kemencék körfalait képező tapaszrögök már málékonyabbak. Színök, valamint a kemencék körül megégett föld-é is, halvány téglavörös. A kunyhókban hasonló rögöket nem találtunk. Azt tartom, hogy a lakások földdel és gypszinnel körül vett putrik voltak. Benn, a putrik ajtajában, nyílt tűz mellett főztek és melegedtek, mint a hogy azt ma is látjuk az erdei putrikban tanyázó csőszöknél és pásztoroknál.

E) Ismeretlen rendeltetésű agyagtárgyak.

Az agyagtárgyak között találtunk két eltérő nagyságu, de alakra nézve teljesen megegyező készítményt, melyeknek hengerded szárából egyik oldalon gömbölyded bütyök dudorodik ki. Ez a bütyök mindkettőnél át van furva. Alakja a combesont forgójára emlékeztet.

A nagyobbiknak a hossza 11 cm.; a kisebbik-é 7 cm. A bütyök irányában a nagyobbik 6·5 cm., a kisebbik 4·5 cm. széles. Égetésük vöröses. Törésük belül fekete.

Egy másik ismeretlen rendeltetésű tárgy egy hengerdeden alakított agyag-készítmény töredéke. Oldala simított. Égetése vöröses, belül fekete. Hossza 10 cm., átmérője: 5·5 cm.

Üégkövelkezelések.

Az Opoljenik ősemberi telep nem tartozik a nagyobb telepek közé. A lakások és a különálló tűzhelyek számát csak hozzávetőleg összegezhetem. Számításom szerint 10—15 putrinál alig lehetett több. Az azonban kétségtelen, hogy állandó — és nem átvonuló telepeseekkel van dolgunk.

Az Opoljenik őslakója már ismerte a gabonát, melyet őrlőköveivel liszté őrölt; házi állatjává tette a juhot és a tulkot, a mit leginkább az bizonyít, hogy a konyhahulladék között tulnyomóan e két állat csontmaradványa szerepel; halászott és

vadászott, mint azt az elejtett vadak szarvcsapjai és a halcsigolyák is mutatják; ipart űzött, melynek kétségbevonhatlan bizonyítékai a helyben készült edény- és agyageszközök töredékei, valamint a késekké pattintott kövek kisebb-nagyobb szilánkjai; cserekereskedést folytatott, melyre ismét az importált csiszolt kőeszközök engednek következtetni.

Már most csak az a kérdés, hogy ezen foglalkozások mellett, melyik vitte a fő- és melyik az alárendelt szerepet?

Táplálékát részben gabonafélék, részben pedig hus, tej, hal, kagylók és csigák képezte. Ruházatul az elejtett vagy leölt állatok bőre szolgált.

Szerszámaint kőből és csontból készítette.

A telepen talált agyag-bálvány, az őslakósok vallásosbéli fogalmaik megítélésére vezetik a kutatót. — A Kollár-féle szőlőben talált zsugorított temetkezési mód bár őskori jelleget árul el, azt a felhozott indokoknál fogva nem akarom az Opoljenik egykori lakójának szokásaival vonatkozásba hozni.

A teleplakók műveltségének szintjét nemcsak életmódjuk, foglalkozásuk, szokásaik, eszközeik többfélesége, stb. után, hanem különösen az edényeken nyilvánuló díszítés változatosága után vonhatjuk meg. Ez, a mi edényeink egyikén-másikán már bizonyos fejlettségi fokot árul el.

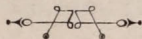
A geológiai viszonyok és a kőeszközök sajátossága, a réz s bronz teljes hiánya után indulva, telepünk a neolith-kor előrehaladottabb idejéből való.

A cserepek között olyan díszítési elemekre is akadtunk (csücsök- és dudordísz), melyek már arra is engednek következtetni, hogy telepeseink a rezet, esetleg a bronzot is ismerték. Erre Orosz Endre is figyelmeztetett. Különösen gondolkodóba ejt a Müller Gáspár által állítólag e helyen talált, s a vegyes kőtárgyak között ismertetett fenékkő.

Tekintve, hogy a leletek az alluviális üledékeknek a tete-

jén feküdtek, réz vagy bronz egyáltalán nem fordult elő: telepünket a neolith-korba kell helyeznem.¹⁾

(Folytatjuk.)

A bácskai szerbek némely szokásainak keletkezéséről.

I.

A szvecsár.

Hosszadalmas dolog volna a bácskai szerbek szokásait a maguk egészében megismertetni, mert e nép egész életét tanulmány tárgyává kellene tenni. Minthogy azonban e kis mű terjedelme nem engedi meg az összes sajátságok részletezését, azért csak nagy vonásokban iparkodom megismertetni a szerbek legjellemzőbb szokásait.

A Bácskában élő nem szerb nyelvű közönség igen sokat hallott a *Szvecsárról* és már igen gyakran részt is vett benne. De miután sokan nem tudják jelentőségét, ennél fogva szükségesnek tartom elsősorban ezt a legszembetűnőbb néphagyományt közelebbről és részletesebben megvilágítani.

A Szvecsár keletkezésének okait a kereszténység elterjedésében kell keresnünk. A kereszténység felvétele előtt a szerbek — épúgy mint a többi népek — bálványimádók voltak. Őshazájuk Ázsia volt, honnan, mint az indusoknak valamely oldalról szomszédai, magukkal hozták a napimádást, mint azt e szó *Badnyi dan* is mutatja. A *Badnyi dan* szó pedig az ó-indiai Bhaga agni, Bog ognya = Deus ignis: a tűz istenét jelenti. Hogy a szerbek tényleg napimádók voltak, legjobban bizonyítja az is, hogy ha például a szerető ifjú mátkájával

¹⁾ Nem mulaszthatom el hálás köszönetemet kifejezni dr. Koch Antal, egyetemi tanár úrnak, valamint Orosz Endre úrnak, mint akik szakszerű felvilágosításaikkal leteleim determinálásával, jelen közleményem megírásánál segítségemre lenni sziveskedtek.

szemben gyöngédségét, vagy az anya gyermeke iránti anyai szeretetének legnagyobb fokát akarja kifejezni, azt mondja: Szunce moje (Te vagy az én napom), avagy mikor nagyon fontos esküt akar tenni, azt mondja: Takomi szunca! (Esküszöm a napra). Ez mutatja: mily mély gyökeret vert a nép lelkében az egykori napimádás. Mutatja továbbá az is, hogy a pogány szerb, ha imádkozni akart, háromszor meghajtotta magát napkelet felé fordulva, s a keresztény szerb is, még most is, ha imádkozni akar — bárhol legyen is — napkelet felé fordul, háromszor meghajtja magát és azután vet keresztet.

Ezen kultuszhoz hiven építették az ős szerbek lakásaikat is. Az előszoba, melynek falában egy mélyedésben állott a ház istene, a ház szobra, kelet felé volt fordítva. A fal mélyedésében álló szobor, házi isten, előtt egy égő méc s függött, a szobor lábaihoz pedig bazilikom és tömjén volt téve. A családfő imádkozás alkalmával a tömjénnel megfüstölte és a bazilikomot szenteltvízbe mártva, meghintette először a szobrot, azután — étkezés előtt — az asztalt. A családfő volt a főpap, ki a házi tűzhelyen (ognyiste) égő s a napnak szentelt tűzön áldozatot mutatott be a család nevében. A tűznek éjjel-nappal égnie kellett, mert legnagyobb véteknek tartották a házi tűz kialvását és az volt a legnagyobb átok, ha valakinek azt mondták: aludjon ki a házi tüzed.

Az ős szerbek patriarchalis életet éltek egy közös fő — a családfő — vezetése alatt. A szerb házat pedig úgy kell elképzelnünk, hogy középen lakott a családfő és a felesége, körülötte, mint a méh sejtjeiben (vaját) a család összes nő s tagjai családjukkal együtt, úgy hogy több ily népes család (zádruga) egy egész törzset (pleme) képezett és minden család egy közös nevet, a családfő nevét viselte. Innen van az, hogy nemcsak Szerbiában és Montenegróban, hanem Bácskában (Militics, Sztanisics községek) is egész falúk vannak, melyek elnevezésüket csupa azonos nevű egyének nevéből kapták, mint pl. Monte-

negróban : Bjelopavlitij, Osrinitij, Martinovitij, mely törzsekben ezren vannak egynevezetűek.

A pogány szerbek neveiket a természetből vették : Oblák (felhő), Zvezdan (csillag), Szever (északi szél), Jug (déli szél), Isztok (kelet vagy keleti szél). A növényvilágból : Bor (fenyőfa), innen Borić, Jablan (jegenye), innen Jablanović, Hraszt (tölgy), Hrasztic, Czer (cser). Az állatvilágból : Megyed (medve), Vuk (farkas), Vuković, Jelen (szarvas), Risz (hiúz). Vagy a madárvilágból : Orao (sas), Orlović, Szokol (sólyom) Szokolović, Gavran (holló), Labud (hattyú), Szlavuj (fülemüle) stb.

A nők neveiket a növényvilágból vették : Jéla (fenyű), Szásza (kőkörcsin), Lála (tulipán), Ruzsa (rózsa), Szmilya (gyopárvirág), Perunika (nőszirm), Lyubica (ibolya), vagy az állatvilágból : Séva (pacsirta), Kumrija (kacagó galamb), Grlica (gerlice), Utva (vadruca) stb.

Tudjuk, hogy a szlávoknál a kereszténység szövétnekét szt. Cyrill és szt. Metodos terjesztették. Küldetésüket úgy kezdték meg, hogy először is a pogány családfőket keresztelték meg, kik e keresztség által a régi pogány nevüket elvesztették és helyette új, kalendáriumi keresztnevet kaptak, mely valódi keresztnevük (*krsztno ime*) lett.

Ha valamely fontos ünnep közeledett — vegyük például szt. Miklós napját (Szveti Nikola) — és ezen a napon az egész család megkeresztelkedett, akkor a családfő, kinek neve mondjuk Holló (Gavran) volt, ezt a nevet a keresztség által elvesztette és helyébe a Miklós nevet kapta s a család összes többi tagjai (Nikolityi) Miklós fiai, Miklós gyermekei, tehát a *Nikolics* nevet kapták. A házi szobrot ezután, mint pogány képet, kidobták és helyét szent Miklós képe foglalta el, mint a ház szentje. Most tehát szent Miklós lett a házi szentjük (*Szvétae*) és a család összes tagjai *Szveti Nikola* napján *Szevecsárok* voltak.

A szent János napján megkeresztelt családfő, kinek pl. Felhő (Oblák) volt a neve, ezen név helyett a keresztségben János (Jovan) keresztnevet kapott. Az egész család a Jovano-

vityi nevet kapta. Szent János (Szvėti Jovan) lett a ház szentje (Szvétac) és a család összes tagjai Szvétí Jovan napján lettek Szvecsárok stb.

Mivel a szerb család ekkor kapta a keresztnévét, innen van az, hogy a *Szvecsárt* máskép a *keresztnev ünnepének* (Krsztno ime) is nevezik. Bár az ősz szerb vallás oly költőies volt és a szerbek annyira ragaszkodtak hozzá, mégis a keresztség felvételének fontos mozzanata oly mély nyomot hagyott a nép lelkében, hogy ezt a névünnepet még ma is megünneplik és tekintetben a szláv népek között egyedül a szerbeknél található fel a *Szvecsár* ünnepe.

II.

A karácsony estéje és a karácsony.

Mint az első fejezetben említettük, hogy a *Szvecsár* eredetének szálaít az ősz szerbek pogány vallásában kell keresnünk, úgy a karácsony estéjének, általában a karácsonynak eredete némileg szintén visszanyúlik a pogányság koráig.

Az ősz szerbek Ázsiából való kiköltözésük alkalmával Galiciában telepedtek le. Galicia északi fekvésű lévén, észrevették, hogy télen, december vége felé, a nap a látókörnek mindig alacsonyabb és alacsonyabb pontjára száll le, úgy, hogy azt a napot, melyen a világitó nap a látókör legalacsonyabb pontjára ereszkedett, *Kracsun*nak nevezték. (Kracsun a *kracsati* = rövidülni szóból ered. Dán kracs = a nap rövidebb lesz.) A szerbek a (téli) napot öregedő istenségnek tekintették, ki napról-napra veszt fényéből és erejéből, úgy, hogy a legrövidebb napon, mint öreg ember, sirba száll. A következő napokban folyton magasabbra emelkedő napot újonnan született napistenségnek tekintették és kis istennek — *Bozsity*nak mondták (a rómaiaknál: dies natalis solis invicti). Azért mondja a bácskai szerb ma is napfelkeltekor: — szunce sze rodilo — a nap megszületett.

A kereszténység felvétele után a keresztény karácsonyt ünnepelték, de az Ázsiából hozott napimádás, napisten-kultusz oly mély nyomot hagyott a nép lelkében, hogy a keresztény karácsonyt a pogány napisten ünnepével kapcsolatba hozták és a keresztény *új istent*, a volt pogány napistent, *öreg istennek* nevezték. (Za badnyáka za sztároga, t. i. sztárog boga [régi pogány isten] za novoga, za Bozsitya, t. i. új keresztény isten.) Az *öreg* vagy *régi* isten — sztári bog — elnevezésen csakis *Bhaga agni*-t, Bog ognya-t: a tűz vagy napistent értették; innen Bhága agni dán, vagy a rövidebb: *Badnyi dán*: a karácsony estéje.

Mily mély gyökeret vert a nép lelkében a pogány vallás, mutatja az is, hogy az ős napisten — Badnyák — mellett még egy más istenséget is ünnepeltek, melynek legalább elnevezése még mai napig is fennmaradt a népnél és az a *Tucin* dán. A Tut-szin dán szó csakis a Thut vagy Thot névből származhatik, mert Thut vagy Thot szintén keleti fényistenség és pedig holdistenség volt.

A kereszténység felvételével a szerbek a fából faragott pogány istenek képeit tűzbe vetették, úgy hogy mai nap is minden bácskai szerb karácsonyestéjén egy fahasábot — *badnyákot* — tűzre tenni szent szokásnak tartja. Hogy a Badnyi dán és karácsony szokásaival mért van szerves kapcsolatban a *szalma*-használat szokása, azt az alábbiakban fogom kifejteni.

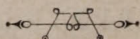
Az ős szerbek mint állattenyésztő és földmivelő nép a szalmát, mint a gabonatermés hátramaradt részét, nagy tiszteletben tartották. Télen a gazda szalmával etette jószágát és szalmát terített állatai alá. Házát szalmával fedte be, szobáját azzal fűtötte, maga pedig szalmán feküdt. Nem csoda tehát, ha ünnepélyes alkalmakkor, így különösen karácsonykor, szobáját és asztalát szalmával hintette be és az asztalt terítővel befedte. Az a szokás, hogy a szerbek karácsonykor a szobában szalmát hintenek, szintén összefügg a keresztény legendával, amennyiben a kis Jézus is szalmán feküdt a jászolban. Ezen keresztény

legendához hiven a szerbek a mai napig is megőriztek némely szokásokat, melyeket ők szenteknek tartanak, mely szokások azonban nem jelentenek mást, mint a Jézus Krisztus születéséről szóló legendának *megtestesítését*.

Kezdjük legelőször a karácsonyi *kalácson* (bozsitynyi kolács) és a viaszgyertyán, melynek egy szerb házban sem szabad hiányoznia a karácsonyi kalács mellől. A karácsonyi kalács, mely egy tányéron áll dióval, almával, szilvával,ogyoróval, egyszóval mindenféle gyümölcsessel körülakva, magát a jászolban fekvő kis Jézuskát jelképezi. A kalács tetejére arany vagy ezüst pénzt szúrnak. A karácsony első napján korán reggel egy a házon kívül lakó idegen fiúgyermeknek a karácsonyi ünnepeket kell üdvözölnie. Ezt az üdvözlést mondó fiút a nép: *Polazsenik*nek hívja. A fiúnak nem szabad üres kézzel a házba jönnie, hanem egy vízzel telt edénnyel.

Mielőtt a polazsenik a küszöböt átlépi a háziasszony a küszöbíg eléje megy és azt kérdi: mit hozol nekünk? (sta nam noszis?), mire a fiú azt mondja: hozok szerencsét, egészséget és békét a házba (noszim szretyu, zdravlye i mir u kutyu), s azután belépén a szobába a földre ül, mire a háziasszony búzával behinti. Az üdvözlő ezután egész nap a család vendége, sőt azonfelül megajándékozzák szerbvászonból készített törülközővel (peskirrel), pénzzel vagy játékszerekkel. Lássuk már most: hogyan fejtí ki a szerb nép a fent részletezett szokást. A tányéron levő s szalmára helyezett karácsonyi kalács a jászolba fektetett kis Jézust jelképezi. A három napkeleti bölcs ajándékát jelképezik a kalács köré rakott gyümölcs és a kalácsba szúrt arany vagy ezüstpénz. A viaszgyertya, melynek karácsony első napján folyton égnie kell, a napkeleti bölcseket Betlehembe vezérlő *csillagot* jelenti. Az üdvözlétet mondó kis fiú a pásztóroknak Jézus születését hirdető *angyalt* személyesíti.

Kálits Dömötör.

Szenta (Zenta) és Ada városok kiváltságglevelei.

Társulatunk okmánytára a mult év végén három darab érdekes, eredeti okmánnyal gazdagodott méltóságos Latinovits Pál főispán úr szives közbenjárása folytán. Ezek: a Tiszán-inneni koronakerület, Zenta város és Ada város kiváltságglevelei.

Az elsőt *A tiszai koronakerület harmadik kiváltságglevele 1800-ból* címen fordításban már közölte M. A. az Évkönyv 1895. évfolyamában (I. füzet, 28—37. l.). Zenta és Ada városok kiváltsággleveleinek fordítását itt közöljük.

I. Zenta város kiváltságglevele 1751-ből.

Mi, Mária Terézia, Isten kegyelméből római császárnő s Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvát- és Szlavonország stb. királynője stb. stb. A jelen levelünk rendiben adjuk tudtára mindeneknek, a kiket illet, hogy: egyfelől a Tiszai korona-kerületbe kebelezett és Bácsvármegye mellett fekvő *Szenta* helység egész közönségének, a mi okos és körültekintő hiveinknek, biráinknak, tanácsosainknak és esküdt polgárainknak felségünk elé terjesztett alázatos kérelmére, — másfelől pedig: mind a nevezett Magyar királyunknak, mind az elébb említett *Szenta* község imént felsorolt lakosainak hasznára és javára különös császári-királyi kegyelmünkből és jóindulatunkból jóváhagyandónak és megengedendőnek tartottuk; hogy a nevezett *Szenta* község ezentul és minden időben ne csak város névnek örülhessen és aképen cimeztessék, hanem egyszersmind benne évenként két rendbeli szabad vásár, illetőleg szabad országos vásár: még pedig az első a római katolikus naptár szerint augusztus hónap 17. napján, a második pedig november hónap 19. napján a hetivásárokkal együtt egy-egy hétfői napon tartatván, ugyanazon szabadalmakkal és kiváltságokkal, melyekkel más szab. kir. városaink, mezővárosaink vagy községeink szabad vásárai tartatnak, a fentirt *Szenta* községben állandóan tartathassanak és érvényben maradjanak. Szóval: megengedjük,

jóváhagyjuk, joggal fölruházzuk és címezzük jelen levelünk erejénél fogva, mindazonáltal más vásárok, illetőleg szabad országos vásárok és bármely szomszédos helyiségek károsodása nélkül. Annak okáért kereskedők, kalmárok, házalók és bármely más vásároló emberek egyenként és egyetemben jelen sorainkkal bátoritunk, megnyugtattunk és biztosítottunk benneteket, hogy a fentnevezett *Szenta* városban általunk állandóan tartatni megengedett és jogositott hetipiacokkal egybekötött vásárookra, illetőleg szabad országos vásárokra összes árúcikkeitekkel, holmitokkal és javaitokkal szabadon és biztosan, személyeteknek, vagyonotoknak és árúcikkeiteknek minden bántódása és veszedelme nélkül menjete, igyekezzetek és járuljatok, s elvégezvén ott minden ti ügyeiteket, ismét haza vagy máshelyre, hová inkább akartok — térjete; a ti személyetek és vagyonotok a mi különös védelmünk és oltalmunk alatt mindenkor sértetlenül marad. Akarjuk továbbá, hogy ezt a piacokon és más nyilvános helyeken mindenütt közzé tegyék és kihirdessék. A jelen levelet pedig, melyet a mi titkos pecsétünkkel — melyet mint Magyarország királynéja használni szoktunk — megerősítettünk, elolvasása után a benyújtónak visszaadni akarjuk és rendeljük. Kelt a mi őszintén szeretett hívünknek, tekintetes és nagyságos gróf Nádasdi Lipótnak, Fogaras örökös főispánjának, a mi titkos tanácsosunknak és Magyarországunkban a mi királyi udvari kancellárunknak, nemkülönben a mi királyi főlovászmesterünknek keze által, Pozsony királyi várunkban, az Úrnak Ezerhét százötvenegyedik esztendejében junius hónapnak huszonnyolcadik napján, Magyarországun, Csehországun és a többi országainkban való uralkodásunknak *tizenegyedik* esztendejében.

Mária Terézia s. k.

Gróf Nádasdi Lipót s. k.

Móricz András s. k.

Az 1751. esztendő október havának 5. napján Szivackincstári birtokon a tekintetes nemes Bács vármegye közgyűlése alkalmával a kegyes és felséges császári és királyi Öfelségének Szentá város közönsége részére kegyelmesen kiadott jelen kiváltságlevele általam Pécsy Ferenc, nevezett tekintetes nemes Bács vármegye rendes hites jegyzője által minden ellenmondás nélkül ünnepélyesen közönségessé tétetett. A jelzett helyen, a fentjelzett napon és esztendőben.

Ugyanazon rendes hites jegyző.

*

II. Ada város kiváltságlevele 1835-ből.

Mi első Ferdinánd¹⁾, Isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvát-Szlavonország, Galicia és Lodomeria apostoli királya stb. stb. A jelen levelünk rendiben adjuk tudtára mindeneknek, a kiket illet, hogy Mi a Tizáninnyi királyi korona-kerületünkhöz tartozó s Bács-Bodrog törvényesen egyesített vármegyékbe bekebelezett *Ada község* közönségének Felségünk elé terjesztett alázatos kérelmére, egyfelől az említett község hasznára és javára, másfelől pedig egyéb szomszédos helységek érdekeit is figyelembe véve, a fentnevezett *Ada község* közönségének a mi királyi hatalmunk teljességéből és kegyességéből különös kegyelemmel jóváhagyandónak és szívesen megengedendőnek tartottuk, hogy az elébb említett *Ada község* ezentúl és minden időben a *város* névnek örülhessen s annak nyilváníttassék és cimeztessék; sőt azonfelül ugyanazon, általunk városi rangra emelt *Ada községben* három rendbéli évi vásár, illetőleg szabad országos vásár, és pedig: az első rendbéli március 19. napján, — a második rendbéli június 15. napján, — a harmadik rendbéli október 25. napján s azonkívül egy rendbéli hetivásár, illetőleg szabad heti piac, a hétnek pénteki napján — minden ugyanazon jogokkal, kiváltságokkal, szabadalmakkal és mentességekkel, mikkel szab. kir.

¹⁾ Mint magyar király V. Ferdinánd.

városaink és más egyéb városaink s kiváltságos helyiségeink szabad évi vásárai megtartatnak, — örökre megtartassék és érvényben maradjon ; mindazonáltal ama határozott kijelentés hozzáadásával, hogy ha valamikor az évek során az előbb említett és meghatározott országos vagy hetivásárok tartása vásárnapra vagy ünnepnapra esnék : az esetben a vásár a vásárnapot vagy ünnepnapot közvetlenül megelőző vagy mingyárt utána következő napon, de soha se vásárnap vagy pedig ünnepnap, tartassék. Szóval : kinevezzük, fölemeljük, megengedjük és jóváhagyjuk jelen levelünk erejénél fogva, mindazonáltal a nélkül, hogy ezáltal bármely más, vásári kiváltsággal kegyesen fölruházott helységekben megtartatni szokott szabad országos vásárok, valamint hetivásárok károsodnának. Annak okáért : kereskedők, kalmárok, házalók és bármely más vásározó emberek, egyenként és egyetemben, jelen sorainkkal bátoritunk, megnyugtattunk és biztosítottunk benneteket, hogy az előbb említett s Bács-Bodrog törvényesen egyesített vármegyébe bekebelezett, s most már *Ada városban* megtartatni engedett, fentebb meghatározott három rendbéli évi vásárookra, illetőleg szabad országos vásárookra, úgyszintén hetivásárokra minden ti áruitokkal, javaitokkal, holmitokkal és barmaitokkal szabadon, bizvást, — személyeteknek, javaitoknak és áruitoknak minden bántódása és veszedelme nélkül menjete, igyekezzetek és járuljatok, s elvégezvén ott minden ti ügyeiteket, haza vagy más helyre — hová inkább akartok — térjete ; mivel a ti személyetek és vagyonotok a mi különös védelmünk és oltalmunk alatt mindenkor sértetlenül marad. Akarjuk továbbá, hogy ezt a piacokon és más nyilvános helyeken mindenütt közzé tegyék és kihirdessék. A jelen levelet pedig, melyet a mi titkos, függő pecsétünkkel — melyet mint Magyarország apostoli királya használunk — megerősítettünk, elolvasása után a benyújtónak visszaadati akarjuk és rendeljük.

Kelt a mi őszintén kedvelt hívünk, tekintetes és nagyságos gr. revisnyei Reviczky Ádámnak, a Szt. István király rend nagy-

keresztesének, a Lipót császár rend lovagjának, a szardiniai királyság szt. Mauricius és Lázár rendje gyémántos nagykeresztes lovagjának, a mi valóságos belső titkos tanácsosunknak és kamarásunknak, Magyarországon királyi kuriánk elnökének, Borsód vármegye örökös főispánjának, nemkülönben magyar királyi udvari kancellárunknak, valamint a Szt. István-rend kancellárjának keze által — Ausztriában, Bécsben, a mi császári városunkban, az Úrnak Ezernyolcszázharmincötödik eszteundéjében, július hónapnak második napján, Magyarországon, Csehszágban és egyéb királyságunkban való uralkodásunknak első évében.

Ferdinandus primus s. k.

Gróf Reviczky Adám t. k.

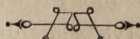
Gróf Waldstein Wartenberg János s. k.

Be lón jegyezve az I. osztályú királyi könyvbe, a mit bizonyít az iktatóhivatal és levéltár igazgatója

Sztankovits Mátyás s. k.

1835-ik Évi Mind-Szent Hava 12-ik s több utánna következő napjaiban Tekintetes Nemes Bács és Bodrogh törvényesen egyesült Vármegyéknek Szabad királyi Zombor Várossában folyvást tartatott Közgyűléssé alkalmával, ezen Kegyelmes Vásári Privilegium fel-olvastattván, minden ellen-mondás nélkül közönséggé tétetett. Költt mint felyebb és Feljegyzette Sztrilich Tóbiás, a fen-tisztelt Tettes Vármegyék Tábla Birója, és hites Első Al-Jegyzője.¹⁾

ys.

¹⁾ E jegyzés eredetileg is magyarul van írva.

Emlékezés.

Iványi István, szabadkai nyug. főgimn. tanár, társulatunk tiszteletbeli tagja, egy kis füzetet adott ki: 40 évi írói munkálkodásom emlékére. Családomnak s barátaimnak — cimen. (Szabadka. 1904. Szabados Sándor könyvnyomdájából. 8°, 35 oldal.) Az író arcképével.

A füzet első része: Birálatok Szabadka város történetéről és Bácsvármegye helynévtárá-ról. A fővárosi és vidéki hírlapok és folyóiratok egyértelmű elismeréssel szólnak a jeles történetíró-rak e két legkiválóbb, legterjedelmesebb művéről.

A füzet második részében mindazon könyvek, füzetek és cikkek (183 drb) jegyzékét állította össze a szerző, melyek kevés kivétellel nyomtatásban megjelentek. E művek legnagyobb része történelmi tárgyú, s főleg vármegyénk-re vonatkozik.

Társulatunk választmánya f. évi június hó 1.-én tartott gyűléséből kifolyólag Iványi Istvánt, mint a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat tiszteletbeli tagját, — első alelnökét 1896-ig, s kezdettől fogva a legujabb időig buzgó működő tagját 40 évi írói munkálkodásának emlékezete alkalmával a társulat nevében a legmelegebben üdvözölte.

Iványi István a Bácskai Jó Szív-be (Zombor. 1888. jun. 2.) ezeket írta: „A munkálkodási kedvet Isten áldásul adta az embernek . . . A munkakedv fáradhatatlanságában csak új és új munkára buzdít, lelkesít és igen sok tiszta lelki öröm s élvezet forrásává lesz . . . Édes érzélemmel tölti el az ember lelkét, amely érzelmet a jók elismerése még fokozhat ugyan, de a mely már önmagában is megnyugtató jutalmát leli sokszor igen terhes fáradozásának.”

Neki a terhes fáradozással eltöltött 40 év a méltó elismerés mellett bizonyára bőséges lelki örömet szerzett.

Trischler Károly, vármegyei árvaszéki ülnök, társulatunk működő tagja és másodtitkára, f. évi június hó 4.-én elhunyt.

1860-ban, augusztus 7-én született Hódságon. Középiskolai tanulmányait Ujvidéken, majd Baján végezte. A budapesti egyetemen jogot hallgatott. Egy ideig Vadnay Károly Fővárosi Lapok-jánál, majd a Közvélemény c. politikai lapnál dolgozott, s a pénzügyminiszteriumban számtiszt volt. Zomborba térve megyei szolgálatba lépett, s előbb számvevő, majd 1893-tól haláláig árvaszéki ülnök volt.

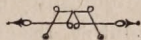
Kora ifjúságától fogva kedvvel foglalkozott az irodalommal. Írt politikai cikkeket, tárcákat, színi bírálatokat és verseket. Összegyűjtött

munkáit Ifjúságom c. kötetben adta ki. A Bácská-nak éveken át főmunkatársa, s a közéletnek lelkes munkása; a zombori hazafias ünneprendező bizottságnak s a Schweidel szoborbizottságnak buzgó tagja és titkára volt. Az utóbbi minőségben írta meg Schweidel József életrajzát (megjelent társulatunk évkönyvében is, 1902. évf. IV. füz.) és II. Rákóczy Ferenc életrajzát. Kedvelt ünnepi és alkalmi szónok volt. Ujabb időben a drámairással is megpróbálkozott, s a Március Idusa c. alkalmi színművét, a Kerítés c. vigjátékát, s a Kurucok csillaga c. történeti színművét elő is adták Zomborban. Az elhunytban az irodalomnak s a közéletnek derék munkása szállt korai sirba.

(A Bácska jun. 7. száma után.)

Fridrik Tamás, nyugalmazott adai tanító, társulatunknak kezdettől fogva (1884.) működő tagja, f. évi március hó 23.-án 76 éves korában, Adán elhunyt. 43 évig volt Adának tanítója, s 8 év óta nyugalomban élt. 1848-ban Damjanich seregében végig küzdötte a szabadságharcot. Mint író a Bács-Bodrog vármegye népszerű leírása című monografiájával és iskolai használatra írt megyei földrajzával tette ismertté nevét. Halálával egy munkás és érdemes élet ért véget.

(A Kalocsai Néplap után.)

Társulati élet.

Jegyzőkönyv

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat választmányának 1904. június 1.-én tartott gyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László, elnök, dr. Grüner Samu, Horváth János, Kálits Dömötör, id. Mihályi János, Latinovits Pál. Trencsény Károly és Vértesi Károly, választmányi tagok.

Az elnök előterjesztései:

1. A Muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége 140/1904. sz. leiratával tudomásul veszi a társulatnak 27/1904. sz. alatt fölterjesztett jelentését az 1903. évi állami segélynek régészeti célokra történt fölhasználásáról. — A régészeti gyűjtemény lajstromozását illetőleg — méltányolva a társulat által fölhozott körülményeket — nincs kifogása az ellen, hogy „a munka az országos főfelügyelőség szakközege által s az 1904. évi államsegély terhére végeztessék el“.

2. Bács-Bodrog vármegye alispánja értesíti a társulatot, hogy az 1903. évre megszavazott 600 korona vármegyei segélyt folyó év július hóban bocsáthatja a társulat rendelkezésére.

3. Bács-Bodrog vármegye törvényhatósági bizottsága 10942/1904. sz. végzésével értesíti a társulatot, hogy az 1904. évi segély iránt beadott kérvénye ügyében a legközelebbi rendes közgyűlés fog határozni.

4. A f. évi közgyűlés határozata szerint (2. p.) Zsák J. Adolf tagtársunknak a római levéltárakban vármegyénkre vonatkozó adatok kutatásáért a megszavazott 100 korona tiszteletdíjat kiutaltványozta s a pénztáros elküldötte. — Az elnök jelentéseit a választmány tudomásul vette.

A titkár előterjesztései:

5. Iványi István, társulatunk tiszteletbeli tagja, s első alelnöke 1896-ig, megküldte a társulatnak: fényképfölvételű arcképét, s 40 évi írói munkálkodásom emlékére c. arcképével ellátott kis füzetét. — A választmány a küldeményt köszönettel fogadja, s határozza, hogy Iványi Istvánnak 40évi írói működésének emlékezete alkalmával a társulat nevében üdvözlő iratot küld.

6. A Handbook to Learned Societies, Library of Congress, Washington egy a könyvtárakat, tudományos társulatokat és intézményeket ismertető kiadványa számára társulatunkról adatokat kér. — A választmány a titkárt bizta meg az adatok összeállításával és megküldésével.

7. Dalmay Béla, kincstári ügyész, Zomborból történt eltávozásával alkalmával társulatunk könyvtárának 52 különféle művet (mintegy 100 kötetben) ajándékozott. — A választmány az ajándékot köszönettel fogadta.

8. A Schlick-féle vasöntő és gépgyár részvénytársaság ajánlja szabadalmazott könyvtári állványait. — Tudomásul szolgál.

9. Cziráky Gyula, tagtársunk, megköszönte választmányi taggá választását. — Tudomásul szolgál.

10. Buday Gerő pénztáros az 1903. évi számadásokat átadta. — A levéltárba kerültek.

11. Kozma László, elnök tudatja a választmánnyal, hogy a muzeum és könyvtár gyűjteményeinek formaszerint való átadása Roediger Lajos, volt muzeumőr, betegsége miatt eddig még nem történhetett meg. Mihelyt Roediger Lajos állapota engedi, azonnal meg fog történni. — A választmány az átadás, illetőleg átvétel végzésére Roediger Lajos volt muzeumőr és Horváth János mostani muzeumőr mellé az elnököt és id. Mihályi János tagot küldi ki.

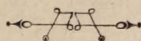
12. A közgyűlés határozata értelmében az alapszabály-módosítások

tervezetének kidolgozásával a választmány az elnököt, az ügyészt, a titkárt és Vértesi Károly választmányi tagot bizza meg.

13. Kozma László, elnök jelenti, hogy A Bács-Bodrog megyei kör (Budapest) a létesítendő közművelődési palotára 200 koronát küldött társulatunk címére. Ezt az összeget Buday Gerő, társulati pénztárostól átvette, s mint a közművelődési palota előkészítő bizottságának a pénz-küldemények átvételével megbízott elnöke, rendeltetési helyére szolgáltatta. — Tudomásul szolgál.

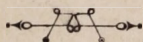
K. m. f.

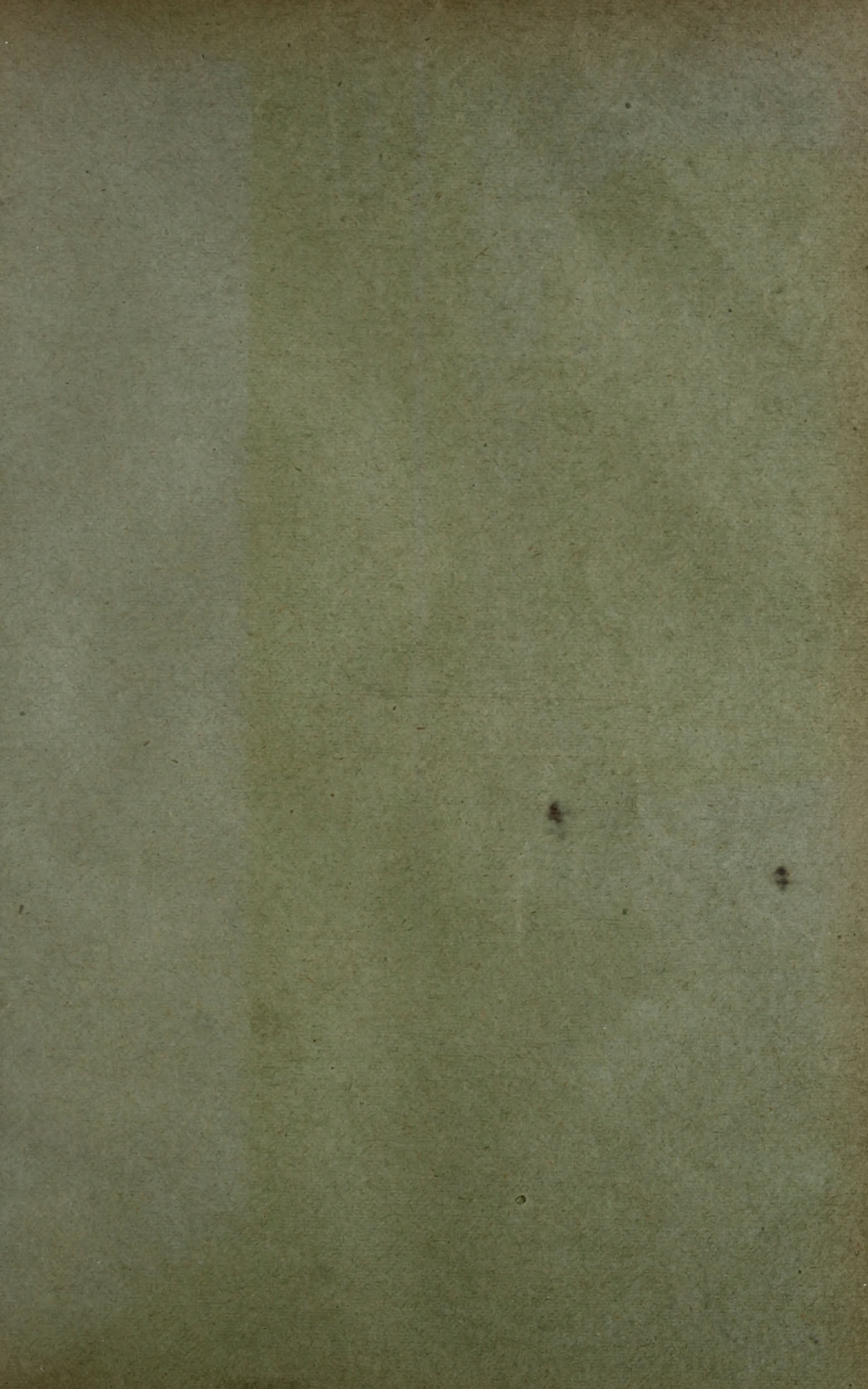
Trencsény Károly,
titkár.

Tartalom.

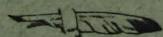
	Oldal.
A monostorszegi ősemleri telepekről. Irta : Gubitza Kálmán .	55.
A bácskai szerbek némely szokásainak keletkezéséről. Irta : Kálits Dömötör	75.
Szenta (Zenta) és Ada városok kiváltságlevelei. Közli : ys. .	81.
Emlékezés	86.
Társulati élet	87.

A BACŰ-BODROGH VARMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknel vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

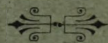
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

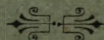
Alelnök: Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

Titkár: Trencsény Károly Zombor.

Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

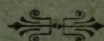
Múzeumőr: Horváth János Zombor.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

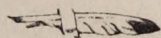

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái: szerda és péntek 11—12.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Bodrogmegyei főtisztviselők.

Zichy-család oklevéltára vármegyénkre nézve különösen a régi Bodrogra, kivált pedig a Baja, Szabadka, Zombor s Apatin által bezárt négyszög történeti multjára nézve valóságos kincseshánya. Tartalmát főleg birtokviszonyok, határporók és hatalmaskodások (lopás, rablás) képezik. Sok benne az igazságszolgáltatási eljárás s a kulturális adat, továbbá több családtörténeti, személyi s helyrajzi adat is található benne.

Ezen okmánytár első 5 kötete vármegyénkre nézve már fel volt használva, de az utóbb megjelent 3 kötet adatai még ismeretlenek voltak. Ezért a következőkben a 6., 8., 9. kötekből (a 7. kötet csak tárgy- és névmutató lesz s még nem jelent meg) szándékozom kiegészíteni a vármegye főtisztviselőinek eddig ismeretlen névsorát s a topografiai adatokból a vármegyei helynévtár anyagát gyarapítani.

A tárgyalandó 3 kötet okmányai az 1336-tól 1457-ig terjedő időből valók. Az okmányok összes száma 1320 drb s ezekből vármegyénkre legalább 420 drb vonatkozik, amelyek legnagyobb-részt a báthmonostori Töttös-családnak, mint földbirtokosnak, családi és birtokviszonyait tüntetik fel.

I. Bodrog vármegyei főispánok.

1419. deczember 19. Garai Dezső macsói bán. Főispánsága említése nélkül a bán 1425. szept. 22-ig részt vesz a gyűléseken, de 1422. decz. 13. bodrogi főispánnak is van mondva.

1426. november 23. Maróthi János macsói bán bodrogi ügyben intézkedik.

1427. augusztus 13. Lévai Cseh Péter macsói bán intézkedik a megyében.

1428. augusztus 17. Maróthi János és L. Cseh Péter bánok és főispánok vannak említve.

1431. szeptember 4. Garai Dezső és László macsói bánok s bodrogi főispánok.

1433. április 2. Garai Dezső macsói bán intézkedik a vármegyében.

1438. július 13. Garai László s Ujlaki Miklós macsói bánok bodrogi ügyet intéznek el.

1447. december 11. Gezthi János és Zerendi János macsói al-bánok bodrogi ügyben intézkednek.

1448. február és április hónapjaiban Gezthi János, októberben Zerendi János macsói al-bánok szerepelnek bodrogi ügyben.

1451. május 18. Ujlaki Miklós erdélyi vajda és Koroghi János macsói bánok intézkednek bodrogmegyei ügyben. Ugyancsak ők vannak említve 1452. május 16. és szeptember ; 1453. október 26. és 1454. május 21.

1451. július és decemberben Ladislaus de Nagmegh al-bán szerepel bodrogi ügyben.

Eszerint ezen korban a macsói bánok voltak egyszersmind, többi között, Bodrog vármegye főispánjai is, az al-bánok valószínűen csak helyettesítették őket.

II. Bodrog vármegye alispánjai és szolgabírái.

1411. január 1. Alispánok : Stephanus de Vgh és Lucas de Gerenda. — Szolgabíró : Johannes filius Elie de Lekchen.

1411. február 7. Alispánok az előbbieik. — Szolgabírák : Emericus de Syde és Clemens filius Elie de Lekcher. (Előbbi alispánoknak fel vannak említve : Blasius Contra és Stephanus de Regenye.)

1411. május 9. Alispánok ugyanazok. — Szolgabírák : Stephanus Pusa de Ayaka és Marcus de Baal.

1412. január 23. Alispánok: Dominicus de Chap és Andreas filius Demetrii de Borcan. — Szolgabírák: Stephanus filius Possa de Zaka és Marcus de Bik.

1412. szeptember 3. Alispánok az előbbieik. — Szolgabírák: Johannes filius Michaelis de Borocho és Klemens filius Elie de Lecce.

1413. április 29. Alispánok: Andreas filius Demetrii de Barthan és Dominicus de Chap. — Szolgabírák az előbb felsoroltak.

1415. márczius 9. Alispánok az előbbieik. — Szolgabírák: Stephanus de Borocho és Ladislaus filius Pethew de Zeules.

1416. június 27. Alispánok: Corhardus de Kirch és Ladislaus de Bortan. — Szolgabírák: Stephanus de Borocho és Sebastianus de Zeulus. — Ugyanezen alispánok és szolgabírák még az 1416. június 27., július 25. és 1417. június 6.-án kelt okmányokban is fel vannak említve.

1417. augusztus 7. Alispánok: Ladislaus de Barthan és Nicolaus de Alyphant. — Szolgabírák: Stephanus filius Johannis de Borocho és Laurencius de Ordod. — Egy 1417. szeptember 13.-án kelt okmány ugyanezen személyeket sorolja fel, de az alispánok között Thomas de Rach-ot is említi.

1418. augusztus 6. Alispánok: Paulus filius Stephani és Franc filius alterius Pauli. — Szolgabírák: Laurencius de Ordod és Nicolaus Feldes de Besenev.

1418. szeptember 24. Alispánok: Johannes de Inakod és Johannes filius Aynarch. — Szolgabírák: Laurencius de Ordod és Nicolaus de Bessenev. — Ugyanezen főtisztviselők vannak felsorolva az 1418. október 22., 1419. január 7. és az 1420. február 24-iki oklevelekben is, de az utóbbiban Paulus de Baal is említettik.

1420. május 15. Alispánok: Stephanus Hwrued¹⁾ dictus de Aranian és Petrus de Waryad. — Szolgabírák: Mathias de Besseneu és Sandrinus de Kakath.

¹⁾ Lásd alább: Herdegh, Ördög.

1420. május 18. Alispánok : Petrus Chazar dictus de Varyad és Stephanus Herdegh dictus de Aranian. — Szolgabírák az előbb felemlítettek. — Ugyanezen főhivatalnokok vannak említve az 1420. szeptember 7-iki okmányban.

1422. május 4. Alispánok : Ördög István és Uki Leusták. — Szolgabíró : Szőlősi Pető fia Balázs és Bessenyei Mátyás.

1422. június 6. Szolgabírákul Ladislaus filius Petheu de Zeulus és Mathias de Beseneu vannak említve.

1422. július 2. Alispánok : Aranyani Ördög István és Uki Leusták. — Szolgabírák : Szentmiklósi András fia János és Borothi István. — Ugyanezen főhivatalnokok továbbra is megmaradtak állásukban, amint azt az 1423. április 24., 1424. január 1., 1424. április 1., 1424. május 6., 1424. szeptember 6., 1425. február 24., 1425. márczius 29., 1425. április 9.-én kelt okmányok bizonyítják.

1425. szeptember 16. Alispánok : Uki Leusták és Szentkirályi János. — A szolgabírák az előbbieket. — Ugyanezen hivatalnokok neveit találjuk egy 1426. január 17.-én kelt okmányban.

1427. augusztus 13. Alispánok : Dominicus de Posoga és Hernádfalvi Antal. — Szolgabírákul Andreas de Boroth és Johannes Chukad de Zentmiklós említettnek.

1430. márczius 10. Alispánok : Szentkirályi János és elekesii Katona Péter. — Szolgabírák : Aranyani Tamás fia János és Tárnoki Pál.

1430. december 9. Alispánok : Szentkirályi János és Petrus de Fegvernek. — Szolgabírák az előbbieket. — Mind ezen alispánok, mind a szolgabírák még az 1430. december 9. és 1431. január 13.-án kelt okmányokban is említve vannak.

1431. január 15. Mind ezen, mind a következő két okmány is az előbb megnevezetteket említi fel s így csak a szolgabírák között történt változás. Szolgabírák : Laurentius de Ordod és Boroth Mihály fia András.

1431. február 10. Szolgabírák : Johannes filius Thome de Aranyan és Paulus de Tharnok.

1431. június 25. Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Andreas filius Michaelis de Borothe. — Ugyanezen szolgabírák emlittetnek a következő okmányban is.

1432. április 28. Johannes Zaz de Tomasolch és Thomas Zwgdya de Chernel.

1433. április 30. Alispánok: Johannes Zaz de Tomasolch és Szentkirályi János. — Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Jacobus filius Nicolai de Besenew.

1435. február 25. Alispánok: Ladislaus de Pethke és Clemens de Regy. — Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Blasius filius Gregorii de Besenu.

1437. augusztus 19. Alispánok: Ladislaus de Pethke, Michael de Zentlázló és Clemens de Kezi. — Szolgabírák: Johannes filius Georgii de Aranyan és Emerikus de Syde. — Az 1438. április 7. és június 2.-án kelt okmányok ugyancsak ezen tisztviselőket említik.

1438. július 13. Alispánok: Pethkei László, Érmelléki Antal és jakabfalvi Bitó Antal. — Szolgabírák: Szecsei Balázs, Bessenyei Miklós fia Jakab, Ordódi Lőrincz és Kakathi Sandrin.

1440. márczius 8. Alispánok: Ladislaus de Pethke és Ladislaus de Nagwelgh. — Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Andreas de Borothe. — Ugyanezek az 1440. június 6-iki okmányban is megemlittetnek.

1447. december 11. Alispán: Georgius Sulok de Lechke. — Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Blasius de Syde. — Ezen szolgabírák az 1448. február 22 és április 22-iki okmányokban is szerepelnek.

1448. február 22. Alispánok: Georgius Sulok de Lechke és Blasius de Paka.

1448. április 22. Alispánok: az előbbi kettő mellett még Johannes Bodo de Gergy is emlittetik.

1448. október 8. Alispán: Blasius de Paka. — Szolgabírák: Laurentius de Ordod és Antonius de Besenew.

1449. június 2. Alispánok: az előbb említett, továbbá

Georgius Barizló és Ladislaus de Chigerd. — Szolgabírák a régiek maradtak.

1449. július 14. Alispánok: Blasius de Paka, Petrus Barizló de Janusi és Ladislaus de Chigerd. — Szolgabírák: Jacobus Chukath és Antonius de Besenev.

1451. július 26. Alispánok: Georgius Baka és Petrus Barizló de Janusy. — Szolgabírák: Ladislaus de Syde és Blasius Chama de Regh. — Ugyanezen főtitisztviselek vannak említve az 1451. december 6-án kelt okmányban.

1452. szeptember 25. Szolgabíráknak Ladislaus Sáska de Aranyan és Johannes de Syde említettnek.

1453. szeptember 10. Alispánok: Ladislaus de Nagmegh, Ladislaus de Gezth és Petrus filius Borizló de Janusy. — Szolgabírák: Demetrius Chwkath de Zentmiklós és Blasius filius Gregorii de Besenew.

1453. szeptember 11. Alispán: Erdélyi István. — Szolgabírák az előbbieik.

1454. május 27. Alispánok: Ladislaus de Nagvegh és Petrus filius Barizló de Janusy. — Szolgabírák: Demetrius Chwkath de Zentmiklós és Blasius filius Georgii de Besenev.

1454. december 23. Alispánok: Ladislaus de Nagvegh és Blasius Almásy. — Szolgabírák az előbbieik.

*

Bodrog vármegye közgyűlését ezen időben mindig „prope villam de Bodrogh“ tartotta, azaz a községen kívül, talán sátorban vagy szabad ég alatt (?), mert magában a községben ily célra szolgálható nagy helyiséggel bizonyára nem rendelkeztek. Az alispánok hivatalos kiadványai pedig Bodrogból vannak keltezve, néha Hájszentlőrinczből.

Közli: Iványi István.

A magyar színészet legrégibb nyoma Szabadkán.

A magyar színészet története úgyszólván a nemzeti nyelv hódító útjának, lassú térfoglalásának története. Ebből a szempontból tekintve műveltségtörténeti fontosságu dolog annak a ténynek tisztába hozatala, vajjon hazánkban nemzetiségektől lakott vidékein mikor találunk a magyar színészetnek első nyomaira? Vármegyénk területére ugyan elég későn jut el e nagy mozgalom első hullámverése, de mégis elég korán arra nézve, hogy az utolsók közé kellene számítanunk. Viszont az a tény, mely az 1825. évi szabadkai vendégszereplés nyomán az ottani magyar színészetnek állandósítását vonja maga után, azt igazolja, hogy csak lelkes kezdeményezők híjában kellett 1826-ig várni.

Dr. Váli Bélának nagy szorgalommal egybeállított, de megbízhatóság dolgában sok kifogás alá eső művében: A magyar színészet történetében (Budapest, 1887. 329. és köv. lap) azt találjuk följegyezve, hogy az első magyar színtársulat Kilényi Dávid igazgatása alatt 1818-ban „telepedett meg” Szabadkán. Ezen adat szerint a magyar színészet 100 éves jubileumát 1918-ban kell majd Szabadkán megünnepelni. Ha a szereplőket, a játszóhelyet s a közönség részvételét nézzük közelebbről, a szomorúság egy nemével kell a magyar színészet ez első megjelenésére gondolni. A színtársulat kóbor színészekből és kicsapott diákokból állott össze Kecskeméten, de csakhamar ketté vált. Az egyik fele Ujfalusi Sándor igazgatása alatt a Dunántulra került, a másik Kilényi Dávid igazgatása alatt „Alföldi nemzeti játszóársasággá” verődött össze s Kecskemétről eltávozván, eredménytelen vidéki körutazás után 1818-ban Szabadkára került. Minő színi erőkből állhatott ez a társaság, már csak abból is sejthetjük, hogy abban az időben java színészeink Kolozsvárt, Debreczenben, Miskolczon, Székesfejérvárott játszottak.

A városi tanács nagyon szívesen látta őket és színi he-

lyiségül a gimnázium nagy termét alakította át a saját költségén. Az előadásoknak oly nagy volt a közönsége, hogy ünnepnapokon két előadást is kellett tartani. De a helytartótanács kifogást tett az iskolai helyiségeknek ilyen, erkölcsöt veszélyeztető előadások czéljaira való fölhasználása ellen, mire a város a nagyvendéglő tágas ivószobáját alakíttatta át szinteremmé. A közönségnek tán ez a helyiség jobban is tetszhetett az előbbinél, mert itt borozva és pipázva hallgathatták végig a szini előadásokat. Elképzelhetjük, hogy a bácskai virtusnak minő szép jelenetei folyhattak itt le „pipafüst és borgőz mellett!“ . . . Nem utolsó különlegessége lehetett e szinpadnak az, hogy a szereplők csupán létrák segélyével és az ablakon át juthattak el a játszóhelyre. Megtörtént aztán, hogy egy hideg januáriusi napon a primadonna: Ecsedi Jozefa, (ki mellesleg megjegyezve, a kezdő magyar színészetnek nagyon fogyatékos erényű tagjai közé tartozott) annyira meghűlt, hogy veszélyes betegségbe esett. Nagyobb baj volt, hogy ez okból — az előadásoknak szünetelni kellett. Elképzelhetjük ebből, hogy minő társaság ez az első szabadkai, ha egyetlen tagjának betegsége elég volt arra, hogy az előadásokat beszüntessék.

Ugy látszik a szabadkaiak maguk is megelégtették ezt a társulatot, mert midőn primadonnájuk felgyógyult s újra folytatni akarták előadásait, a tanács kijelentette, hogy előbb adott ígéret alapján a szini helyiséghez egy — német szintársulat formált jogot.

A társulat innen, állítólag Bajára, majd Pécsre költözött. Ez volt az első magyar színésztársaság Szabadkán. Hogy minő emléket hagyhattak maguk után, azt — bár nincs följegyezve — sejtjük.

Váli Béla szerint 1820-ban még egyszer megfordult volna Szabadkán Kilényi társasága. Mennyiben hiteles állítás ez, nem kutatjuk. Ha az 1818. évre vonatkozó főbb adatokat a városi levéltárból merítette, akkor a szabadkai magyar színészet legrégibb dátumának 1818-at tekinthetjük. Sokkalta fontosabb ennél

annak a magyar színtársulatnak megjelenése 1825-ben, mely elhatározó befolyással volt a magyar színészet állandósításának első biztosítására.

Alig van valami, ami vármegyénkben a nemzeti érzés föllendülését ékeesebben bizonyítaná, mint azon tény, hogy Szabadka a harmadik helyen áll azon városaink sorában, melyek a múlt évszázad huszas éveiben állandó tanyát biztosítottak a magyar játékszin vándorló apostolainak. De míg Kolozsvárt és Miskolczon hosszú vajudás után létesült az állandó, biztos játékhely, addig Szabadkán a javaslatot rögtön követte a tett s a mit 1825-ben elhatároztak, az már 1826-ban tetté is vált. A cselekvés gyorsasága hatalmas igazolása annak, hogy a szabadkaiak lelkesedése nem volt hirtelen lobbanó tűz, hanem erős nemzeti érzés folyománya. Megizmosodása arra az időkorre vezethető vissza, midőn politikai életünk szünetelvén, a nemzet meggyőződött arról, hogy a „segíts magadon“ elvének hű követése nélkül, a kormány jóvoltából, nemzetileg megerősödni ugyan soha se fogunk. Midőn 13 évi szünet után ismét egybeültek a rendek Pozsonyban 1825-ben, az eddig titokban működő erők fölszabadultak s a KK. és RR. maguk mögött meglepéssel láthatták a nagy eszme bajnokainak erős táborát. Erre a hatásra vihető vissza a szabadkai állandó színház föllállításának terve, erre a megvalósítás gyorsasága.

Egyik egykoru tudósítónknak: Dienes Imrének jelentéséből¹⁾ tudjuk, mily epedve várták Szabadka honfiai, hogy valamára Pesten és Budán „az azelőtt egynéhány esztendővel sok buzgó Hazafiui hozzájárulás után megígért Játékszin felépíttetik.“ Sajnos, a felszólalás „csak pusztá hang volt, melly a levegőben eloszlott . . . Széjjel szállangott ugyan e hír a hazában, mint a fellegező sasnak szárnyai, s még a vég határokat is tsapdosta, de semmi sem lett mindekkorig belőle, csak egy óhajtas!“...

A vidék, szerencsére nem vett ezuttal példát a fővárostól. Szabadka fölépítette a maga játékházát s büszkén irhatta Dienes

1) Tudományos gyűjtemény. 1826. IX-ik kötet 117—120. lap.

Imre a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőjének: „addig is megelégszünk e kis Pantheonnal, míg fényesebb következik; ez ki fogja elégiteni sok jó hazafiaknak tüzes kívánásait.“

Az épület létrejöttének körülményeit így mondja el Dienes. Ez a most hevenyében készült Játékszin csak a legközelebb mult Junius havában volt „egy nagylelkű gondolattal olly formán elhatározva, hogy az még a folyó esztendei Kis-Asszony havában fel is építtessék.“ Ez meg is történt „és a legkészebb gyorsasággal s eltökéllyel végbe ment.“

A Játékszin alkotását ekként írja le. Az ugynevezett nagy Kávéházban, a farsangi mulatságra és tánczra használni szokott „Szála“ a Játék alkalmatosságával a nézők számára alakíttatik át. Ennek végén van a „muzsikáló személyek rekesztékje (Orchester)“; folytatása a „Játszó személyek piartza.“ Ettől jobbra-balra öltöző szobák külön a férfiak, külön a nők számára.

„Ebbeli Nemes magyar hazafiságot, nagy lelkű pártfogást, a magyar nyelvnek tsinosítására intézett tzelzást — írja kissé zavarosan tudósítónk — mert különben a szelidebb mívész-ségnek, tudományos állapotnak tágas és gazdag mezei parlagon fekszenek, s többnyire a pártfogás szükségét tapasztalják“ főképen *Bajszai Vojnits Mátyás* táblabirónak, *Almásai Rudits Dániel* főszolgabirónak, és *Almásai Rudits József* jegyzőnek, „és több, a Tudományok eránt nagy lélekkel, és ápoló készséggel viseltető familiák Maecenási buzgó törekedéseinek tulajdoníthatja minden a szépben, finomabb ízlésben gyönyörködő, részt vevő és mívész hazafi.“ . . . Miután annyi buzgalommal a szabadkai „nemzeti Magyar Játékszin minden hozzá tartozandó eszközeivel felépíttetett és tökéletesen elkészült“ 1826. évi *Kisasszony hava 24.-én* az „itt egybe gyűlt Hazafiak kész öröme ki is nyíttatott.“ Az ekkor szereplő szintársulat „Horváth József kormányozása alatt“ az eddig Székesfehérvárott szereplő „Magyar Szin Játszó Társaság“ volt. Nagy hatással játszhattak, mert mint tudósítónk írja: „honi darabjait . . . naponkint a számosan özvegyülekező

Magyarságnak teljes megalégedésével, hazai buzgósággal, ditséretes tulajdonsággal folytatja.“

Már itt kívánjuk megjegyezni, hogy nem ez volt az első magyar szintársulat, mely Szabadkán megfordult. Egy kis kitérést kell tennünk, hogy a székesfejérvári szintársulat idejővetelét megértsük.

Midőn 1815-ben a pesti magyar szintársulatot vidéki dajkaságba küldték, az első megállapodó hely Miskolcz volt; 1818-tól pedig Székesfejérvár jutott nagyobb jelentőségre. Ez az 1818-tól 1825-ig tartó székesfejérvári időszak egyik legjelentősebb epizódja a magyar játékszin történetének. Igaz, hogy nagy terhet vállaltak magukra Fejérmegye rendei, midőn a székesfejérvári magyar színészetet erkölcsileg és anyagilag támogatták, de egy kissé hamar beléfáradtak az áldozatokba. Pedig hazánk legkiválóbb erői közt megfordultak e társulatnál: Déryné, a Murányi-pár, Tóth István, Szilágyi Pál, Horváth József, Komlóssy Ferencz, Kántorné meg éppen állandó tagja volt 1818-tól 1825-ig. Már 1824. május 1-től Komlóssyra és Horváthra bízta a társulatot és a megye egy bizonyos összegű segélypénzzel támogatta őket. A megye rendeinek lelkesedése azonban még egyszer lobbort vetett. Az 1825-re egybeliivott országgyűlés alkalmával elhatározta, hogy az akkori magyar színészet legjobb erőit egy társulattá fogja összeállítani. El fogja aztán küldeni legelőbb Pozsonyba, hogy ott az egybegyűlt KK. és RR. előtt behizonyítván kiválóságukat, a magyar színészetnek úgy állandósítását, mint országos támogatását kiessközöljék.

Ez az újjászervezett szintársulat 1825-ik év április hava elején elhagyta Székesfejérvárt s a legszebb reményekkel eltelve, megkezdte vidéki körutazását, hogy ezzel is kedvező hangulatot teremtsenek.

Első megállapodó helyük Veszprém, hol április közepétől május második feléig 21 estén át 21 darabot adnak elő.

Innen meglehetősen nagy kerülőt téve, 1825. május hava

utolsó napjaiban Zomborban találjuk őket. Miután ez esemény megyénk egy más nagy ünnepével áll kapcsolatban és színészet-történeti jelentőségét külön cikkben méltányoljuk, itt csak azt említjük meg, hogy a zombori fényes sikerű napok után ez a társulat átrándult innen Szabadkára 1825-ik év június havának második felében. Ez a vendégszereplés két szempontból érdemel külön figyelmet: 1. Mert e társulat az első nagyjelentőségű magyar színésztársulat Szabadkán. 2. Ez az első társulat, melynek műsorát is ismerjük.

Csak 7 estén át játszanak s darabjaik czíme a következő:

1. IV. Béla.
2. Benjamin Lengyelországban.
3. Kronsteini viadal.
4. Favorita.
5. Aurelius Commodus. — Az elégett ház.
6. Burgundiai gróf.
7. Testvérek ellenkezése.¹⁾

Junius végén és július első napjaiban Baján vannak. Innen visszamennek egy napra Fejérvárra, majd lerándulnak Balaton-füredre s ott töltik el július és augusztus hónapokat. Szeptember elején ismét Fejérvárott vannak, de szeptember 16.-án már Pozsonyban kezdik meg előadásait.

A villamos közlekedés korszakának embere előtt az a nagy ut jelentéktelennek fog látszani. De ha meggondoljuk, hogy abban az időben szekéren kellett az ilyen utakat megtenni, a

¹⁾ Magyar Játékszíni Zseb-Könyvecske 1826. Esztendőre. Pozsonyban 1825, 15-ik lap. Színészeink így emlékeztek meg e szabadkai vendégszereplésükről: „Mária Theresinpol várossa háládatos emlékezetet érdemel, mert ott teljes mértékben diszkeskedik a honni Nyelv szeretése. Melly szép Látomány! Számos tolongással sietni látni Hazánk kedves Leányait a Magyar színművészi mulatságra és kedvtöltve résztvevő érzettel abban gyönyörködni. Örökre fenmarad ez a Társaság háládatos szívében és vágyódó örömmel várja azon időt, midőn újra mutatványaival kedveskedhetik.“

Ugyanekkor Arnold György, a városi zenekar igazgatója azt az ígéretet tette, hogy minden pénzbeli jutalom nélkül „eredeti Muzsika Operak, Kar-énekek, Melodráma-k szerzésével kívánnya az Intézetet elősegíteni.“ Színészeink a dicséret mellett neki is hálás köszönetet mondanak. (L. i. h. 5. és 6. lap.)

színészek vándorlása, a kedvet derítő epizódok daczára, nem tartozhatott a legkellemesebb szórakozások közé. Annak a kornak magyar színésze a magyar nyelv apostolának tekintette magát s ha sok kellemetlenségnek volt is kitéve, szívesen tűrte, mert hiszen hazája ügyét szolgálta vele.

Ez az 1825. évi első szabadkai szereplés érlelte meg azon gondolatot, hogy „viszonti odamenetekre“ alkalmas színházat építsenek. Az ígélet tette vált és 1826-tól Szabadka azon kevés magyar városok közé tartozott, hol állandó színpad várt a magyar színészekre. Az viszont a magyar színészek érdeme, hogy erre a figyelemre méltóknak bizonyultak s 1826-tól kezdve alig van év, hogy Szabadkának ne volna magyar szintársulata.

Dienes Imre tudósítása szerint a városbeliek örömmel fogadták a magyar színészeket. De ők is hálásak voltak ezért. *A Haza oltára* (a másik tudósító szerint: az *Öröm oltára*) című cantatében, karénekekben, „mind pedig folyó szép Magyar beszédben, érzékeny, és a gyakori pallérozás által kifejlődött előadásaival“ a hallgatóságnak szíves készségét, nyilvánosan megköszönték.

A megnyitó előadás második darabja *Kisfaludy Károlynak Kemény Simonja* volt, melyhez a zenét, a szabadkai városi zenekar igazgatója: *Arnold György* írta.¹⁾

Dienes csak annyit ír a zenei részről, hogy e dráma „a muzsikának különös jó alkalmaztatásával vitetett végbe.“

A „Hazai és Külföldi Tudósítások“ cz. pesti ujság szabadkai levelezője már többet tud mondani s látszik, hogy a zenéhez inkább értett, mint Dienes. „Kemény Simon Játékhoz — írja — városunk Muzsik-Kar Igazgatója gyönyörű muzsikát készített ;

1) Arnold Györgyöt, ki Bácsmegye nem egy zenészenek volt tanítómestere, ebben az évben nagy kitüntetés érte. Ugyanis a XII. Leó pápának megküldött Offertoriumért („a te modis musicis optatum, in Asista Elektionis et Coronationis Nostrae canandum“ mint a pápai levél írja) hét arany súlyú érmet kapott. XII. Leó elődje VII. Pius már előbb, „két hízelkedő és köszöntő“ levéllel tüntette ki.

Ő zenésítette meg szentjóni Szabó László Mátyás király drámáját, mely némi zenei módosításokkal egész a 30-as évekig megmaradt a magyar színpadon. (A pápai okmányt közli a Tudom. Gyűjtemény 1826., IX. k. 115—117.)

nevezetesen a játék előtt egy olly Ouverturát, hogy azt még a legjelesebb Mesterek is gyönyörködve hallgathatták.“

Az előadás a legnagyobb pontossággal ment végbe. A nézők „számos tapsolásokkal jelentették megelégedésüket.“ Mind a Hazai és Külföldi Tudósítások, mind a Magyar Kurir azt irták az előadókról: „Nyelvünk Védangyala vegye őket pártfogása alá. hogy számos évekig díszeskedhessék Nemes Városunk illy lelkes művészekkel.“¹⁾

Mint kortörténetileg jellemző tény, külön is megemlítjük, hogy miután a Komlóssy Ferencztől készített előjátékban, Szabadka városának a magyar színügy iránt mutatott figyelme különösen kiemeltetett volna, a színjátszó személyzet elénekelt a Tartsd meg Isten Ferencz Királyt című „Népéneket.“ Tehát 80 évvel ezelőtt még magyar színészek is elénekelhették a „Gott erhalte“-t — annélkül, hogy valaki megbotráncozott volna rajta. A kellemetlen emlékek csak később tapadtak hozzá!

A mi színészeinket illeti, róluk Dienes a következő dicsérő sorokat írja: „Egyáltalában ezen Társaság a Város kebelében mind maga fedhetetlen jó erköltsi viseletével, mind alkalmas és serény iparkodásával kedvezést nyert.“ Pártfogást gyanítván, ennek biztos érzetében, nagyobb uri háznak pártfogásába ajánlotta magát, „mellynek következésében sem az ő folyamodása nem volt sikertelen, sem a nagy Jótévőknek pártfogása el nem késett; mert a Játékszin olly hamar felépült, a milly hamar el volt gondolva.“ Színészeink tehát maguk is közremunkáltak, hogy Szabadkán „néhány lelkes hazafiaknak elősegéléseikből Nemzeti nyelvünk drága Oskolája a Theatrum“ elkészült.

Tudósítónk szerint, maga a színházi épület „városunkhoz képest a célnak tellyesen megfelel“ s a társaság által kicsinosittatván, „a nézőknek szép látást okoz.“

A büszkeség jogos érzetével jegyezhetjük föl megyénk történetének lapjaira Dienes Imre szavait: Szabadka városa derék hazafiainak szemei előtt: „egyedül azon nemes cél lebegett,

¹⁾ V. ö. H. K. T. 1826., II. 19. szám, 146—7. lap és M. K. 1826., II. 160. lap.

*hogy a magyar tulajdon hazájában zselléri nevet viselni ne kén-
lenítettessék.*“

Igy vált a szabadkai városi színház megnyitási ünnepélye 1826. augusztus 24.-én városi ügyből — nemzeti jelentőségű ügyggyé.

Szabadka ettől az időtől kezdve a magyar színészet elsőrendű megálló helyei közé tartozott. Ezt bizonyítja az „Erdélyi dal- és színjátszó társaságnak“ 1827-ik évi szabadkai vendég-szereplése.

A Kolozsvárott nagy jelentőségűvé vált szintársulat 1827-ben elhatározta, „a nemzeti tsinosodást tárgyazó mutatványainak, anyai nyelvét pallérozó törekedéseinek és szorgalmatos igyekezetének próbáját adandó“, hogy a „Ditső Szomszéd Atyafiaihoz Magyar Országra“ kirándul. Junius elejével elindulván Kolozsvárról, július 9.-én megkezdik előadásait és 22.-én befejezik Szegeden. Innen tovább indulnak és 1827. július 1.-én már Szabadkán lépnek föl.

E társulatnál akkoriban nem volt kitünőbb hazánkban. Férfi szereplői közül a nagyobb rész oda került 1837-ben a Nemzeti Színházba, mint: László József, Páli Elek, Szerdahelyi József, Szentpétery Zsigmond, Szilágyi Pál, Udvarhelyi Miklós. A régi színházi nemzedékből köztük volt: Kemény János, Murányi Zsigmond. A nőszemélyek sorában ott találjuk a pályafutása delelőjén álló kitünő drámai színésznőt és colloratur-énekesnőt, a magyar memoire-irodalom legkedvesebb alakját: Dérinét. Mellette Murányinét, Pálinét, Udvarhelyinét, Simén Borbálát. Műsoruk olyan, hogy azzal Európa bármely szinpadján megállnák helyüket. Itt közöljük a szabadkai előadások sorrendjét, hogy műsoruk magas színvonaláról fogalmat alkothassunk.

Juliusi műsoruk:

1. Szevillai borbély. Énekesjáték 2 felvonásban.
2. Tolvaj szarka. Énekesjáték 2 felvonásban.
4. Három század. Paródia 3 felvonásban.

6. Kisértet. Énekesjáték 3 felvonásban.
9. Párizsi János. Énekesjáték 2 felvonásban.
11. Tündérkastély Magyarországon. Vigjáték 2 felvonásban.
13. Don Juan. Énekesjáték 3 felvonásban.
15. Szorel Ágnes. Énekesjáték 3 felvonásban.
18. Moor Károly. Szomorujáték 5 felvonásban.
19. Rolla halála. Vitézi játék 5 felvonásban.
21. Helvetziai Háznép. Énekesjáték 3 felvonásban.
23. Bübajos vadász. Énekesjáték 3 felvonásban.
25. Szevillai borbély. Énekesjáték 2 felvonásban.
27. Raul. Énekesjáték 3 felvonásban.
30. Párizsi vízhozó. Énekesjáték 3 felvonásban.

Augusztusi műsoruk:

1. Kemény Simon. Énekesjáték 2 felvonásban. (Zenéje Arnold Györgytől.)

5. Mátyás király választása. Énekesjáték 3 felvonásban. (Zenéje Arnold Györgytől.)

7. Tündérkastély Magyarországon. Vigjáték 2 felvonásban.

10. Othelló. Énekesjáték 2 felvonásban.

13. Európa. Énekesjáték 3 felvonásban.

15. Preciosa. Énekesjáték 2 felvonásban.

18. Don Juan. Énekesjáték 3 felvonásban.

21. Tulokmányi Máté. Bohózat 3 felvonásban.

23. Ál-Catalani. Énekesjáték 2 felvonásban.

26. Béla futása. Énekesjáték 2 felvonásban.

31. Olasz asszony. Énekesjáték 2 felvonásban.

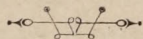
A szabadkai ezen szereplésről sajnos csak egy töredékes tudósítás maradt reánk. De ez az egy is a mellett szól, hogy a társaság megérdemelte a legmagasabb kitüntetést, a mi akkoriban magyar szintársulatot érhetett. Ugyanis ez időtájban hadgyakorlatok voltak Szabadkán, melyeken Ferdinánd főherceg is részt vett. A Hazai és Külföldi Tudósításokban a következő értesítést találjuk Szabadkáról: „Estve méltóztatott Ő Királyi Fő Hertzegsége a Játékszinban megjelenni, hol az itt tartózkodó

igen derék Magyar énekes Társaság által előadatott ezen Opera : Tolvaj szarka.“¹⁾

Királyi hercegek, abban az időben nem igen jártak magyar színi előadásokra. Ez a látogatás tehát nemcsak kitüntető elismerés volt a társaságra nézve, de annak tekintélyét, jelentőségét is nagyban emelhette. Ha meggondoljuk, hogy ez a társaság Szabadkán 26 estén át játszott, Pécsen ellenben csak 17-szer, akkor szabadkai sikereit, mind erkölcsi, mind anyagi tekintetben fényeseknek mondhatjuk.

Ilyen kedvező kilátással kecsegtettek a szabadkai magyar színészet első évei. De ha hódolattal adózunk azoknak, kik hazafias áldozatkészséggel oly gyorsan tudták megvalósítani a szabadkai állandó színházat; lehetetlenség a legnagyobb elismerés hangján nem szólni azon magyar színészekről, kik méltóknak bizonyulván e pártfogásra, s mind művészetükkel, mind feddhetetlen életükkel becsületére váltak annak az ügynek, melyet apostoli szorgalommal szolgáltak.

Bayer József.

A bunyevácok története.

Írta: Dr. Dudás Gyula.

Bács-Bodrog vármegye történelmi társulatának ülésein ismételtén szóba került az a körülmény, hogy Bács-Bodrog megye multja, főleg a török hódoltság korára (1526—1698.) nézve, tetemesen hiányos, miért is a működő tagok némelyike e korszak adatainak részletes felkutatására s feldolgozására buzdított. A török uralom korszaka a megyénkben lakó bunyevác és sokác, vagy másként dalmátilyr népek betelepődési korával esvén össze, az, aki e korszak történetével foglalkozik, egyuttal e népek homályba burkolt viszontagságaihoz gyujt világosságot terjesztő szövétneket.

¹⁾ J. Maly 1827., II. 23. szám 178. lap.

A kérdéssel egyébként már többen foglalkoztak. Első utörőnk e téren a maga is bunyevácز eredetű Antunovits János kalocsai czimzetes püspök volt, aki „Razprava“ című 1881-ben Bécsben megjelent művében levéltári kutatások alapján iparkodott tisztázni a bunyevácз-sokácз nép eredetét. Iványi István megyei hírneves történetirőnk, Szabadka szabad királyi város monografusa, szintén behatóan foglalkozott a bunyevácзok történetével, felhasználta az összes e szakba vágó műveket, átkutatta a szabadkai, a budapesti és bécsi levéltárakat, sőt mindazon más helyeken is kutatott, a hol (mint pl. a szt.-ferencziek klastromaiban) bunyevácз vonatkozású iratok lappanghattak.

Iványi nagyszabású művének megjelenése alkalmából (1886.) a következőket irtam: „Szabadka a török hódoltság korában igen csekély község lehetett s vára, melyet a török állandóan megszállva tartott, nem volt stratégiailag valami fontos posztó. Innen van, hogy a város e korszakban nem igen szerepel s csupán annyit tudunk róla, hogy a bácskai török kerületek egyikének volt székhelye. Néprajzi tekintetben azonban e város is nevezetes változásokon ment keresztül e korszakban, amennyiben a szerb és bunyevácз lakosságát ez idétt nyerte. A A katolikus bunyevácзok beköltözésének történetéről azonban e kötetben nagyon keveset, sőt ugyszólva semmit sem hallunk, pedig érdekes lett volna a beköltözés részleteit s körülményeit is ismertetni.“ (A régi Bácska, 1886. 74. sz.)

Az itt észrevételezett hiányt Szabadka történetének néhány év múlva megjelent második kötete pótolta, a beköltözés pontos idejét azonban sem e műben, sem az azóta megjelent monografiákban nem találjuk meghatározva; csupán annyi bizonyos, hogy a bécsi államlevéltárban levő okmányok szerint a bunyevácзok egy nagyobb csapata (állítólag 5000 fegyveres és hozzátartozói), a megyénkben táborozó Miksa bajor választófejedelem császári fővezértől nyert engedelem folytán Szabadkán és Baján, valamint Szegeden 1687. évben telepedett le.

Mint alább azonban látni fogjuk, a bunyevácok és sokácok jó része már a korábbi időben itt lakott vármegyénkben, de mielőtt ennek tárgyalásába bocsájtkoznánk, előbb e népek eredetére vonatkozó adatokat összegezzük.

A bunyevác és sokác nép a délszlávok ama csoportjához tartozik, mely a Kr. utáni VI—VII. századtól fogva lakta a mai Bosnia, Hercegovina és Dalmácia területét. E népcsoport Safarik szerint bunyevác, sokác, porszavác, stokavác, csakavác, zahovrácz, kekavác, zilavác, kajkás, szoták, topák és seplák nevű töredékekre oszlott. A legrégebb adatok szerint ámbár a drinaparti Deszniczában lakó délszláv zsupánok a szlávoknak Illyriába való bevándorlása (640 Kr. u.) óta az egész nép felett uralmat gyakoroltak, mindamellett bizonyos, hogy egyes szláv törzsek függetlenek maradtak. A bunyevácok ősei a régi Chlum vagy Zachlum zsupánság területén független életet éltek, de, hogy miképpen lettek e zsupánok önállókká, nem lehet tudni. Zachlum legrégebb ismert fejedelme Visevics Mihály volt (912—926. évek közt), a kiról fel van jegyezve, hogy a görögök és szerbek ellen sokat harczolt, X. János pápa pedig rábirta őt, hogy az országban a szláv nyelv helyett a latint hozta be egyházi nyelv gyanánt.

A zachlumi fejedelemségről a görög írók is megemlékeznek, a fejedelem náluk archon-nak neveztetett, a mint ez kitetszik a Konstantinos Porphyrogennetos császár jegyzeteiből. A XIII. század első felében is uralkodtak még a független fejedelmek Zachlumban, kik közül András szövetkezett a bolgárokkal és a raguzaiakkal 1220 körül a szerbek ellen. András fiai Radoszlav és Bogdán szintén zsupán czímet viseltek.

Ezen zachlumi fejedelemség (principatus Zachlumerum) határai Ragusa városától északnyugat felé a Narenta folyóig, onnan északnyugat felé a Narenta folyóig, onnan északnak és keletnek ama hegységig, mely a Narentát a Drinától, illetőleg a horvátokat a szerbektől elválasztja. Délre e fejedelemségtől Tervunia tartomány feküdt, melynek határait ma már alig is-

merjük. Zachlum egyébként Konstantinos szerint nevét a Chlum hegységtől nyerte s maga az ország neve oly népet jelez, mely a Chlum hegységen túl lakik.

E hegységben két nagyobb város létezett, ugymint Buna és Chlum. Buna mellett a hasonnevű folyó folyt, melynek nevét a régiek a latin „bona“ (görögül: agathos vagy kalosz) jó, szép szóval hozták összefüggésbe. Itt telepedtek le egykor Visevics Mihály fejedelem ősei. A tartomány többi jelentékenyebb helységei Sztagnon, Mokriszkik, Joszli, Galmnajnik és Dobriszkik valának.

Chlum hegye e név alatt jelenleg már nem ismeretes. Zachlum nevű folyó némelyek szerint jelenleg ugyanaz volna, a mely folyócska a Popovo nevű völgyön át folyik, de a térképeken nem látható. A Buna folyó ma is megvan s a Bjełoszok hegységéből ered s nyugati irányban folyva Mosztár város alatt a Narentába szakad. Partján jelenleg Blagaj helység áll; a régi Buna nevű város nyomait felfedezni még nem sikerült. A „buna“ névre egyébként meg kell jegyeznünk, hogy Konstantinos tévesen származtatta azt latin nyelvből, mert az tiszta szláv szó s nem a latin „bonus,“ hanem a délszláv „bun“ szóból ered, mely tudvalevőleg mészkövet jelent. A Buna folyó vidékéről hazánkba később áttelepült nép neveztetett banyevácznak. Mindezeket Safarik állítja, az újabb kutatások pedig e mellett Buna nevű falut is ismerik, mely Asbóth szerint a Mosztártól délre terjedő kis síkság végpontján, a Buna folyó torkolatánál, nem messze a blagaji ut elágazásánál fekszik. A már Konstantin császár által is említett Bona vagy Buna vár hihetőleg a mai Buna faluval szemben levő Blagaj lehet a fellette emelkedő Stepanográdnévű rommal. Blag különben is az ó-szláv nyelvben jó, latinul „bonus“ jelentéssel bír. A mai Buna falu pedig újabbkori eredetű lehet, amely a régi Bona elfeledett nevét csak a mellette levő folyótól kapta. Tehát innen, Mosztár vidékéről, Bosznia alsó széléről, Herczegovinából és Dalmácia határáról származik e nép, amely magát ez ok-

ból Buna vidékéről valónak, saját nyelvén: bunyevácznak nevezi.

A bunyevácok a XIV. századig, vagyis a törököknek Európába való benyomulásáig a független bosnyák királyság, Tvartkó fejedelem halála után pedig a magyar fenhatóság alatt létesült sói, ózori és verbászi bánság védszárnyai alatt éltek mindaddig, míg Mátyás király halála (1490.) után Bosznia török kézre nem került. A törökök Boszniát meghódítván, az itteni katolikus lakosság ama része, mely a mozlim vallásra át nem tért, már a XV. században kezdett átvándorolni a Száván túlra s itt megalapítá a mai Horvát-Szlavonországot. Valószínű, hogy a bunyevácok és sokácok ősei a török uralmat eredeti hazájukba a mai horvátoknál tovább tűrték s csak akkor kezdtek kivándorolni nagyobb rajokban, midőn a török uralom a mohácsi vész után (1526.) nálunk is megszilárdult s az alföldi magyarság tömeges kipusztulása után a török új telepésekkel kezdte benépesíteni a bácskai és a szomszédos vidékeket.

Tudományos körökben ujabban ismételten szóba került a Bács-Bodrog vármegyében lakó bunyevác vagy dalmát nép bevándorlásának kérdése. Az írók nagyobb része tudvalevőleg azt az álláspontot foglalta el, hogy a bunyevác és vele rokon sokác nép a török hódítás korában, még pedig annak vége felé, nevezetesen a XVII. század folyamán költözött vidékünkre. A bécsi régi udvari haditanács levéltárában levő adatok szerint ugyanis Markovics és Vidákovics bunyevác vezérek 1687-ben, tehát Buda visszafoglalása után, kérelemmel járultak a vidékünkön táborozó császári fővezérhez, Miksa bajor választófejedelemhez, hogy mintegy 5000 főnyi seregükkel és hazzátartozóikkal török területről a Bácskába áttelepülhessenek s a törököktől már ekkor visszafoglalt városokban, t. i. Bácsban, Szabadkán, Baján stb. helyőrségi szolgálatot teljesíthessenek. Ezek hihetőleg a császári fegyverek szerencséjének hírére és talán a császáriak meghívására támadtak fel előbbi hazájukban a törökök ellen és állítólag tizenhatszáz ferenczrendi szerzetes veze-

tése alatt menekültek el otthonukból át a Bácskaságra, a hol Miksa választófejedelem útján állandó lakóhelyet kértek s ezt még az 1687-ik év őszén el is foglalták. Szabadkán már legalább annyira elhelyezkedtek, hogy ez évi december hó elsején már rendes anyakönyveket kezdtek a ferencziek egyházában a családokról vezetni.

Hogy azonban a katolikus szlávok némely töredékei, vagyis a mai bunyevácok és sokacok ősei, már e korszak előtt is laktak vidékünkön, némely körülmények szintén bizonyítják. Miksa bajor választófejedelem, a császári főhadvezér, mint fentebb láttuk, katolikus „ráczok“-nak nevezi a bunyevácokat, sőt az ezen korbéli források nem is említik a bunyevác nevet s a délszláv népeket általában csak „ráczok“-nak mondják. A később nemességet nyert Vidákovics család őse György, előbb bácsi kapitány, tényleg szintén g. kel. vallású volt eredetileg, mert a család nemeslevelében I. Lipót király kancelláriája az érdemek közt azt is felemlíti, hogy e vallásról a katolikus hitre tért át. Az a rácznak nevezett lakossága tehát, mely megyénként a török korszakban jó részben állandóan lakta, bizonyára igen sok bunyevác, vagyis dalmáciai és bosznia-hercegovinai eredetű családot is foglalt magában. A Bácskaság XVI. és XVII.-ik századbéli katolikus lakosai a magyarokon kívül csak bunyevácok és sokacok lehettek.

Ibrisimovics belgrádi róm. kath. püspök 1649-ben meglátogatván a szentferencziek gondozása alatt álló délmagyarországi hiveket Gyöngyöstől Szegeden át Martonos, Bajmok, Zombor stb. községekben le egész Bukinig, több ezer kath. lakost részesített a bérmlás szentségében. Ezek a lakosok bizonyára nagyjából bunyevácok és sokacok voltak.

Mivel vármegyénk e korban a török hódoltsági területhez tartozott, az itteni szláv lakosság is török alattvaló volt. A török hadakban ez időben szereplő szláv elemek tehát szintén bunyevác és sokac eredetűek voltak, mert, mint a török számadási könyvekben (defterek) megőrzött helyőrségi névsorok mu-

tatják, igen sok szláv nevű egyén szerepelt a török csapatokban. Érdekes e tekintetben főleg Zombor, Baja, Szabadka stb. katonai lajstroma, mely a bécsi államlevéltárban foglaltatik.

Legujabban is bizonyíték merült fel arra nézve, hogy a kath. szláv elem már az 1687. évi betelepülés előtt lakott hazánkban és vármegyénkben s hogy a támadó török sereg egy részét bunyevácok is képezték. Evlia Cselebi, a csak nemrég felfedezett török történetíró, az 1661. évi hadjárat elbeszélésénél a táborban levő „horvát” vitézekről, mint a sereg kiegészítő részéről szól. A török írók a horvátok neve alatt a kath. szlávokat szokták érteni, ama vitézek tehát, akik az 1661. évi hadjáratban szintén jelenlevő Cselebi szerint Szathmár környékét dúlták és Achmet pasa fővezérhez ötszáz foglyott vittek, részben bizonyára szintén bunyevácok valának.

Mivel a bunyevácok a Markovics-Vidakovits-féle 1687-ik évi letelepülést megelőzőleg már tömegesen laktak vármegyénkben, még csak annak eldöntése marad hátra, vajjon e nép miképen jött át eredeti hazájából vidékünkre. A szerbekről tudva, hogy őket Zsigmond király, Hunyadi és legutóbb I. Lipót király telepítette hazánkba; a bunyevácokról azonban eddig csak annyit tudtunk, hogy e nép egyik csapatának a bécsi császári haditanács 1687. évben adott engedélyt a letelepedésre.

A XVI. század folyamán és a következő század elején itt élt kath. szláv lakosság részére nem adtak királyaink semmiféle letelepedési engedélyt, nem is adhattak, mert az ország délvidékét a török birta. Arról sem lehet szó, hogy a bunyevácok a Boszniában megszilárdult mozlím uralom elől menekültek volna Magyarországba, mert hazánk ama részei, melyeken e nép lakott, s ma is lakik, abban a korban szintén a török hódoltság területéhez tartoztak. Török földről török földre keresztény nép bizonyára nem vándorolt s így a bunyevácok beköltözését a törökök jobbágytelepítéseiből kell magyaráznunk.

Midőn ugyanis 1541-ben II. Szulejmán szultán a magyarországi török hódoltságot végleg szervezte s az itteni földbir-

tokokat részint a császári kincstár, részint pedig egyes földesurak (spahik) részére lefoglalta és kiosztotta, a lakosság nagy része elhagyta vidékünket s mint az egykoru Verancsics esztergomi érsek írja, oly lakatlanná vált ez országtáj, hogy az egykor virágzó községek és városok nyomait mindenütt csak romok jelölték. A török földesuraknak, várparancsnokoknak és a kincstárnak tehát jobbágylakosságra volt szüksége, s miután a régi magyar lakók elpusztultak vagy elszéledtek: új lakosságról kellett gondoskodni. A régi lakosságot a törökök rendszerint a hadjáratok alkalmával foglyul ejtett keresztényekkel pótolták; innen magyarázandó az a körülmény, hogy egy-egy török hadjárat alkalmával ezer és ezer számra vitték a keresztényeket rabságba. A hadijog szerint a foglyokat a katonák egymás közt felosztották vagy eladták. Az ily foglyok szolgálkká, illetőleg jobbágyokká lettek.

Vannak azonban adatok arra nézve is, hogy a török földesurak néptelen birtokaikat tervszerűleg betelepítették. Így a csanádi várparancsnok és ama vidék földesuráról Ali bég-ről tudjuk, hogy az 1640-es években számos községet telepített olykép, hogy bizonyos szabadalmak adásával a népet oda edesgette s nemcsak maga védelmezte őket, hanem erre a m. kir. kamarát is ismételten felkérte. Ali bég egyik levelében említi, hogy mivel kevés a magyar ember, jobbára szláv (rácz) jobbágyokat telepített.

Bácsmegyében is egészen hasonlóak voltak a viszonyok. A megye egész területe részint kincstári, részint magán földesuri birtok volt. A magyar lakosság innen is kipusztult, a földesuraknak tehát itt is új telepésekre volt szükségük. A telepések itt is csak a délszláv népek köréből kerülhettek ki, s mivel a török katonaság jó részét albánok, szerbek és bosnyákok képezték, ezek közül azok, a kik hadiérdemeik jutalmául szabadságot és birtokot is nyertek, kétségkívül ama nép sorában fogadták fel jobbágyaikat, a melyhez maguk is tartoztak.

A bunyevácok tehát a XVI. és XVII. században, mint a

hódító török hadsereg kiegészítő része jöttek hazánkba, részint, mint a török földesurak jobbágysági behívás vagy önkéntes bevándorlás útján telepedtek le itten. A Markovics-Vidakovics-féle betelepülés 1687-ben csak befejezte azt a nagy délszláv népmozgalmat, mely már ekkor közel másfél száz év óta állandóan folyamatban volt.

Ámbár a XVI-ik században a bunyevácok hazánkban csak a „rácz“ és „horvát“ közös elnevezés alatt említettnek az egykoru kutforrások által, mindazonáltal kétségtelen, hogy az a délszláv népáradat, mely a török uralomnak megszilárdulása után vidékünkön megindult, e néptöredéket is magával sodorta s innen kezdve állandó részese volt az itteni küzdelmeknek.

A mohácsi vész a magyarországi szláv népekre nézve új korszak megnyitójává lőn. A szabad kéz, mely II. Lajos király elhunytával az ország egységes szervezetének felbomlása után egészen függetlenül működhetett, csakhamar éreztette tevékenységét. A hazánkban lakó szerb és rokon népek, mibelyt az ország Ferdinánd és Szapolyai János királyok között két pártra szakadt, legott önállóan kezdtek szerepelni, sőt deszpótát is választottak a „fekete“ Jován személyében, a ki 1527-ben a semmiből egyszerre nagy hatalomra tett szert, az egész bácskai és szomszédos részeket megszállva tartotta, s tetszése szerint majd János, majd Ferdinánd király pártjára állt, míg végre ingadozó politikája őt magát is eltemeti.

Abban a nagy alföldi forradalomban, mely 1526—7-ben lezajlott, nemcsak a magyarországi szerbek, hanem a Duna és Száva mentén lakó összes szláv népek részt vettek. A lipppa-vidéki származású Jován, a ki még a csári czímet is felvette, összpontosította az összes szláv népeket, itten s miután a temesi részeket bekalandozta, Bácsmegyébe tette át székhelyét. Előbb János király párthive volt, utóbb azonban, miután a horvátok is Ferdinánd király részére álltak, az összes kath. és nem katolikus szlávok oda pártoltak át s megkezdték hadjárataikat, Szapolyai János király hívei ellen. János király vezérei

azonban Jován czárt és seregeit csakhamar tönkreverték s miután Szegeden a czár megsebesült s vert hadai a bácskai részekben elszéledtek, a szabadkai várparancsnok, Török Bálint őt a Zenta melletti Tornynos helységben meglepte és megölette. (1527) Fekete vagy „czerni“ Jovánnak halála után a szlávok egységes szereplése nemcsak véget ért, hanem a Szapolyai karjától való félelem és Ferdinánd király ígéretei folytán oly annyira megszözlottak, hogy együttes működésben e század folyamán nem is találjuk őket többé.

Innen fogva a bunyevácok, szerbek és horvátok részint mint török alattvalók a szultán seregeiben harczoltak, részint pedig a két magyar király valamelyikét támogatták. Az egykoru és szintén bunyevác, vagy horvát eredetű Szerémi György, aki saját állítása szerint Kameniczán (Szerém megye) született s előbb II. Lajos, utóbb pedig János király udvari papja volt, s mint a szláv nyelvet értő ember, a küldöttségek és követségek fogadásánál rendszerint tolmácsul is szolgált, említi, hogy Bakics, Radics, Bosics és Balabán szláv vezérek János király mellé sorakoztak, kik ettől fogva állandó hivei és a táborozásokban kísérői valának. De hogy a magyarországi szláv népek csak részben voltak János király hivei, legjobban mutatta az a körülmény, hogy a bácskai és bánáti nagy városok és községek Ferdinánd-párti g. kel, vagy kath. szlávokkal voltak megszállva. Az u. n. temesi bánság ekkor a szintén szláv eredetű Petrovics Péter temesi gróf igazgatása alatt állott, a ki az ott lakó népek jóindulatát nagy mértékben birta. Petrovics a temesi részeket állandóan megtartotta a János király iránt való hűségben s még 1540-ben is azt írja róla Veráncsics esztergomi érsek, hogy 1000 „rácz“-ból álló kísérettel ment Budára, honnan Mohamed török béggel Kalocsához vonult téli szállásra.

Midőn II. Szulejmán szultán 1541-ben Budát elfoglalta s ennek következtében János király özvegye Izabella, Erdélybe költözött, Petrovics Péter temesi grófra bízott az egész alvidék igazgatása. Hogy Petrovics tekintélye mily nagy volt a

délvidéken lakó szláv népek előtt s mily mértékben ragaszkodtak ezek hozzá, mutatja az a körülmény, hogy a János király halála után mindenhatóvá lett Fráter György bibornok őt sem állásában, sem hatáskörében megbántani nem merte. A szláv népek karjára, ha valaha, úgy bizonyára most nagy szükség volt. A török Buda elfoglalása által megmutatá, hogy czélja nem kevesebb az ország teljes meghódoltatásánál, miért is az elhalt János király hivei a német segélybe helyezték reményöket. A magyarországi szláv népek, mint már említők, nagy részben I. Ferdinánd király hivei voltak. Érdekes világot vet az ezen kori viszonyokra az a levélváltás, mely Ferdinánd király és Fráter György között folyt.

Láthatni abból, hogy mindketten egyaránt törekedtek a szerb, horvát és bunyevác népeket, mint ismert jó katonákat, szolgálatokba fogadni. Így a király 1543. ápr. 4-én írja Fráternek, hogy a mekkora hadat csak lehet, fogadjon számára minden nemzetiségből, főleg pedig csak rác lovassokat és gyalogosokat gyűjtsön arra az alkalomra, midőn ő Magyarországra jön.

Fráter a király e kérésének most nem felelhetett meg, valamint annak sem, hogy rác naszádosokat szerezzen s azokat Komáromhoz küldje. Nem pedig azért — írja Fráter május 25-én kelt levelében — mivel a szultán már utban van s így a délvidéki szláv népek nem mozdulnak ki lakhelyeikről, nem akarván családjaikat kitenni a biztos veszélynek. Mindezt még márczius hóban meg lehetett volna tenni, de most már késő. Ferdinánd király még két ízben (jun. 7. és 24-én) sürgette Frátert, hogy lehetőleg gyorsan küldjön 1000 rác naszádot Komáromhoz, bár arról mit sem tudunk, hogy eme rendeleteknek elegett tett volna.

Fráter György ingadozó politikája, melylyel mind a török, mind pedig Ferdinánd király igényeinek eleget téve iparkodott Erdélyt és a tiszai részeket független uralma alatt megtartani, az 1540-es évek végén, úgy látszott, határozott irányt nyert.

A fényes ígéreték folytán ekkor már egészen Ferdinánd pártjára állt és János király özvegyét, minden vonakodás daczára, már már rábirta, hogy Erdélyt a királynak átadja.

A német-gyűlölő magyarok, a hatalmát féltő Petrovics, valamint a törökben bizó királyné nemcsak ellenezték Fráter tervét, hanem erről titkon a portát is tudósították. A porta nem is késett Frátert árulónak nyilvánítani és a budai basát 1550-ben a királyné segélyére küldeni. Petrovics sem késett a délvidéki szláv népeket fegyverre szólítani. Fráter, ki minderre el volt készülve, hadaival csakhamar Erdélyben termett s miután a medgyesi országgyűlésen kivitte, hogy a szultánhoz engesztelő küldöttség menesztetett, a gr. Salm és Báthory alatt álló királyi hadakat a Maros vidékére küldetni sűrgeti, nehogy Petrovics a délvidéki szláv hadakkal Erdélybe törjön. A királyi seregek azonban a budai basa készülődései miatt a Tiszától sem távozhatván, Petrovics megindítá 7000 főből álló hadtestét és a Gyulafehérvárba zárkózott Izabella királyné segélyére sietett. Másrészt egyik alvezérét, Cserepovics Nikolát egy hadosztálylyal Csanád ellen küldötte és annak a szintén szláv eredetű Perosics Gáspár védelme alatt álló várát erős ostrom alá vette. Fráter erre egyik hívét, a szintén katolikus Várkucs Tamást indította a vár felmentésére, a ki Perosics hadait — az egykori Brutus szerint — nagy veszteséggel űzte el Csanád alól.

A délvidék gör. kel. és kath. vallásu szláv népei e tájban a temesi bánságon kívül a bácskai részekben is tekintélyes számmal laktak, bár róluk kevés tudósítással rendelkezünk. Bácskából — mint már fentebb láttuk — a török hódítás nyomán a magyarság nagy részben kipusztult s a törökök mellett új telepesek gyanánt a szerbek és bunyevácok tűnnek fel.

A Bácskában és a szomszédos részekben betelepült kath. és g. kel. szláv népek a török uralom megszilárdultával önálló szereplésre szert hosszú időn át nem tehettek, hanem csakis kisebb-nagyobb csapatokban szolgáltak a török, magyar és német hadakban. Kalandvágó és harczias hajlamuknak nagyon

megfelelt ez a foglalkozás s úgy látszik, hogy azok, akik a kardot többre becsülték a pásztorbotnál, a szakadatlan háborúk eme korszakában állandó alkalmazást találtak. Így Bethlen Farkas feljegyzései alapján tudjuk, hogy Kolozsvárnak 1556. évi ostrománál délvidéki szlávok is vettek részt. 1558-ban pedig Izabella királyné szolgálatában szintén sokan állottak, sőt a lázadó Kendy Antalt is ők fogták el és végezték ki.

Hogy a bunyevácok és szerbek e korban a törökök szolgálatában is tetemes számmal voltak, bizonyítják a török defterek, amelyek szerint a török hadsereg és várőrség egyik részét a szláv szabadhad, az u. n. martalócz sereg képezte, kik lovasok voltak és rendes zsoldot huztak. A defterek (török adókönyvek) szerint a bácskai martalóczok mind szláv nevűek, az egykoru Veráncsics esztergomi érsek pedig „martalóczok vagy ráczok“-(martalozii sive rasciani)-nak nevezi őket. E martalócz csapatok a török sereg egyik legfélelmesebb részét képezték és a török uralom alatt sok pusztítást okoztak magyarnak és németnek egyaránt. Ezt tanúsítja a többi közt Veráncsicsnak 1562. évi okt. 11-én Mehemed hatvani szandzsákhöz írt levele is, a melyben ezt a szolgálatában álló szlávok fékentartására kéri. Egy csapat török szolgálatban álló martalócz ugyanis megtámadta és kirabolta a Kunságban fekvő Árokszállás helységet, amelynek lakói Ferdinánd király hivei valának. „Mily kegyetlenséget követett el 125 rácz fegyverestek — írja a primás — e hó 8-án a kunoknak Árokszállás nevű falujában, amely tudvalevőleg a mi császáruk és királyunk koronájához tartozik, borzasztó már hallani is, nemhogy megcselekedni. Hogy e bűntényt világosabban megtudhasd, elküldöm neked (t. i. Mehemed szandzsáknak) azon levél másolatát, a melyet ama község lakói hozzám intéztek.“ Ugyancsak Veráncsics feljegyzése alapján tudjuk, hogy a martalóczok ez évi (1562.) okt. 15. és 16-án még más két helységet is felprédáltak, ahol állítólag huszonkét váczí kereskedőt megöltek és az áruczikkeken kívül több mint 12,000 forintot raboltak el.

De nemcsak pusztították és rabolták, hanem lassankint állandóan meg is szállták a szláv lakosok a Duna-Tisza-köz helységeit. A boszniai és szerbiai részokról Szlavoniába, onnan pedig a bácskai részekre állandóan folyamatban volt e tájban a költözködés, utóbb azután mindinkább északra nyomultak. Bizonyítja ezt a szepesi kir. kamara összeírása 1572-ből, mely a Tiszavidék helységeivel is foglalkozik s mely hét kunsági helységet említ mint olyat, amely előbb a Kunsághoz tartozott, de a melyek ekkor már „ráczok“ által voltak megszállva, kik mind török alattvalók valának. De ugyanekkor a magyar és német seregekben is találkozunk velök. Így az egykori Decsi krónikája szerint 1594-ben Esztergom ostrománál a szláv fegyveresek igen kitűntek, a várat pedig a benlakó s török vezénylet alatt szolgáló szláv keresztények közreműködésével vették be. Bocskay hajdui ellen szintén harcoltak a délvidéki törzsek, még pedig nemcsak a Duna-Tisza-közön, hanem az ország távoli vidékein is. Midőn ugyanis Barbiano császári tábornok 1604-ben Bocskay ellen indult, táborában német, magyar, spanyol nemzetbeli hadakon kívül „ráczok“ is sokan voltak, akiket Lippay Balázs hajduvezér Rakomaznál egy csatában (okt. 25.) meg is vert. Szamosközi egykoru feljegyzése szerint közel 2000 szerb és bunyevác esett el ebben az ütközetben s vezérük, Szegedi Márkó, csak futással menekült. Pozsony ostrománál 1605-ben is kitűntek a szláv csapatok, mert Istvánfy szerint leginkább az ő lovasságuknak volt köszönhető, hogy a támadó Bocskay seregei visszaverettek.

Hogy a délvidéki bunyevác, horvát és szerb csapatok, melyek a császári seregekben szolgáltak, nem egy helyütt adták vitézségük fényes tanujeleit, mutatja Mátyás főherczegnek 1695. évi decz. 14-én Frigyes Joachim választófejedelemhez írt levele is, melyben őt a hidvégi győzelemről tudósítja. „Háromezer tájár — írja, — 1000 török és 250 lázadó (Bocskay hivei) megtámadta táborunkat Hidvégnél. A rácz lovasság, a vallonok és végre a tábornagy a Rábáig verték vissza őket. Sok fogoly — és 1500 tatárló maradt kezünkben“ stb.

Az 1606. évi bécsi és zsitatoroki békekötés a hazánk területén dúló hosszas háboruknak végét szakítván, a harczy zaj egyelőre elnémult s a délvidéki szlávok is nyugalomra térhettek. E nyugalom azonban nem sokáig tartott. Az a nagy mozgalom ugyanis, mely Rudolf császár — és királynak az uralomtól való megfosztása és Mátyás főherczegnek trónra emelése érdekében e tájban megindult, a délszláv népeket is csakhamar a tett mezejére szólítá. Mátyás főherczeget tervének kivitelében magyarországi hivei tetemes haddal segítették s ama tekintélyes sereg, melylyel Thurzó György Csehországba nyomult (1608), nemcsak magyar, hanem bunyevác, horvát és szerb zsoldosokból is állott.

Az ez idei táborozásra érdekes világot vet Thurzónak Illésházy Istvánnal váltott levelezése, mely csak a közelmúltban került napfényre. Thurzó, mint fővezér, állandó összeköttetésben volt Illésházyval, főleg azért, mert a seregek zsoldját ez utóbbi szolgáltatta ki. Hogy a szlávok tetemes számmal voltak a táborban, mutatja az a körülmény, mely szerint a fővezér 1608. május 6-án Pirniczen kelt levelében azt írja, hogy 200 fővel több „rácz“ jött táborába, mintsem a menyinyinek megfelelő zsold volt előirányozva. Kéri tehát Illésházyt, minthogy hadai ugys rosszul vannak fizetve s e miatt már zugolódnak is, pontosan küldesse a zsoldot.

Thurzó juniushban már visszatérőben morva földön táborozott, midőn egyik levelében (jun. 18-án) hason értelemben kénytelen írni Illésházyinak. E leveléből azt is megértjük, hogy a bunyevácok és társaik csak ez évi július 18-ig kötelezték magukat szolgálatra. Irja egyszersmind, hogy a csapatok kapitányai kijelentették előtte, mikép addig eloszolni nem fognak, míg zsoldjuk teljesen ki nem fizettetik.

A Mátyás főherczeg érdekében alakult szövetséges hadak Prágáig nyomultak ugyan elő, azonban miután Rudolf király a trónról (1608. jun. 18-án) önként lemondott, e hadseregre többé nem volt szükség. A Thurzó táborában levő szláv csa-

patok tehát még ez év nyarán elbocsájtattak a nélkül, hogy csatában vettek volna részt.

E vér nélküli hadjárat átmenetet képezett az u. n. tizenötéves török háborútól a később nemsokára megindult vallási és szabadság-háborukhoz, melyek e században Bethlen és Rákóczy György neveihez fűződnek. E háborukban a magyarországi szláv népek szintén tevékeny részt vettek, még pedig jobbára a királyi seregekben. Így 1624-től a király egyik követete a szlávok haditettéről emlékezik meg. Ez év nyarán ugyanis a székesfehérvári helyőrség szerb, horvát és bunyevác csapatai megtámadták a Buda felé igyekvő török hadosztályt azt szétszórta és kifosztotta úgy, hogy mintegy 40,000 tallérnyi zsákmányt vittek be Székesfehérvárra.

A XVII. század első felében, midőn a törökök foglalásai hazánkban egyelőre véget értek, főleg a zsitvatoroki (1608.) és szőnyi (1627.) békeegyezmények alkalmával a török birtokok határainak s így az adózó nép mennyiségének megállapítása hosszas tárgyalásokra adott alkalmat. A török birtokhatárok ugyanis nehezen voltak megállapíthatók, mert ezeknél irányadóul ama községek vettek, amelyek lakosai már előbb a szultánnak adóztak. Számtalan község, sőt egész vidékek voltak azonban, amelyek mind a király, mind pedig a szultán részére fizették az adót minden rendszer nélkül. Ezek voltak az u. n. kétféle adózó területek s ezen területbe esett csaknem az egész Duna-Tisza-köz, amely vidéken a rácok, vagyis a g. kel. és kath. szlávok laktak. Az 1627-ik évi békeegyezmény egyik célja a kétfelé való adózás megszüntetése s a birtokhatárok tüzetes megállapítása volt.

Vitnyédy 1657. jan. 23-án már ezeket írja: „Az urak lehetetlen, hogy elmenjenek csatára ez iszonyu hidegben annál inkább, ha parancsoltak nekik felőle; talán megtartózkodnak; szép tanács, kinek maga körül találkozott árulója.“ Mig e szerint a dunántuli törökpárti szlávok rakoncátlankodtak, az alatt a Duna és Tisza között török fenhatóság alatt élő g. kel. és

kath. szláv törzsek jobbára békességben maradtak. A tehetőbb és előkelőbb városok, mint Nagy-Kőrös, Kecskemét és Halas, jegyzőkönyvei és krónikái, melyekben egykoru kezek jegyezték fel a napi eseményeket, mutatják, hogy e vidék a század közepén sokkal nyugodtabb életet élt, mint hazánk egyéb részei. A szerbek és bunyevácok már az előző században mindinkább költözködtek észak felé s a kunsági községeket telepeikkel lassankint elárasztották. De a pestvármegyei magyarsággal élesebb ellentétbe nem jöttek, mert ezek is a töröknek hódoltak. Csak a rablás átka nyomta e városokat. A közbékét, úgy látszik, nem sokban háborgatta az, ha egy-egy község a másiknak ménesét vagy gulyáját elhajtotta. 1646-ban is a nagykőrösieket panaszolták be Budán a török basa előtt a „ráczok“ bizonyos marhák iránt, mely ügyben öngazolás végett a Kőrösiek nem is késtek oda illő küldöttséget meneszteni. Hogy a törökök szolgálatában álló szlávok hivatalos ügyek, szemlék és követ-utazásokban is szerepeltek, ugyancsak ezen egykoru feljegyzések alapján tudjuk. Így N.-Kőrös jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy valahányszor akár peres, akár katonai ügyekben járt ott a török, szlávok csaknem mindannyiszor voltak kíséretében, kiknek ellátásáról a városi előljáróság gondoskodott.

Ebben a többé-kevésbé békés korban 1649-ben történt, hogy Ibrisimovics belgrádi püspök a magyarországi török hódoltság területén lakó kath. szláv hiveket meglátogatta. Az itt lakó bunyevác és sokacz nép ebben a korban jobbára a szentferenczrendi szerzetesek gyöngyösi, kecskeméti és szegedi klástromaiból közéjük ránduló barátok lelki gondozása alatt élt, bár vannak némi adatok arra nézve is, hogy a boszniai ferenczesek, nemkülönben az időközben kiküldött missionáriusok is részt vettek e munkában. Egyházi történetíróink szerint a kath. vallásu hivek lelki gondozását a török korban itt első sorban bosnyák rend-tartománybeli szent ferenczes szerzetesek gyakorolták, akik részben magukkal az új telepesekkel költöztek be

a boszniai és dalmát vidékekről. A szerzetesek is jobbára szláv nevéek. Ezeken kívül a Szegeden ősidők óta lakó ferencziek is lelkipásztorkodtak itten, akiknek házi krónikája szerint, a szerzetesek egész Szabadkáig, sőt azon túl is le-lerándultak s úgy látszik, az önálló lelkésziségekkel nem bíró községek lakosságát vallási oktatásban is részesítették. A törökök nem akadályozták a szerzeteseket működésökben, sőt ha nagyobb utra indultak, védlevelet is adtak számukra.

Ilyen védlevelet őriz a szeged-alsóvárosi ferencziek levéltára ma is, mely 1632. aug. 3-án. Szegeden kelt s melyben Khalil szegedi helyettes várparancsnok egy ottani szerzetest (és három utitársát), akik Szegedről Illokra utaztak, a közbeneső helységek és városok török hatóságainak pártfogásába ajánlja.

Ámbár a kalocsa-bácsi érsekek Frangepán Ferenczczel (1518—1543.) székhelyökről véglegesen távoztak s az érsekségtől fogva csak más egyházi főméltóságok czimében élt, mindazáltal vidékünkön egyes önálló lelkésziségek a török korban is léteztek. Az ezen időből fenmaradt érseki dézsma-lajstromok mutatják, hogy Bács-Bodrog- és Pestmegyében a kalocsai érsekek az egyházi tizedet, amennyiben azt a háborúk zivatarai engedték, állandóan szedték. Ily jegyzékek az 1543., 1650., 1665. és 1678-ik évekből maradtak ránk s az ezekben felsorolt helységek száma a lakott pusztákkal együtt 2—300 között változik. E helységekben kath. vallásu hiveknek kellett lakniuk, mert a g. kel. szerbek az egyházi tizedet nem fizették. E helységek tehát jobbára bunyevác és sokacz lakossággal bírtak, bár Martonosról pl. tudjuk, hogy ott ezidőben magyarok laktak. A községek kath. pastorióját a szerzetesek talán egymaguk el sem láthatták, fel kell tételeznünk tehát, hogy voltak itt misszionáriusok és világi papok is, akik a nagyobb községekben laktak, parochiával és templommal bírtak, akik az érseki dézsmát beszédtek s a helységeket e czélból nyilvántartották.

A török időkben vidékünkön megfordult misszionáriusok közül ismerjük Papics Pál bosnyák szerzetest, aki 1629-ben

jelentette Szerajevóból Rómába, hogy ő sokat fáradozott a lelki ügyek körül Bács (és Belgrád) egyházmegyéjében. Ez is azt mutatja, hogy a bosznia szerzetesek a magyarországi bunyevác telepésekkel állandó összeköttetésben állottak.

Ugyancsak a magyarországi bunyevácok lelki szükségleteit látták el ama misszionáriusok, akik időközben néha más vidékekről is felkeresték a török hódoltság lakosait. Így a jezsuiták 1612—1618. között szintén megfordultak vidékünkön, akiknek római főnöke, Aquaviva meghagyása és egy Matkovics János nevű világi pap meghívása folytán kellett ide jönniök. A mondott évben két jezsuita indult utnak, az egykoru feljegyzés szerint, oly világos utasítással, hogy a dalmát nyelvet beszélő török uralta tartományokat járják be. Az egyik magyar: Szini István, a másik bunyevác: Kasics Bertalan nevet viselt. Hogy e misszionáriusok csakugyan Bácsmegyében s esetleg a szomszéd vidékeken fordultak meg, bizonyítja ama körülmény, mely szerint az a világi pap Matkovics János, aki kiküldetésüket kérte, 1622-ben az iránt folyamodott a szentszékhez, hogy a kalocsai egyházmegyében a bunyevácok között teljesítse a lelkészi teendőket.

Ily előzmények után jött vidékünkre 1649-ben Ibrisimovics Marin belgrádi róm. kath. püspök, aki ugylátszik maga is boszniai származásu lehetett s a magyarországi kath. szlávokat az ő egyházmegyéjéhez tartozóknak tekintette. A püspök, miután Gyöngyös, Jászberény, Kecskemét és Szegeden a bérmlási körutat elvégezte, okt. 11-én Martonoson s a következő napokon Bajmok, Jankovác, Mélykut, Szántova, Zombor, Bács, Szónta és Bukin községekben fordult meg, ahol mindenütt bérmlált. Mivel a vidék, amelyen a püspök megfordult, később is jobbára bunyevác és sokacz lakossággal birt, igen helyes egyik történészünk ama megjegyzése, hogy Ibrisimovics csak a szláv ajku községeket látogatta meg. Hozzátehetjük, hogy ezek a községek jobbára a francziskánusok pastorátiója alá tartozhattak,

mert Gyöngyös, Kecskemét és Szeged azok főszékhelye volt, a püspök pedig onnan kiindulva jött át vármegyénkbe.

Kláics ismert délszláv történetíró mondja, hogy a boszniai ferenczrendi szerzetesek közül a XVII. században bizonyos Zvizdovics Angelus eszközölte ki Mohamed szultántól az engedélyt arra, hogy ő és társai a boszniai róm. kath. szlávok lelki ügyeit gondozhassák. A Boszniából bevándorló bunyevácokat tulajdonképen ők kísérték uj otthonukba. A zombori szent ferencziek naplója szerint a szerzetesek itt épp ugy lelkészkedtek, mint Boszniában s a török hódoltság idején az egész kalocsai egyházmegye hitközségeit a bosnyák rendtartomány ferenczes szerzetesei látták el, Zomborban pedig összesen 250 éven át lekipásztorkodtak.

A török uralom hanyatlása, főleg pedig Bécsnek 1683-ban történt felszabadítása után a balkánfélszigeti keresztény népekben is felébredt a remény, hogy a hosszas rabigát talán lerázhathják. Boszniában a felszabadítási mozgalom vezetői természetesen a szerzetesek voltak s miután I. Lipót király a délszláv népeket a török ellen való felkelésre buzdította, Ograncsics Miklós boszniai püspök 1684-ben titokban az udvarhoz ment s kijelentette, hogy a boszniai hívek várva-várják a felszabadító csapatokat. Ekkor történt, hogy Lipót király a szerb Brankovicsot bizta meg a balkáni tartományok felkelésének szervezésével, a kinek biztatására az összes szlávok megmozdultak.

A magyarországi felszabadítási háború e közben fényes eredménynyel folyt, Győr, Esztergom elfoglalása után a törököktől 1686. szept. 2-án Buda is visszavétetett, mire csakhamar Szeged, Bács, Szabadka és az összes duna-tiszaközi helységek megszabadultak az ozmán uralomtól. A következő 1687. évben Eszék és Pétervárad is visszafoglaltatván a törököktől, minthogy egyelőre a dunai tartományok tervbevett felszabadítása meg nem valósult, a szerbiai és boszniai részek lakossága egyrészt a törökök bosszujától tartva, másrészt a keresztény fegyverek szerencséjében bizva, felkerekedett lakóhelyéről s ama

rokonai után indult, akik már régi idők óta nálunk laktak s már meg is szabadultak az ozmán rabigától.

1687. tavaszán Petrovics Novák kapitány közel 5000 szerbet hozott át a török területről és többet is ígért még áthozni a temesi részekre, ha a letelepedésre engedélyt adnak s helységeket jelölnek ki nekik.

A szerbeket csakhamar követték a boszniai bunyevácok is. Miksa bajor választófejedelem, császári fővezér a bácskai Szireg mellett táborozott hadaival, tehát éppen a megye felszabadításával volt elfoglalva, midőn a bunyevácok részéről követség érkezett hozzá.

A boszniai zicsári táborból Markovics és Vidákovics bunyevác vezérek ama kérelemmel fordultak a császári fővezérhez, engedtessek meg nekik, hogy 5000 főnyi csapatukkal Szabadkán, Baján és Szegeden telepedhessenek le s a török ellen harcolhassanak. Miksa választófejedelem 1687. júl. 9-én kelt levelében a bécsi udvari haditanács pártfogásába ajánlotta a bunyevácok eme kérelmét s a haditanács szept. 1-én kiadta egy ügyet véleményadásra Caraffa Antal altábornagynak. Caraffa az általa ugynevezett katolikus rácok kérelmére nézve kedvező véleményt adott, mire a bunyevácok Bács, Baja, Szabadka, Zombor és Szeged városaiba helyőrségi szolgálatra beosztattak.

A szent-ferencziek gyöngyösi krónikája szerint a bunyevácok ez alkalommal 18 szerzetes vezetése mellett jöttek Szabadkára, honnan egy részök Szegedre, Zomborba, Bajára stb. költözött. A szerzetesek miután küldetésüket befejezték, visszatértek Boszniába, csupán egy Sárcevicz Angelosz nevű maradt itt Szabadkán, de ez visszatért később és ettől fogva a szegedi barátok végezték a lelkészi teendőket Szabadkán, a hol Volkra gróf királyi biztos a volt török kastély (Kula) alsó részét egyházi czélokra már 1695-ben átengedte. Iványi szerint a ludasi Gugánovics Jeromos ferenczrendi szerzetes 1695-ben a régi török várkastély földszinti nagyobb szobáját kápolnává alakí-

totta át, maga pedig a kastély egy kis szobájában lakott mindaddig, mignem 1710-ben a kalocsai érsek véglegesen a szerzeteseket rendelte lelkipásztorok gyanánt a szabadkai plébániához.

A bunyevácok vezérei közül Vidákovics György népével Bácsban, Markovics Damján pedig Zomborban telepedett le, a hol úgy, mint a többiek másutt, ők is a most szervezett határőrvidék szolgálatába osztattak be. Bácsban Vidákovics, Zomborban Markovics lett a helyőrség kapitánya, míg Szabadkán Szucsics volt az első kapitány, kik mindhárman már 1690-ben magyar nemességet nyertek.

Az így beköltözött bunyevácok az eddig ismert összes kútfők szerint a ferenczrendi szerzetesek ösztönzésére a török uralom elől menekültek hazánkba; e kivándorlás tehát egészen más jellegű volt annál, amely a XVI. században történt, midőn mint fentebb láttuk, a nép a török hadakkal, részben pedig apró rajokban mint török jobbágy jött vidékünkre.

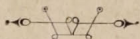
A boszniai ferenczesek történetirójának elbeszélése szerint a menekülő csapatok eleje állítólag Rámából indult ki 36 szerzetes vezetése alatt és Dalmátiában Siuj helységben telepedett le. Más csapatok Moroviczáról a Szerémségbe, Diakovár környékére és Frebrniczáról Baranyába, Mohács vidékére, végre a gradovári helységbeliek megyénkbe Bácsba költöztek át. Ezek ugylátszik 1687 körül telepedtek át, még pedig valószínűleg Radnits Mihály ferenczrendi tartományfőnök kezdeményezése folytán, aki állítólag bácskai ember volt s ez évben szintén hazatért Magyarországra, sőt utóbb a budai zárda quárdiánja lett.

A ferenczrendiek által átkisért családok az általuk megszállott városokban bizonyára sok fajrokonnal találkoztak, sőt a szerzeteseknek, Szabadkát kivéve, nem is kellett új klastromról és templomról gondoskodniok, mert azok Bácsban, Baján és Zomborban úgy a hogy már a török hódoltság korában is fenállottak. Midőn tehát azt halljuk, hogy — mint Antunovits püspök írja — 1693-ban a római főkáptalan a bajai, bácsi, zombori és szabadkai ferenczrendi klastromokat ujonnan ala-

pitott zárdáknak nevezi, ez bizonyára csak azt jelenti, hogy e zárdák ez időben ujjaszerveztettek és kibővítettek. Hiteles adataink vannak ugyanis arra nézve, hogy Bács, Baja és Zombor városokban a ferencziek már a korábbi időben laktak és lelkészkedtek. Nevezetesen Bácsban a ferencziek 1301. óta birtak szerzettárral és templommal s mint az 1767. évi kánoni vizsgálat jegyzőkönyve tanúsítja, a török korszakban is ők vezették állandóan a plébániát. Az 1687 körül Gradovárból betelepült szerzetesek itt már kész otthonra találtak. Zomborban a szerzetesek szintén régóta laktak, mert naplójuk szerint 250 éven át administrálták itt a plébániát: végre ami Baját illeti, az 1731. kánoni vizsgálat adatai szerint az itteni dalmaták Szent Antal temploma még a török háborukat megelőző időből való volt s a plébániát itt is a ferencziek látták el.

*

A bunyevácoknak, mint magyarországi határőröknek viselt dolgait egy másik, a bunyevác nemesség családoknak történetét pedig egy harmadik külön cikksorozatban fogjuk legközelebb ismertetni.

A monostorszegi ősemleri telepekről.

Irta: Gubitz Kálmán.

II.

A Czrna-bara menti telep.

Az Opoljenik őstelep felfedezése után tüzetes vizsgálat alá vettem a környéket. Átmentem a Ferencz-csatornán túl fekvő oldalra is. Itt feltűnt a kincstári erdőt és a községi legelőt elválasztó hosszú, új határárok.¹⁾ Ezen árok oldalfalaiban, valamint a kincstári erdő egyes pontjain, cserépdarabokat, kő-

¹⁾ Ezen a részen több határárakkal is találkozunk. A régiek azonban már részben begyepesedtek, részben pedig elmosódtak. A szóban forgó határárkot — azt hiszem — a 90-es években ásták. Községesen „fehér árok” néven ismerik.

szilánkokat, csontokat s más e féléket találtam. Ahol a kultur-réteg mélyebb, ott a leletek is gyakoriabbak.

1903-ban Orosz Endrét is elvezettem e helyre. Ő szintén őskori megtelepülés emlékeinek konstatalta a nyomokat. De a leletek csekélyisége után ítélvén, nem tartotta valószínűnek, hogy itt az ősember huzamosabb ideig tartózkodott volna. Lehet, hogy valamely nomád törzs, útjában e helyt egy rövid időre tanyát ütött.

1903. szeptember 24.-én mégis megkísérlettem a próba-nyomozást. Még pedig azon a helyen, a hol Orosz Endrével az árok szélére kidobott sárga földben egy gyermek csontvázból zápfogakat találtunk. A sír után azonban hiába kutattam. Úgy látszik, hogy azt az árkot ásó munkások kihányták. A próba-ásás során azonban találtam egy 105 cm. mély putri helyet. A beomlott kultur régben s különösen a putri alján különféle törmelékcsonatok között a juh (*ovis aries*) állkapocsát és több őskori edénycserepet szedtem fel.

Az edények színe általában vörös. Csupán egy darab van barnásra égetve. Vastagságuk is eltérő. Technikájuk kezdetleges.

Említésre érdemes: 2 drb felálló peremű, kézzel formált edény szélének töredéke. Kívül-belül vörös. Külső oldalán idom-talan agyagcsipetekből való rajzdíszszel. Vastagsága 2 cm., törése fekete.

1 drb kihajló peremű edény darabja. Perem-széle vessző-diszes. Vastagsága 0·005 m. Kisebb fazék lehetett.

Edényoldal. Síma. Belül vörösre, kívül barnás-feketére égetve. Törése vöröses. Vastagsága 0·003—0·005 m. között váltakozik.

Fül. Környilású. Ferdére hajolt. Durva kézi munka. Vöröses. Vastagsága 0·005 m. Nagyobb fazék gyengén hasasodó oldalán lehetett elhelyezve.

Fenek darab. Vastag. Talpa különtagolt. Vörös. Törése kétoldalt vörös, belül fekete.

1 drb középnagyágú edény fenék felőli oldaltöredéke, keresztben elhelyezett kis környílású füllel. Kívül vörös, belül fekete. Vastagsága 1 cm.

1 drb agyagkészítmény. Hengerded, hosszúkás teste át van fúrva s a lyuk hosszúság irányában letörve. Tűzikutya lehetett. — Hossza 0·07 m.; szélessége 0·035 m. Égetése vöröses.

E helyről való 1 drb durva szemcsés, laza összetartású, fekete homokkőből való őrlőkő töredék. Mindkét fele kopott. A kézi malom felső lapjának köralakúra csiszolt széléből való töredék. Vastagsága 0·035 m.

1904. augusztus 11.-én újra megtekintettem a határárok partoldalát. Ez alkalommal az előbbenihez hasonló egy őrlőkődarabot, vékonyoldalú edénytöredéket s egy sárga szarukőszilánkot találtam.

Ezen határároktól délnek a zombori országút felé, a plébános illetményföldén, a Czrna-bara mellett elhúzó dombháton, annak egész szélességében mindenütt cserepeket találhatunk, melyek vegyesen: az őskorból és a régebbi középkorból származnak.

Daczára annak, hogy az I. fejezet alatt ismertetett „Opoljenik őstelep“ innen alig 6—700 méternyire van, a leletek eltérő sajátságaiból következtetve a Czrna-bara menti őskori emlékeket nem tartom egy időből valóknak. Itt tehát külön népről és külön megtelepülésről van szó.

III.

A Szauerborn-féle telep.

1902. augusztus 18.-án Reiter Péter monostorszegi lakos, (akit különben az ásatásoknál munkás gyanánt is szoktam alkalmazni) azt jelentette, hogy a midőn Szauerborn Károly zombori nagybirtokosnak a monostorszegi határban fekvő szálásán, mint tégláégető munkás foglalkozott, a téglagödörökben régi cserepekre akadt, melyekből néhány jellemzőbb töredéket

fel is mutatott. A díszes, fekete cserepek őskoriaknak tűnven fel, figyelmeztettem Reitert, hogy legyen gondja arra is, hogy a cserepekkel vegyest nem fordul-e ott kő-eszköz is. — A következő vasárnap ilyen félét is hozott ; még pedig 6 drb szép kőszilánkot.

Időhözben a téглаégetés beszünt ; több leletet nem is nyertem e helyről. A Reiter által felszedett tárgyak a következők :

a) 1 drb fekete, öblös tartóedény oldaltöredéke. Külső felén gyengéd bordázat díszíti. Korong nélkül készült. Vastagsága 0·01 m.

b) Fekete, tálforma edény oldaldarabja, 0·015 m.-nyire mereven kiálló, 0·045 m. szalagszélességű fogantyúval. A cserép vastagsága 0·007 m.

c) Kisebb edény oldaltöredéke. Szintén fekete. Oldalán, az edény körül futó s újjal alakított két párhuzamos barázda díszíti. Kézzel formált. Vastagsága 0·008 m.

d) Mereven álló peremszéllal bíró edény darabja. A perem szélét kifelé hajló párkányzat köríti. Egyébként díszítetlen. Fekete. Kézzel formált. A peremszél vastagsága 0·015 m.

e) Nagyobb edény abroncsos oldalfaláak töredéke. Fekete. Az abroncs újjbenyomással van díszítve. Vastagsága 0·012 m.

f) Vöröses, gyengén égetett kisebb edény (csésze) széle és oldalának töredéke. A perem felálló. Oldala abroncsdíszes (agyagszalagdíz) balra dülő benyomatok által meg-megszakítva. A díszítés az edény szélétől 0·03 m.-nyire fut. Kézzel formált.

g) Ehhez hasonló kisebb edény töredéke. Barnás színű. A díszítés az előbbenitől abban különbözik, hogy az edény oldalát körülfutó abroncs jobbra dülő és sűrűbb egymásutánban következő benyomásokkal van díszítve.

Kőtárgyak :

1 drb fekete kőforgács (0·05×0·03 m.)¹⁾

1 drb szürke kőkés (0·054×0·023 m.)

1 drb tejüvegszerű vakarókés (0·035×0·033 m.)

¹⁾ A zárójel közé szorított számok a kőeszközök méreteit jelzik.

1 drb szarukőkés (0·025×0·02 m.)

1 drb jáspiskő-forgács (0·025×0·018 m.)

1 drb kisebb kőszilánk.

Ezen értesülés s az eredménnyel kecsegtető jelek után indulván, 1903. szeptember 17.-én Hadonich Endre és Schlachter Jenő kartársaim társaságában 5 munkással kivonultam a telepre, hogy a próbaásatásokat megejtsem.

A szálláson hallottam, hogy Krajcsics Péter béres, mikor a csikókifutó oszloplyukait ásta, egy nagyobb agyagedényre talált, melyben pénzt remélvén, azt nyomban össze is törte. — A béres elvezetett bennünket a jelzett helyre, ahol az edény cserepeit csakugyan meg is találtuk. Ez a hely a csikókifutónak Zombor felőli oldalán, a szállásra vezető kociúttól számítván a kilenczedik oszlopnál van. Az edény vörösre égetett, csücsökfüllel ellátott, 0·01 m. vastag oldalfallal bíró, korong nélkül készült urna volt. A béres állítása szerint hamú, faszéntörmelék és föld volt benne.

Ettől a helytől feljebb, a dombhát közepén egymást keresztező próbaárkokat húztam. A próbaárkokból mégis nyertünk egyet-mást. Így a többek között: kevés mennyiségű rosszul égetett vöröses és barna, kézzel alakított edényekből származó 1 cm.-nyi vastagságú cserepeket; körülöttük kevés csonttöredéket, égetett agyagrögöket s egy dió nagyságú, átlukasztott s feketére égetett agyag-golyót.

Visszatérvén a kilenczedik oszlophoz, a béres által ásott lyukat kibővítettem s meglepetésemre még két kisebb edénykének a cserepeire akadtam. Az egyik oldalt feküdt. Darabjaiból ítélve, durva, homokszemcsés anyagból való, felálló peremű, dudordíszes bögrécske volt. A dudorok magasan, a perem szélén állottak. Már a kiemelés előtt is sérült volt; a béres ásója ezt sem kímélte meg. Három darabban került elő.

A másik kisebb csésze lehetett. Kár, hogy ez is darabokban került felszínre. Ez is a béres ásójának köszönhette sorsát. Az edényke élesre csípett csücsökkel volt díszítve. Kihasasodását

pedig éles gerincz körítette. Egyik oldala feketére, a másik vörösre volt égetve.

A béres által kiásott edényből előkerült 3 fenéktöredék és egy oldalfelőli rész, mely utóbbi apró pontokkal (vesszőbenyomat) van díszítve. Jól égetett, nagy, vörösés urna lehetett.

A jelekből és a béres elbeszéléséből ítélvén, e helyt urna-sírral volt dolgunk.

A kifutó nyugoti oldalán, az északi saroktól számított második oszlopnál 80—100 cm. mélységben cserép- és csont-töredékek között, rövid kutatás után, nem kevesebb mint 36 drb kőforgácsot találtunk, köztük szép késeket és vakarókat is. Ugyanott Hadanich egy kővésőnek szépen csiszolt élfelőli töredékére bukkant.

A kőeszközök legtöbbje sílex és jaspis. Színszerinti osztályozása a következő:

9 drb vörös. Ezekből szebbek:

	(33×20 mm. 34×16 mm.)
	(24×10 mm. 25×20 mm.)
1 drb sárga	(30 mm. × 20 mm.)
2 drb szépiea-sárga	(20×13 mm.)
2 drb fehér	(30×23 mm. 25×18 mm.)
6 drbsárgás, barnakőerekkel	(30×20 mm.)
	(30×11 mm.)
	(22×15 mm.)
	(22× 8 mm.)
11 drb halvány-vörös	(23×15 mm.)
	(25×14 mm.)
4 drb szürke	(30×15 mm. 27×8 mm.)
	(25×9 mm.)

A véső méretei:

a) élének szélessége	33 mm.
b) hossza	33 mm.
c) törésének vastagsága	17 mm.

Alakja szabályos ék. Éle gyengéden hajló körív. Fehér. Anyaga kovapala.

A téглаégető munkások telepé felé nyomulván, a gulyás laktól és istállótól mintegy 5—6 száz lépésnyire egy hosszú négyszögalakban épített földvár nyomaira találtunk. A vár helyét közelebből is meghatározván, úgy találtuk, hogy az a ferencz-csatornai partór lakásától délnyugati irányban fekszik s hosszúsága irányában a Ferencz-csatornával egyenkörűen halad. A sánczok ma már alig kivehetők. Annyit azonban mégis egész határozottan megállapíthattunk, hogy a telepet csak három oldalról védte sáncz; a negyedik (nyugoti) irányban a mellette fekvő mocsár képezte a természetalkotta védelmi vonalat.

A sáncz délkeleti oldalsarkát átvágattam s meggyőződtem, hogy az emberi kéz munkája s hogy a földet a sáncz előtt, vagyis a vár külső felén húzódó árokból hányták fel.

A földvár belső hossza = 186 m.
szélessége = 111 m.

A földvár belsejében, körülbelül a középtáján, szintén tettünk egy kis próbakutatást. A felszínre került leletek a következők:

1 drb nucleus, kovakőből. Méretei: 3 mm. × 25 mm. × 18 mm.

2 drb kavics, kvarczból. (Folyami görély.) Parittyakő lehetett.

1 drb kőkés. Nagysága: 45×12 mm. Májszínbarna. Egy másik ugyanilyen színű töredék. Mérete: 45×30 mm. Végre:

14 drb kisebb kőszilánk.

Az ásatást a téglagödrökben folytatván, onnan s a telep többi részéről a következő cserepeket szedtem fel. U. m.:

3 drb felálló és elvékonyított perem töredéke.

1 drb dudordíszszel ékített edény oldala. A dudor közepén újjbenyomás jele. Szélén újjbenyomással alakított pontsor látható.

1 drb vörösre égetett edény oldalának töredéke; rajta egy átfúrt csücsökhöz nyomóval.

1 drb edényoldal, csonkakúp alakú bütökfogantyúval. Vörösre égetett, nagy edény (urna) lehetett.

1 drb átfűrt csücsökfűl, vörösre égetett, durva agyagból.

1 drb lánczdíszes edény darabja ; tartóedény lehetett.

1904. június 18.-án Ufholtz Jakab téglamester arról értesített, hogy itt ez évben újból téglát égetnek. Jelentette, hogy a munkálatok során ezúttal is sok cserép, csont s más e féle régiségekre akadnak melyekből néhány nagyobb darabot félre is rakott.

Június 21.-én kimentem a helyszínre s ott a munkások által kidobált cserepekből, csontokból és csigákból rövid fél óra alatt több mint egy fél zsákra valót összeszedtem.

Ezek után tanulmányoztam a téglagödrök oldalait. Hamarjában négy földbevált kunyhóhelyre akadtam.

Az I-ső számú putri lakás 150 cm. szélességben volt a földbe ásva. Körülbelül 80 cm. mélységben tűzpad roncsokra találtam. Ezek közelében szerte-széjjel faszéntörmelékre, cserép-, csontdarabokra s égetett tapaszrögökre bukkantam.

A II. számú kunyhó fenekén 110 cm. mélységben szintén tűzhely nyomai voltak észrevehetőek.

A III. és IV. számú putri ugyanilyen mély volt. Az utóbbinak a szélessége azonban a 3 m.-t is meghaladta.

A leletek osztályozása érdekes világosságot vet a telep korára.¹⁾ Kezdve a neolith-koron, egyik-másik lelet a bronzkor és a La-Tene-periodus kulturájára is enged következtetni; sőt mintha a római kori barbár vagy népvándorlási emlékek sem hiányoznának. Elmondhatjuk tehát, hogy a Szauerborn-féle területen a legkülönbözőbb korban élt népek egész láncolata megfordult s így nem kell csodálnunk, hogy az ezen helyről összegyűjtött leletek valóságos konglomerátja a régmúlt idők néma emlékeinek.

Leleteink :

a) *Őskoriak* : 3 drb behajló peremű táldarab.

¹⁾ E leletek determinálását Orosz Endrének köszönhetem.

2 drb szalagfüles kis csésze.

5 drb függélyes irányban húzott párhuzamos vonalakkal díszített edény töredékei.

1 drb párhuzamos egyenesek ferde átmet-szeteivel díszes edény cserepei.

1 drb szalagfül, ovális nyílással.

1 drb nagyobb edény oldala, íves léczfogantyúval.

2 drb nagy és durva művű edény szalagfüle.

2 drb gerinczdíszes edény cserepe. Ezeken kívül találtunk még egy agyagból kőkeményre égetett idolforma tárgyat, mely a tetején át van fúrva. Ehhez sorozhatók még a következők :

Agyag-golyó vagy csörlő töredéke. (Nem vehető ki biztosan.)

Őskori kunyhótapaszrög, hengeres faágak benyomataival. (Lakásrom.)

Tűzhelyek, tűzpadok égett agyagroncsai.

Almaalakú kőbuzogány darabja, tömör, szürke mészkőből.

Vaskos kvarz-kavicsok. (Talán parittyakövek.)

Szürke homokkő darab. (Nyilván őrlőkőből.)

5 drb vörös- és sárga jáspis-szilánk.

Emberi csontváz részei.

Az állati csontok közül képviselve a következő állatok csontváz-töredéke :

1. Bos taurus. (Tulok.)

2. Ovis aries. (Juh.)

3. Sus scrofa. (Sertés.)

4. Equus caballus. (Ló.)

A csigák közül a *Helix pomatia* és a *Cyclostoma elegans* Müll.

b) *La-Tene-koriak* :

1 drb széles peremű vörös urna (hamvveder) drbja. Római munka. Analogiáiból ítélve, a Kr. e. I., vagy a Kr. u. I-ső századból származik. Korongolt.

7 drb hamúsínű, korongolt La-Tene-korbeli urna darabja. (Kr. e. III., Kr. u. I-ső századból.)

3 drb korongolt tál töredéke. A La-Tene-kor sírmellékleti áldozati (sacralis) edények jellemző darabjai.

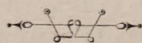
5 drb ugyanezen korból származó kisebb urnák és bögrék töredéke.

c) *Barbár vagy népvándorláskoriak :*

3 drb dús homokkeveretű, durva technikájú, kézzel formált, behajló peremű, üstféle edény töredékei, hullámdíszes czífrázattal.

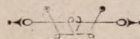
A Szauerborn-féle telepet, mint figyelemre méltó lelőhelyet, a Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulat gondoskodásába ajánlani el nem mulaszthatom. Különösen érdekes e helyen a La-Tene-kor kulturája, (kelta emlékek) amely felette fontos megfigyelésekre adhatna alkalmat. De természetesen csak úgy, hogy ha itt a társulat nagyobbmértvű, és rendszeres ásatást folytatna. A téglamunkások keze alul minden összerombolva kerül felszínre; a jelentőségtejjesebb tárgyak pedig rendszerint elkallódnak. — A csikókifutó mellett talált urnasír, valamint a téglamunkások által kidobált és összetört sírmellékleti tálak, urnák darabjai mind azt mutatják, hogy urnatemetővel van dolgunk, melyekben mint mellékleti tárgyak: kard, paizs, láncz, lándzsa, fibula stb. igen gyakori. Ezért e helyen a további gyűjtés és kutatás felette kívánatos.

(Folytatjuk.)

Tartalom.

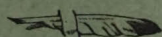
	Oldal.
Bodrogmegyei főtisztviselők. Közli : Iványi István . . .	95.
A magyar színészet legrégibb nyoma Szabadkán. Írta : Bayer József	101.
A bunyevácok története. Írta : Dr. Dudás Gyula . . .	111.
A monostorszegi ősemberi telepekről. (Folytatás.) Írta : Gubitza Kálmán	133.

A BACS-BODROGH VARMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.

A

BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XX. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

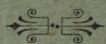
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati címek használhatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy név változtatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

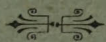
Alelnök: Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity)

Titkár: Trenesény Károly Zombor.

Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

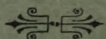
Múzeumőr: Horváth János Zombor.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

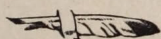

A társulat helyisége: Zombor, vármegyebáz, II. emelet.

A titkár hivatalos órái: szerda és péntek 11—12.

A
BÁCS-BODROG VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

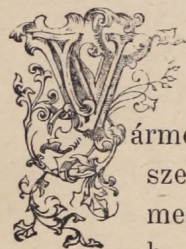
XX. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1904.

Az első magyar szintársulat Zomborban.

hármegyénk múltjának egy nagy fényű ünnepélyével áll szerves kapcsolatban az első magyar szintársulat megjelenése Zomborban. Midőn a nagy népszerűségű b. Podmaniczky Józsefnek 1823-ban bekövetkezett halálával Bács-Bodrog vármegyék főispáni széke megüresedett, a király Radványi gróf Győry Ferencz cs. kir. kamarást és kir. tanácsost nevezte ki. A főispáni installációk mindig nagy eseményei voltak a vármegyei életnek, de ez a beiktatás még az eddigieknél is nagyszerűbbnek ígérkezett, mert hisz a kormány megunva az erőszakos politikát, végre 1825-ben, 12 és félévi szünet után elhatározta, hogy az alkotmányosság terére lép és ennek igazolásául újból országgyűlést hív egybe Pozsonyba. A Győry Ferencz gróf főispán beiktatását valósággal nemzeti tüntetéssé avatta az a tény, hogy erre a magyar színészeket külön is meghívták.

A főispáni beiktatás napját, 1825. évi május 30-dikát, egykorú tudósítónk¹⁾ „emlékezetes és örvendetes ünnepnek” jelzi. A beiktatással Klobusitzky József Őexczellenciáját, Borsódmegye főispánját mint királyi biztost bízták meg. „Bátran elmondhatjuk — írja a levelező — hogy ilyen alkalmatossággal, illy fényes és pompás ünneplés még Hazánkban ritkán

¹⁾ Hazai és Külföldi Tudósítások, 1825., I. félév, 48. szám.

történt.“ Az új főispán mindent a maga költségén rendelt ugyan megtéetni, „mégis a Nemes Vármegye buzgóságának határt nem szabott.“ A bevonulás valószínűleg május 29-dikén történt Zomborba. A vármegye nemes ifjai közül kiválogatott „gazdag Magyar öltözetű Banderiumot“ Latinovits Sándor al-szolgabíró vezette a városon kívül a főispán elé. E csapatot követték a nemes-militicsi, szabadkai, a Tisza-melléki koronauradalmi nemesek, aztán a zombori „polgári Lovagok,“ mind külön csapatokban, külön vezérrel, külön zászló alatt, külön muzsikával. A főispánt Szucsits József alispán „Magyar köszöntéssel fogadta a sátor alatt, a városon kívül.“ Innen lassú lépésben és „szép renddel,“ zenésző mellett d. u. 5 óra tájban a vármegyeházhoz értek, hol két sorban, a zombori és bajai „jól gyakorlott, egy forma öltözetű s fegyverű gyalog Polgárság“ zenészővel tisztelgett, a bajai polgároknak „betsületből“ ekkor által engedték az őrállást a Vármegye házábanál.

A főispánt itt várták a szomszéd megyék küldöttei. A lépcsőn elébe jöttek : Pest, Tolna, Baranya, Verőcze, (!) Torontál, Szerém, (!) Csongrád vármegyéknek és a Kúnságnak küldöttei; azonfölül a Katonatisztek, Papok és „60 kiválasztott Izraeliták.“

A mint a nagy palotában véget értek a tisztelkedések és bemutatások, a főispán kijött és végig járta a tisztelkedők sorait „számos úri kísérettel.“

Valóban fejedelmi pompa lehetett, mit e fogadásnál kifejtettek. Egyháziak és világiak, katonák és polgárok kezét fognak egymással, hogy nemzeti ünnepé avassák ezt a beiktatást. Már az, hogy az alispán magyar beszéddel üdvözlí új főispánját, jele annak, hogy minden nemzetiségi érdek háttérbe kerül a nemzeti érdeknek. De fokozza az ünnepélynek tisztán magyaros jellegét főleg az a körülmény, hogy a főispán az „ünnep díszesítésére“ külön meghívja a székesfejérvári magyar színtársulatot. Nagy utat kellett a társulatnak megtennie, míg Veszprémből Zomborba kerültek. De szívesen tették s nem is bánták meg. Nem is mulasztották el a legelső kínálkozó alkalmat és

már az év végén kiadott „Játékszíni Zsebkönyvetskében“ kijelentették, hogy „Különös nagy hálával“ tartoznak ezért a meghívásért Győry grófnak, mint a ki őket „azon Tek. Megye el felejthetetlen Jó Hazafiaival megösmertette.“ A fogadás napján, május 29.-én „szabad bemenetel mellett“ a székesfejérvári színtársulat előadta igazgatójának, Ináncsi Pap Gábor fehérmegyei tiszt. alügyésznek hatásos történelmi drámáját: „Imre vagy a királyi tekéntet hatalma.“¹⁾ E darabot egy Előjáték előzte meg Kotzebuetól: A legjobb király — és e darab alatt „szépen zengedezték a Tartsd meg Isten Királyunkat“ . . .²⁾

Tudósítónk szerint azután is mindennap játszottak a magyar színészek „s Ő Méltósága minden játékon végig jelen lenni méltóztatott“ itt tartózkodásának egész ideje alatt.

Májusban egyszer, juniusban 10-szer játszottak színészeink és pedig darabjaik:

Májusban :

1. Imre vagy a királyi tekéntet hatalma. István Magyarok Jóltévője.

Juniusban :

1. Benjamin Lengyelországból.
2. Donna Dianna.
3. Favorita.
4. Hívség győzedelme.
5. Mátyás király és a kolozsvári bíró.
6. Kronsteini Viadal.
7. Mexicói vőlegény.
8. Tudálékos.
9. Burgundiai gróf. (A játszó tagok hasznára.)
10. Az élet csak álom.

¹⁾ E dráma irodalmi értékéről (nyomtatásban 1830-ban megjelent) l. Bayer József: A magyar drámairodalom története. Budapest, 1897. I. k., 413. lap.

²⁾ Ez a Gott erhalte . . . magyar szövege volt. Akkor még magyar színészek is el merték énekelni hazafias főispáni beiktatón is.

Zombori levelezőnk az első előadáson kívül a többiről nem szól és így csak sejtjük inkább, mint tudjuk, hogy e társulat kiváló művészi hatást is tudott elérni. Hisz tagjai sorában ott van e kor legnagyobb tragikája: Kántorné asszony. A 12 férfiszereplő közül többen a Nemzeti Színházhoz kerülnek, mint: Komlóssy, Megyeri, Tóth István.

Ez a mi zombori levelezőnk egyébként dátumok dolgában olyan határozatlan, hogy adatai alapján nem tudjuk kétségtelen bizonyossággal eldönteni, vajjon május 29.-én vagy 30.-án játszottak-e első ízben magyar színészeink Zomborban? Mi azt hisszük: a város előtti fogadás 29.-én lehetett és így nem hisszük, ha a menet 5 óra tájban érvén a megyeházhoz s ott még a szomszédos megyebeli és egyéb küldöttségek fogadtattak volna, ezzel elkészüljön annyira a főispán, hogy 8 órakor a színházban is megjelenhessék. De ezzel szemben áll az az adat, hogy tudósítónk szerint, az emlékezetes ünnepnap — a beiktatási — 30.-ára van nála téve s így, midőn azt mondja, hogy a fogadtatás „előtte való nap történt,” ez alatt csak május 29.-ét érthetjük, mert 30.-a vasárnapra esett s erre a napra jobban illett az ünnepi mise, mint hétköznapra. Már most viszont, ha igaz az az állítása, hogy színészeink mindennap játszottak, teljesen megmagyarázhatatlan, hogy miért fordul elő a színészek Zsebkönyvében: május havában egyetlen előadás, u. m. István magyarok Jóltevője cz. előjáték és Pap I. darabja: Imre? Valóban kár, hogy tudósítónkat inkább az ünnepély külső pompája, mint a magyar színtársulat nemzeti jelentőségű ügye érdekli. Jobb szeretnők, ha a színi előadást követő „szép tűzijáték” helyett magáról az előadásról ír s a „mesterséges öszveszerkesztetésben” fénylő latin Chronosticon helyett azt a hatást írja le, melyet az az első magyar színtársulat a zombori közönségre tett.

De ha már ezzel adósunk maradt, hallgassuk meg mit ír az ünnep Egyházi részéről.

Másnap a gyülekezés a vármegye palotájában volt, a honnan

9 órakor nagy kísérettel a templomba ment a főispán, hol a kalocsai érsek fogadta őt. A fényes Isteni tiszteletet Marich János püspök és septemvir tartotta s „az alatt a városi Polgárság apró fegyverekből tüzelt s a mozsarak durrogtak.“ Mise után ismét a megyeházba tértek vissza, hol Klobusitzky „szép magyarsággal szólott a főispánhoz és a rendekhez. Majd felolvastatta a királyi decretumot s a főispán elmondotta az esküvés formáját. Erre viszont Győrfy szólott „ékes Magyar nyelven“ a kormánybiztoshoz és a rendekhez. A rendek nevében Antunovits Albert főjegyző válaszolt „lelkes magyarsággal, szívreható érzékenységgel, ékes választással.“ Erre következett „számos Tábla-Bíróknak kineveztetése a küldöttek soraiból, mialatt odalént a polgári őrségnek „fegyvereik s a mozsarak szünetlen durrogtak, s a muzsika és dob felváltva zengett.“(!)

Délután 2 órakor volt a „nagy ebéd.“ Hogy nagy lehetett, abból is sejthetjük, hogy 800 személyre volt terítve s vendégül látták nemcsak az „Uraságokat“, hanem az ott tisztelgő minden polgári lovast és gyalogost is! Ebéd alatt, egy ezen ünnepélyre készült szép éneket adott elő „a muzsikáló kar.“ De a népről se feledkeztek meg. Volt ökörsütés s a bor is bőven folyhatott. Azt hiszszük még a bácskai magas igényeket is kielégítette az, hogy „5 hordó bor kétszer megtöltve (!) csurgott le magas állásokról.“ Estve táncmulatság volt, „mellyre a főbb Asszonyságok is Bilétek által meg voltak hivatva.“

Kivilágítást is terveztek erre a napra, azt azonban a „gyenge eső“ elmosta, de, írja levelezőnk, „annál pompásabb volt másnap, midőn a por elenyészett.“ A vármegyeháza oly szépen volt kivilágosítva, hogy „ez felséges tünemény volt a szemnek.“ Nevelte ezt a gyönyörű látványt „az Izraelitáknak ezzel szembe felállított Jeruzsálemi templom ábrázolások, mellynek párkázatja fölött, sugárzó nap alatt ez fénylet: „Vivat! omni tempore fulgeat.“

Külön kitűntek még Horváth főadószedőnek s a Ferencz-

csatorna igazgatóságának házai : „Majd egész éjtszaka több helyeken Magyar muzsika zengett“ — írja tudósítónk.

A következő napok a vármegye ügyeinek voltak szentelve. „Hosszú élet, áldás az illy bölts, nagy lelkű Fő Tisztnek!“ — így fejezi be levelét tudósítónk.

Mi is, záradécul idejegyezzük ennek a székesfejérvári szintársulatnak személyi adatait, hogy ebből is láthassuk : mily rendezett magyar szintársulat volt az, mely 1825-ben először szerepelt Zomborban.

Főigazgatója : Tekintetes Nemes és Vitézlő Kolosváry Pál, Fehérmegye táblabírója ; segéd-igazgatója : Tek. Ns és Vitézlő Pap Gábor Fehérmegye tiszt. „al-ügyvédője“, kit a pozsonyi országgyűlésre összegyűjtött társaság főkormányával ruháztak fel ; aligazgatója : Horváth József színész.

A férfiszereplők ezek voltak :

1. Abday Sándor.
2. Baranyi Péter.
3. Borosnyai Antal.
4. Kárpenszky János.
5. Komlossy Ferencz.
6. Magyar János.
7. Megyeri Károly.
8. Posgai János.
9. Tóth István.
10. Vásárhelyi Károly és
11. Ujfalusy Sándor.

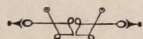
A nőszereplők ezek voltak :

1. Fekete Mária.
2. Horváthné assz. szül. Hetey Eszter.
3. Kántorné assz. szül. Engelhardt Anna.
4. Komlóssy assz. szül. Czégény Erzsébet.
5. Könyvesné assz. szül. Kis Juliánna.
6. Ráits Sofia.
7. Ujfalusyné assz. szül. Sáska Borbála.

Előadóiink bizonyára becsületére váltak a magyar színészetnek. Meghívásukban része lehetett Klobusitzky borsódmegyei főispánnak, ki Miskolczon nagy pártfogója volt a magyar színészetnek s az ő jelenlétében tették le 1849-ben a miskolczi állandó színház alapkövét. A tagok legtöbbjét ismerhette, hisz azok közül sokan ott szerepeltek Miskolczon, midőn az 1815-ik évi pesti eltávozás után Borsódmegye pártolásába vette a magyar színtársulatot. Ő bizonyára lebeszéli Győrfyt a magyar színészek meghívásáról, ha a miskolczi ismeretség hátrányára vált volna a társulat erkölcsi és művészi értékének. De viszont büszkének kellett magát érezni, midőn látta, hogy Borsódmegye atyai gondoskodása ennyire javára vált a magyar színészetnek.

A magyarság ügyének igazán nagy szolgálatot tett Győry főispán, midőn teljesen magyaros jellegű beiktatásán szóhoz engedte jutni a magyar színészetet. E tényből kifolyólag Zombor városa ma már 79 éves magyar színészeti multra tekinthet vissza.

Bayer József.

Újabb adatok Bács-Bodrog vármegye helynévtárához.

Levéltári kutatások, nyomtatott okmánytárak, régibb s újabb térképek — szóval minden nyomtatásban megjelent történeti-irodalmi termékek áttanulmányozása (amihez csak hozzáférhettem) — volt egyik célom a „Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történeti helynévtár“-hoz adatokat szerezni. A gyűjtött anyagnak mintegy tizedrészét már fel is dolgoztam 2 nyomtatott kötetben s egy harmadik kötethez való kéziratban, amidőn szemem világát elveszítvén, a munkát tovább nem folytathattam.

A meglevő anyagot a vármegyei történelmi társulatnak adtam át megőrzés és alkalmi feldolgozás céljából. Azóta újabb források jelentek meg, melyeket nyugodtabb óráimban szintén

siettem felhasználni. Ezek voltak a már mult füzetben dicsért Zichy-család okirattárának VI., VIII. és IX. kötetei, mely adatokat most ígéretemhez képest közhasználás végett régibb gyűjteményem kiegészítéseül ezennel közlöm. A Bodrog vármegyei itt említett birtokok nagyobb részt a Töttös családéi voltak. E családra vonatkozó érdekes adatok az 1416. június 5., 1442. augusztus 28. és december 17., továbbá 1444. június 29. és 1445. márczius 19.-én kelt okmányokban, valamint az illető kötetek előszavában találhatók meg.

I. Bodrog vármegyei helységek.

Asszonyfalva. (Apatin közelében.) Töttös birtoka. Innen Vámos de Kormos 35 ökröt hajtott el 1411. december 18.-iki panasz szerint. — Zsigmond király 1417. június 6.-án kelt rendeletével meghagyja a vármegyének, hogy István rácz deszpota arnath-i tisztjei által Töttös László özvegyének s fiainak asszonyfalvi birtokán mult évben elkövetett hatalmaskodás ügyében elégtételt szolgáltatasson. — Egy 1423. november 22.-én kelt okmányban több névleg felemlített tanu azt vallja, hogy a kir. adószedő Töttösék Asszonyfalva, Aran és Bachkutha nevű birtokain szabálytalanul járt el. — 1438. június 2. Blasins de Lengyel és Várnagy Domokos, Lévai Cseh Péter Csente-i birtokának tisztjei cselédeikkel hatalmaskodtak Töttös László Asszonyfalva-i birtokán. — 1439. május 12. Töttös L. Asszonyfalvát és Valfert rokonának, Gúnya Mihálynak adományozza életfogytiglan. Halála után a két birtok Töttösre száll vissza, Mihály özvegye pedig 100 aranyat kap. — 1440. márczius 8. Gúnya Mihály halála után özvegye nem akarja a 100 aranyat elfogadni. — 1456. december 22. Néhai Maróti János bán fiainak tisztjei Gergeri-ből Töttös egy jobbágját Asszonyfalván holtraverték.

Arnath. A rácz deszpota birtoka volt. Egy 1417. június 6.-iki okmány szerint az ő arnathi tisztjei hatalmaskodtak Asszonyfalván.

Apos-aranyan. 1433. április 2. Apusaranyan, Dernaz és Valfer Töttös László birtokai voltak. Apusaranyon hatalmaskodtak az érsek Apáti-i tisztjei.

Aranyán. (Baja körül.) A király 1413. október 27.-iki rendeletére a kalocsai káptalan megvizsgálja s igaznak találja Töttös László és fia János panaszát, hogy Geszti László és Miklós sok hatalmaskodást követtek el az ő kárukra Aranyan, Borsod és Kajánd birtokaikon. — 1418. október 26. A kalocsai káptalan jelenti a királynak, hogy Töttös utódait és jobbágyait Aranyan, Pongorach, Borsod, Mathiasháza, Bachkuta és Báthmonostor helységekből Pál bátai apát ellen megidézte. — 1448. július 15. Bodrog vármegye bírái jelentést tesznek azon károkról, melyet Töttös L. Aranyan nevű birtokán Keczer István katonái élelmiszerek elrablásával okoztak.

Acsaegyház. 1413. márczius 1. Garai nádor Töttös Lászlót Acsaegyház, Gara és Kajánd birtokaiban azon határok között, mint azokat a kalocsai káptalan megjáratta, Kajándi Pál özvegye ellenmondásai ellenére ítéletileg beiktatja.

Apáti. 1427. márczius 22. Az érsek Apáti-i tisztjei Töttös Jánosnak egy Apáti-i házát feltörték s kifosztották. — 1448. október 8. Bodrog vármegye vizsgálatot tartott, hogy Hunyadi János által a kalocsai érsek birtokainak elfoglalására küldött bizottság az érsekség apáti-i, darvasi, aranyani és aposi jobbágiai Töttösnek sok kárt okoztak. Halásztelek s Újfalú prediumokban sok földet, erdőt s halastavat elfoglaltak. Hatalmukba vették továbbá a nagy Holt-Dunát, Chyketzigethét és Malonya erdejét. — (Lásd még : Valfer.)

Baja. 1425. május 5. Tolnai Mátyás özvegyét a kalocsai káptalan többek ellentmondása ellenére nem iktatta be Baja, Zaka, Pető és Kajánd részirtokokba.

Báthmonostor. Az itteni Tamás nevű plébános 1415. október 6-án jelenti, hogy fizetésére s az ottani Szt. Lászlóról nevezett templom fentartására nézve, Töttös által ki lévén elégitve, özvegyének semmi nehézséget nem fog okozni.

Baracska. 1410. november 22. Péter hájszentlőrinczi prépost tudatja, hogy a Báthmonostor melletti Baracska, melyet Töttös újabban benépesített, s melynek tizedét Töttös a prépostságnak adományozta, oly módon tartozik a tizedet szolgáltatni, amint Tymak helység. — 1417. augusztus 17. A felérvári káptalan rendeletére ennek tisztjei El-ből és a Felszekcső-i jobbágysai betörték Töttös örökösének Baracska-i birtokába. Itt a jobbágysokat bántalmazták, a halastavakat s a Holt-Dunát elrontották, Tótyból barmokat hajtottak el s az ide tartozó Aczelas nevű erdőt kivágták s a földeket felszántva, bevetették. — A vármegye ezen hatalmaskodást igaznak találta, vizsgálatáról 1418. szeptember 24-én tett jelentést a királynak. — Baracska és Tymak új lakóinak dézsmáját régi szokás szerint az érsekség 1423. december 14.-én magának követeli a hájszentlőrinczi prépostsággal szemben. — 1434. február 21. Egy jobbágys Töttös Baracska nevű birtokából átszökött Tetétleni Mihály Szentkirály-i birtokára. — A kalocsai érsek Töttösnek Baracska, Katymár, Thimak és Tathala nevű birtokain lakó jobbágysait az ő érseksége alatt a papi tized fizetése alól felmenti bizonyos pénzösszeg előzetes lefizetése mellett.

Báthor. 1411. december 18. Töttös a vármegyei közgyűlésen felpanaszolja, hogy Ozorai Pipó madarasi tisztjei az ő Báthor-i birtokáról erőszakkal több lovat elhajtottak.

Bessenyő. Egy 1425. évi július 23.-án kelt okmány szerint a Bessenyei testvérek Bessenyő nevű birtokukat fel akarták osztani, de a kalocsai káptalan ezt többek ellentmondása miatt nem vihette végbe. (Lásd: Zichy okm. VIII. köt. 261. lap.)

Boziás. A bács-i káptalan 1420. január 15.-én igaznak találta a panaszt, mely szerint Töttösök a Gesztiek és Zanaiak Bozbokor és Boziás nevű birtokain hatalmaskodtak, egy embert kútba dobtak s egyéb tárgysakat vittek át Tathalába.

Bököd. 1430. márczius 3. Töttös L. szentgyörgyi tiszttartója embereivel berontott e czikkádori apátság Bököd-i birtokába. 1449. június 2. Töttös több Borsod-i és Szentgyörgyi-i jobbágysa

engedély nélkül átköltözött a czikkádori apátság Bököd-i birtokára. — (Lásd még : Mátéháza. 1424. május 10.)

Darvas. Lásd : Apáti 1448. október 8. — Lásd : Valfer.

Dávoth. Egy 1419. évi okmány szerint Herczeg István birtokául említették. — 1427. január 25. A király Töttös Jánosnak érdemei elismeréseül az Ozorai Pipó halálával megüresedett kir. sókamara felügyelői állást adja Davoth-ban és Zondban. — 1451. deczember 6. Bodrog vármegye bizonyítja, hogy Töttösnek egy jobbágya Tóti-ból átszökött az érsek Dávoth-i birtokára.

El. 1416. augusztus 11. A fehérvári káptalan tisztjei „de Kylynd“ Töttös L. fainak (János, István, László, Miklós és György) több jobbágját s azok vagyonát Baracskából erőszakosan a káptalan El-i birtokára vitték. — Lásd : Baracska 1417. augusztus 17. — Lásd : Tóti 1419. április 25.

Félegyháza. 1421. április 5. A czikkádori apát tisztjei ennek parancsára Töttösék Félegyháza nevű birtokáról ökröket s lovakat hajtottak el. Ezen hatalmaskodást az országbíró parancsára a kalocsai káptalan is megvizsgálta s igaznak találta.

Gezth. Egy 1411. évi május 9.-iki okmányban Töttös panasza említették, mely szerint több Aran-i jobbágját, akik az országúton Gesztbe érkeztek, Zanai Miklós megverte és kifosztotta.

Gara. Egy 1447. deczember 11.-én kelt okmány szerint Gara Töttös falujának említették, ahonnan egy jobbágya Baranyába szökött át.

Hagymásegyház. Az idevonatkozó adatokat lásd : Temérdekegyház.

Háj, 1415. deczember 30. A pécsi káptalan Zsigmond királynak jelenti, hogy Pál bátai apátot s konventjét Háj nevű birtokáról Töttös L. ellen megidézte.

Kajánd. 1426. február 18. Töttös János óvást emel Kajánd birtok határjárása ügyében Csepesi István és érdektársai ellen.

Kakucs. 1423. január 24. Ezen falóban tartott a kalocsai

káptalan tanúvallatásokat a Töttösök és Pál bátai apát között bizonyos elrablott barmok ügyében.

Katymár. Zsigmond király 1416. április 11.-én utasítja a kalocsai káptalant, hogy azt a hatalmaskodást, melyet Farki György madarasi tisztt Töttös L. özvegyének: Orsolyának Katymár és Szentgyörgy nevű birtokain elkövetett, vizsgálja meg. — 1424. április 1. Ozorai Pipó Hezter-i tisztsjei foglalni akarnak Töttösék Katymár és Borsód birtokain. — Egy 1428. augusztus 15.-diki okmány szerint Töttösék Pathala, Kajánd és Katymár birtokain, továbbá Geszti László Eszter nevű birtokán kölcsönös erőszakoskodások folynak.

Kormos. A vármegye vizsgálatot tartott 1412. január 14.-én Vámos de Kormos ellen „in villa Kormos.“ — Lásd még: Asszonyfalva. — 1433. június 19. Kormos Maróti János macsói bán birtokául említették. Bodrog városban a közgyűlésen megvizsgálták azon hatalmaskodást, melyet Töttös L. és Geszti L. jobbágysai Kormoson elkövettek.

Kökényes. Töttös L. Bodrog vármegye bírái előtt 1440. június 6.-án Szentlászlói Fülöpöt és társait eltíltja Kökényes elfoglalásától. — Töttös L. és fia Péter óvást tesznek 1440. június 16.-án a kalocsai káptalan előtt néhai Zsigmond király és Szentlászlói Fülöp ellen Kökényes nevű birtokuk eladományozása ügyében.

Krakó. 1411. deczember 15. Töttös L. birtokaként szerepel. A vármegye bíráinak jelentése szerint ide törtek be 1407-ben a pannonhalmi apát baranyamegyei Emel, Zemel és Tótfalú nevű falvaiban lakó jobbágysai. — Töttös L. 1413. július 10.-én tiltakozik Órévi Demeter neje s leánya ellen Krakó nevű birtoka elfoglalása ügyében.

Kolluth. Lásd: El. 1416. augusztus 11. — Tóti: 1431. szeptember 4.

Lak. Garai nádor azon perben, mely a fehérvári káptalan és Töttös L. között Lak és Paliport nevű birtokok ügyében folyt s amely perben a káptalan a szent István királynak III.

Béla aranybullás levelében átírt adománylevelét, Töttös pedig Kálmán herczeg 1226.-iki oklevelét mutatták fel, újabb határnapot rendel el az ítélet hozatalára. — 1423. április 24. Pál bátai apát hatalmaskodott Töttös Lak-i birtokán, mely a Gebech nevű szigeten van s erdő is van rajta. — 1431. január 15. A bátai apát Bátha-i, Lórév-i és Szeremle-i jobbágysai betörték Töttösök Lak nevű birtokába s ott garázdálkodva, több jobbágyot erővel elvittek. — A Lak, Paliport és Felszekeső közti határpör még nincs befejezve. 1446. október 11.-én újabb tanúkat küldenek ki. — A hájszenlőrinczi prépost jelenti a vármegyének 1448. április 22.-én, hogy a pécsi püspök ügyét, aki mohácsi jobbágysai által Töttösnek nagy károkat okozott Lak-ban az által, hogy az ott levő erdőket feldúlta, a régi Duna medrét betömette, új medret ásatott — megvizsgálta s igaznak találta.

Madaras. Töttös László özvegye panasolja 1416. július 26.-án, hogy Szentgyörgy-i falvából egy jobbágysa Madaras-ra szökött. — Bodrog vármegye 1420. szeptember 7.-én bizonyítja, hogy Ozorai Pipó egy kecskési jobbágysa Töttösnek egy Katymár-i jobbágysától négy ökröt jogtalanul Madarasra hajtott el.

Mátéháza. Zsigmond király 1417. június 14.-én utasítja a vármegye bírát, hogy Farkai György madarasi tisztnak s ennek emberei által Töttös utódainak Mátéháza nevű birtokán elkövetett hatalmaskodást vizsgálják meg. — 1420. május 15. A vármegye jelenti, hogy vizsgálatot tartott Ozorai Pipó csanádi tiszteinek Töttösök mátéházai birtokán elkövetett hatalmaskodása ügyében. — Ugyan ez ügyben utasítja a király a szegszárdi konventet 1420. június 25.-én, hogy tartson vizsgálatot. — 1420. szeptember 14. Töttös mátéházai jobbágysát s ennek nejét — a szeremlei vásárra mentükben — a bajai erdőben a csanádi tisztek kirabolták. — 1421. július 24. A czikkadori apát hatalmaskodást követett el Töttösök Mátéháza, Félegyháza, Szentgyörgy és Borsód nevű birtokain. — Garai nádor 1424. május 10.-én utasítja a kalocsai káptalant, hogy vizsgálja meg azon hatalmaskodásokat, melyeket Töttösök mátéházai és szentgyörgyi

birtokain a szegedi várnagyok és több madarasi és böködi jobbágy vittek végbe. Mind a böködi, mind a madarasi jobbágyok magyar névvel birnak. — 1424. november 4. Ozorai Pipó tiszteinek vezetése alatt a török ellen Orsova felé haladó seregei Töttösék Mátéháza és Szentgyörgy nevű birtokain garázdálkodtak. A király parancsára a kalocsai káptalan megvizsgálva az ügyet, igaznak találta a panaszt. — 1425. február 24. Töttös kérelmére Bodrog vármegyei Mátéházán egy veszedelmes gonosztevőt kerékbe töretett.

Paliport. 1412. november 19. Lásd: Lak. — Garai Miklós nádor Péter hájszentlőrinczi prépostot másodízben megidézteti 1415. február 23.-án azért, hogy I. Károlynak Pauliport birtokról szóló oklevelét mutassa fel. — 1424. június 26. Garai nádor a hájszentlőrinczi prépostot a Paliport birtokra vonatkozó Róbert Károly-féle oklevél felmutatására beidézi. — 1438. május 27. A kalocsai káptalan Szent-István királynak privilegiuma alapján határjárást tart a fehérvári káptalannak felszekesői és Töttösék paliporti és laki birtokai közt. A határjárást a Dunából eredő ügynevezett Vajas folyó torkolatánál kezdték; folytatásban a Kengyeles-tó és Keskenyerdő van említve. Végül a czikkadori apát pusztája: Posteleke említettik. — 1446. október 11. Lásd: Lak.

Pathala. 1419. november 3. Garai Dezső macsói bán felhívja a szegszárdi konventet, hogy Töttös László örököseinek Pathala nevű birtokán Zanai Miklós s ennek geszti, boziási, miskei, zekfelei, echevi és lászlófalvai jobbágysai által elkövetett erőszakos hatalmaskodásokat vizsgálja meg. Ezen okmány megemlíti, hogy a földeket elszántották, a jobbágysokat kifosztották s a Szent-Péter templomát lerombolták. — Ugyanezen ügyben a kalocsai káptalan ugyanez év november 12.-én tesz jelentést. — Deczember 19.-én a király a vármegyei tiszviselőket szólítja fel elégtételadásra. — Deczember 21.-én ugyanez ügyben a király a bűnös jobbágysok részére igazságszolgáltatást rendel el. — A király 1420. január 5.-én utasítja a kalocsai káptalant,

hogy Geszti Mihály embereinek ama hatalmaskodásait, mely szerint 5 embert a kútba vetettek, másokat megkínoztak, a Mindenszentek templomának plébánosát halálrémitéseikkel elűzték, vizsgáltsa meg. — Az előbbi ügy a kalocsai káptalan 1420. január 31.-iki jelentéséből igaznak bizonyul. — Egy 1425. szeptember 16.-iki okmány ismét arról tesz tanuságot, hogy Geszti László emberei Pathalán a földeket elszántották s a jobbágyokat kifosztották. — 1426. november 23. Maróti János macsói bán Szentgyörgy-i és Lengyel-i jobbágysai hatalmaskodtak Töttös János kárára Pathalán. — Hunyadi János kormányzó Geszti János birtokainak elfoglalására bizottságot küldött ki, de ezek Töttös egyik jobbágyától erővel több lovat elvittek.

Pongrácz. 1418. augusztus 6. Töttös László boszniai szerencsétlensége után a báthai apát Töttösnek Pongrácz birtokához tartozó egy földrészét elfoglalta, 17 házzal betelepítette s Szeremle birtokához csatolta. A kalocsai káptalan a király utasítása szerint tanuvallomások után ezen birtokokat ismét Töttös utódainak adta vissza. — 1418. október 22. Szeremléből a báthai apát emberei erőszakosan betörték Pongráczba s ott Töttösék jobbágyain hatalmaskodtak. — 1420. május 18. Bodrog vármegye bizonyítja, hogy Pál báthai apát Töttösék két Pongrácz-i jobbágyát felakasztotta s utánna a Dunába vetette.

Szabadka. 1428. december 17. Szabadka város népe Töttösnek Szentgyörgy, Mátéháza, Katymár és Pathala nevű birtokairól több ízben marhákat hajtott el s ezen hatalmaskodásait még a király legerélyesebb rendeletére sem volt hajlandó jóvátenni. — Hunyadi kormányzó Töttösnek 52 arany forintról szóló nyugtatványt ad. Datum : 1449. február 14.-én in Zabathka.

Szentgyörgy. 1411. január 11. Bodméri Benedek és Miklós csanádi tiszttartók Töttös Szentgyörgy-i birtokáról erőszakkal több jobbágyot elhurczoltak. Ezt a garázdálkodást a vármegye is igazolja. — 1416. április 11. Lásd : Katymár. — 1416. július 25. Lásd : Madaras. — 1420. szeptember 14. Ozorai Pipó csanádi tiszt jobbágyainak hatalmaskodását, amennyiben Töttösök

kárára. Szentgyörgyből egy Bors nevű jobbágytól 20 boglya árpát s egy lovat vittek el, a király megvizsgáltatja. — 1421. július 24. Lásd : Mátéháza. — 1422. november 28. Bodrog vármegye vizsgálatot tartott azon hatalmaskodás ügyében, amely szerint a kalocsai érsek tisztjei de Chayal Töttösök kárára Szentgyörgyből marhákat hajtottak el s több jobbágyot kiraboltak. — 1424. május 10. és 1424. november 4. Lásd : Mátéfalva. — 1426. november 23. Lásd : Pathala. — 1435. augusztus 19. Lásd : Tavankút.

Szeremlye. 1411. február 7. Töttös és a báthai apát viszályban vannak. Szeremlye a bát. ap. birtokául említettetik. — 1411. április 12. A király Szeremlye és Bátmonostor közt határjárást rendel el. — 1411. június 16. Az országbíró a vitás területre nézve ítéletet hoz, de Töttös azt kívánja, hogy az ő része a Sár folyóig terjedjen, amely a Megh tóba ömlik. Az ügy folytatódni fog. — 1411. deczember 18. Töttös a vármegye közgyűlésén elpanaszolja, hogy a báth. ap. Szeremle és Bátató közti réven hajóit megvámolta. — 1414. november 12. A király Töttös panaszára a Pál bátai apátot és konvenjét, mert Személyében jogtalanul vámot szedett, maga elé idézi. (Zichy okl. VI. köt. 326. l.) — 1418. augusztus 6. és 1418. október 22. Lásd : Pongrácz.

Tárnok. A szekszárdi konvent előtt 1419. szeptember 17.-én Laki Miklós özvegye Tárnok nevű birtokát Töttös utódainak zálogba adja. — Péter hájszentlőrinczi prépost tudatja 1419-ben a prépostságához tartozó többi plébánosokkal, hogy Fábíán nevű presbitert, aki a báthmonostori plébániát Tamás plébánostól erővel elfoglalta, excommunicálta. Ez ügyben a következő plébánosok nevei vannak említve: Andreas in Thárnok. Thomas in Tóti, Antonias in Herchegzanótó, Georg in Dús Georgius in Davoth. — 1451. május 18. Töttös Tárnok-ban zálogban birt bizonyos birtokrészt Dersanóczi Gergelytől. — 1451. július 16. — A vármegye bizonyítja, hogy Dersanóczi Gergely jogtalanul foglalta el azon birtokterületeket, melyeket a Töttösök Tárnok-

ban 30 év óta zálogban bírtak Garázda Miklóstól. — 1451. augusztus 27. Hunyadi János kormányzó utasítja a vármegyét, hogy Töttösöket a jogtalanul elfoglalt Tárnokba ismét beiktassák s Dersanóczi Gergely deákot perbeidézzék. — 1454. április 18. A nádor rendeletére a kalocsai káptalan Töttösöket beiktatta Tárnok azon részbirtokaiba, melyeket eddig Dersanóczi Gergely, Niczky Benedek s Gáspár bírtak.

Tavankút. 1435. augusztus 19. Tavankút falu Thallóczi Frank kevei főispán birtoka. Az itteni lakosság czivakodásban volt a Töttösök Szentgyörgy-i jobbágyaival.

Tatárrév. 1431. június 25. Tóth Jakab az előtt Töttös László garai jobbágya volt. Később, mivel Töttös sok kárt okozott neki, Maróti János macsói bán Tatárrév-i birtokára költözött.

Temérdekegyháza. A kalocsai káptalan 1438. december 21-én jelenti, hogy Geszti Lászlót s rokonait Töttös László ellentmondása folytán nem iktathatta be Temérdekegyház és Hagymásegyház nevű részbirtokokba. — A kalocsai káptalan előtt 1440. június 16-án Töttös László és Péter Temérdekegyház és Hagymásegyház bodrog vármegyei birtokai elfoglalásától Nagikai és Geszti Lászlót tilalmazza.

Timak. 1410. november 22. Lásd: Baracska. — Péter hájszentlőrinci prépost 1414. május 4.-én elismeri, hogy Töttös László Timak nevű birtokát be akarja telepíteni s ezen falut a dézsmával együtt a prépostságnak adományozza, aminek fejében az az első tíz évben 10, a következő években 20 dénárt tartozik fizetni. — 1423. december 14. és 1450. szeptember 6. Lásd: Baracska.

Tóti. A kalocsai káptalan 1419. április 26-én jelenti a királynak, hogy a fehérvári káptalan El-i tisztjeit és több Felszekerő-i jobbágját, akik Töttös Tóti nevű birtokán hatalmaskodtak, megidéztette. — A király 1422. május 4.-én utasítja a vármegyét, hogy Pál báthmonostori apát által Tóti, Vajas és Geth birtokokon Töttös László kárára elkövetett garázdálkodást

(borral rakott hajókat vittek el!) vizsgáltassa meg. — 1431. február 10. Töttös László jobbágysai Tóti-ban esküt tettek arra, hogy Herczeg László szénáját Szekcsőben nem ők gyűjtötták föl. — 1431. szeptember 4. Lévai Cseh Péter néhai macsói bán Belkilüd-i embereivel Töttös Lászlónak Tóti nevű birtokán egy malmot leromboltatott.

Vajas. Töttös panaszára a vármegye 1411. december 20.-án felszólítja a fehérvári káptalant, hogy a vajasi révén Szekcső mellett gyakorolt vámszedési jogát bizonyítsa be. — 1422. május 4. Lásd: Tóti.

Valfer. 1413. április 29. A vármegye a király rendeletére megvizsgálta Töttös László panaszát s azt igaznak találta. Ugyanis Beletynczi Miklós Apáti-i jobbágysai erőszakosan betörték Töttös László Valfer nevű birtokába. A halastavakat elrontották, a jobbágysakat kifosztották s elhurezolták. — 1413. május 13. Ujlaki László macsói bán megvizsgálta a kalocsai érsek Apáti-i és Darvas-i tisztszei s jobbágysai által Valferban elkövetett számtalan hatalmaskodást s fosztogatást. — 1417. augusztus 31. A rácz despota tisztszei Töttös László halála után örököseit erővel megkárosították. A Valferhez tartozó Halásztelket elfoglalták, Verester erdőt pedig Apáti-hoz csatolták, továbbá 2 halastavat (Bodroghthov és Malanya) foglaltak el. — A vármegye 1425. április 3.-iki vizsgálatából kitűnik, hogy a kalocsai érsek darvasi jobbágysai az apáti-i és zondi tiszttartók vezetésével Valferben sok kárt okoztak Töttös utódainak. — 1429. május 1. János érsek és Töttös László kiegyeznek egymással az eddigi garázdálkodásaik jóvátételére. Az érsek Valferben megújítja a Szent-Miklósról nevezett templomot, új kelyhet s harangot öntet, új templomi felszerelést és 1000 forintot ad. A Valfer, Aranyan, Apáti és Darvas közti határokat kiigazítják s erről a kő-i káptalannak jelentést tesznek. — 1430. december 9. Az érsek apáti-i tisztszei betörték Töttös László Valfer nevű falujába, onnan lovakat s jobbágysakat hurezoltak el, egy embert pedig Krisztus módjára keresztre feszítettek. — 1433. április 2. Az érsek

apátii tisztjei hatalmaskodtak Töttösék Valfer, Dernaz és Apusaranyan nevű birtokain, Veresharaszt nevű fűzfaerdőt pedig kivágták. — 1438. július 13. A kalocsai érsek a Valferhez tartozó földeket, a halastavakat erővel Darvas nevű birtokához csatolta, — 1439. május 12 és 1440. márczius 8. Lásd: Asszonyfalva. — 1453. szeptember 11. V. László megbizza Bodrog vármegyét, hogy a kalocsai érsek emberei által Valferban elkövetett garázdálkodásokért az érseket perbeidézzék. — 1453. október 26. A titeli káptalan egy kiadványa említettik Töttös László s a kalocsai érsek közti hatalmaskodásokról Valfer s Apáti közt.

Zeche. 1419. augusztus 24. „Possessio Zeche“ Geszt környékén lehetett. (Zichy okm. VI. köt. 54. l.)

Zechfel. 1447. márczius 29. Hunyadi János kormányzó bizottságot küldött ki Geszti László birtokaink elfoglalására. Ezek Töttös László kárára több lovat vettek el egyik jobbágjától. Zechfel és Pathala Töttös birtokául említettik.

Zond. 1427. január 25. Lásd: Dávoth. — 1429. július 25. Kléra óbudai apáczafőnöknő nyugtatványt ad Töttös Lászlónak a zondi rév hasznobére fejében fizetett 100 torintról. — 1439. október 9. Albert király utasítja Töttös László kincstartóját, hogy a kunok s a jászok adóiból Bazarad havasalföldi vajdának fizessen 600 aranyat. Datum in Zond.

II. Bács vármegyei helyiségek.

Perlek. 1440. augusztus 15. Perlek a rácz deszpota birtoka. Mivel azonban ő és fiai török czimborálással gyanúsíttatnak, I. Ulászló király Perleket az ehhez tartozó tribútummal együtt Várdai Miklósnak s utódainak adományozta s a bácsi káptalan által beiktatta. — 1441. július 31. Ulászló király felszólítja Hunyadi János erdélyi vajdát, hogy Várdai Miklóst Pezer s Perlek nevű Bács vármegyei birtokain vegye oltalmába.

Szilvás. 1426. január 10. „Thomas Filius Johannis de

Prednatovicgh generationis Bucghyanorum“. aki a Bács vármegyei Szilváson lakik, nyugtatja, hogy Zobor Jánosnál letett ládáját visszakapta.

Titel. 1452. május 16. Dersanóczi Gergely deáknak Töttös László és a titeli káptalan elleni pörét elhalasztják. (Lásd még erre vonatkozólag : Tárnok.) — 1453. október 26. Lásd : Valfer. — Befejezésül közlök Gyárfás István „Jászkunok története“ cz. művének. 3. kötetéből néhány adatot, amelyek az akkor még Bács vármegyének Csongrág vármegyébe tartozó északkeleti részére vonatkoznak s amelyek különben az országos levéltárban „Moniales Posonienses cz. alatt levő gyűjteményben nagyobb számban is találhatók.

Vastorok, később Ostorak puszta Martonostól délnyugatra az óbudai apácák birtoka volt és sok kun menekült ide, akiket a királyok több alkalommal pártfogásukba vettek. Igy 1388. október 3-án Zsigmond király elrendeli, hogy Madarasi Tompa László és más kún kapitányok az óbudai apácák vastoroki kúnjait saját birtokaikra se el ne hurczolják, se az oda költözöttüket vissza ne küldjék. Ugyanezen ügyben adattak ki a következő okmányok is :

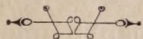
Hunyadi Jánostól : 1442. június 17., majd a budai káptalan által is megerősítve 1448. június 17.

Mátyás királytól : 1463. augusztus 30., 1465 szeptember 6., 1466. április 17. és 1486.

Ulászló király ugyanezen ügyben intézkedik 1499. február 27. 1429-ben Vastorok pörben állott Szabadkával. — Mátyás király 1459. július 9.-én. Vastorok és Adorján falu népeit hadai megszállásától s minden hadi szolgálatok kötelessége alól felmenti.

Gyékénytő. Gyékénytő és Martonos akkor még Csongrád-megyéhez tartoztak s Mychalyolchi János és fiai birtokai voltak, de ismét királyi kezekbe kerültek vissza, Zsigmond király pedig 1524. június 28.-án kelt oklevele szerint örökre Chaaki Miklós erdélyi vajdának adományozta.

Megemlítem e helyen, hogy a Tiszán túl egy 1442. évi okmány szerint volt egy Zentelth seu Kanysa kún helység.

Szabadka régmultjából.

Írta: **Iványi István.**

Szabadka régmultjáról igen kevés történeti adatunk van s ezekből sem nyerünk tiszta képet városunk régi állapotáról. Adatainkból csak annyi bizonyos, hogy Szabadka kir. birtok volt, mígnem Albert király 1439-ben Madaras, Tavankút, Halas és Csőszapával együtt Hunyadi Jánosnak zálogba adta, amelyet azonban soha vissza nem váltott. Továbbá a város nevééről ítélve, igen valószínű, hogy itt szabad s nem szolgál magyar nép lakott. Névszerint épen kunok is lehettek ezen a helyen; ámbár Szabadka soha sem volt említve a kún városok között, de mindenesetre számos kún lakott itt, akik ítélkezésben külön kún-kerületi bíró alá tartoztak.

Halas, Madaras és — a Hunyadi Jánosról a régi szerb népdalokban Szibinyáni Jankónak nevezett zálogosáról Jankószállásnak (a mai Jankovác) nevezett — Csőszapa határozottan kún helységek voltak. Városunk legelső felemlítését a Zichy-család okmánytárának köszönhetjük, amely a régi Bodrog vármegyének valóságos kincsesbányája. Ezen oklevéltárban van felemlítve, hogy egy 1391-ben Bácsvármegyében tartott közgyűlésen mindennemű közvesztélyes gonosztevőket összeírván, Szabadkán egy Ágost nevű tolvajt találtak. Ugyanezen okmánytár egy 1428. évi okmánya is említést tesz Szabadkáról, mint oly helyről, amely a környék fosztogatásában tevékeny részt vesz. Ezen mindazonáltal nem szabad érzékenyen megbotránkoznunk, mert ez volt azon kornak s az egész környéknek rendes képe. Legalább a Zichy-család okmánytárának írásai azon időben csupa rablásokról, verekedésekről, erőszakoskodásokról

és határsértésekről beszélnek, amelyeket egyik földesúr, illetve falú egy más ellen elkövetett. Minthogy ez a szokás így napirinden volt, Szabadka is csak méltó akart lenni szomszédaihoz.

Az itt következő okmányt, mely csak „Szabadka története” megjelenése után látott napvilágot a Zichy-család okvéltárában (VIII. k., 363. lap) s így abban még nem lehetett feldolgozva, egyéb vonatkozásai miatt is érdemes szószerinti fordításban közölni:

„Kegyelmes Urunknak: Zsigmond királynak, Isten kegyelméből a rómaiak mindég fenséges királyának, Magyarország, Csehország, Dalmatia s Horvátország királyának, azok félve tisztelt urának, a kalocsai egyház káptalanjának alázatos jelentése. Tudja a te kegyelmességed, hogy megkapván kegyelmességed saját rendeletéből császári (imperialis) pecsét alatt kiadott parancsát, amely hozzánk intézve a jelenlétünkben végzendő ügyekről s amely Kathai Mihálynak, a te jászaid s kúnjaid bírójának, testvérének: Kathai Fülöpnek és Zabathkán alkalmazott tisztjeinek, továbbá az előbb említett Zabathka városod (opp.) bírójának, esküdtjeinek s lakosságának szól, névszerint Így hangzik: „Mi Zsigmond, Isten kegyelméből . . . híveinknek: Kathai Mihálynak, a jászaink s kúnjaink bírójának, testvérének: Kathai Fülöpnek és Zabathkán alkalmazott tisztjeinek, továbbá az előbb említett Zabathka városunk bírójának, esküdtjeinek; népének üdvöt és kegyelmet! Báthmonostori Töttös László fiának László hívünknek siralmas jelentéséből nagyon kedvetlenül értesültünk arról, hogy ti Lászlónak Szentgyörgy és Mátéháza birtokain tartózkodó jobbágynak egész nyáját, összes marháit s barmait, végre — az eddigiekkel nem elégedve meg — Töttös Lászlónak Katymár és Pathala birtokain lakó jobbágyságitól is elhajtottátok az összes nyájakat s barmokat, amelyek elhajtva még most is nálatok vannak. Emlékezünk, hogy már egy előbbi rendeletünkben megintettünk benneteket, hogy azon először elhajtott nyájakat s barmokat Töttös Lászlónak s jobbágynak visszaadni tartoztok, amit épenséggel nem cselekedtetek meg, sőt nem

riadva vissza a rosszat rosszra halmozni, amint előbb említettett, még súlyosabbat, még vétkesebbet követtetek el fenségünk teljes visszatetszésére. Mivel pedig ezen gazságokat, melyek egyenesen a mi parancsolataink semmibevételére s megszegésére lettek elkövetve, semmiképen sem akarjuk eltérni továbbra is, azért legerélyesebb kir. parancsolatunkkal tudtára adjuk hűségteknek, hogy parancsunk átvételekor — elkerülve minden halasztást s vonakodást — az összes nyájakat s minden egyéb barmot, amelyeket ti az előbb említett Töttös László már megnevezett birtokairól különféleképen s módon: nyíltan vagy titokban elhajtottatok, ugyanis Töttös Lászlónak s jobbágynak a kalocsai káptalan bizonyága mellett, amely káptalant jelen ügyekben kiküldeni elrendeltük, halasztás nélkül, azonnal, minden kár s hiány nélkül visszaadni tartoztok, nem várván be még egy újabb rendeletünket. Mert ha ti másként cselekednétek, amit mi nem akarunk elhinni, mi a ti részetekre s minden hozzátartozóitok részére oly jogorvoslatról fogunk mindenesetre gondoskodni, titeket pedig s bárkit közületek a mi parancsunk semmibevétele miatt oly büntetéssel fogjuk sújtani s illetni, amely másoknak is, akik hasonlót terveznek, riasztó például fog szolgálni. Kelt Miháldban (Mehádia), Demeter vértanú emlékünne-
pén (okt. 26.), az Úrnak 1428-ik esztendejében, magyar királyságunk 42-ik, római királyságunk 19-ik, cseh királyságunk 9-ik évében.“ Mi pedig fönségednek óhajtságait mindenkor teljesíteni kívánván, amint az kötelességünk is, a mi emberünket, az előbb említett egyházunk Valentinus nevű papját parancsodnak hű teljesítése végett a mi nevünkben kiküldeni határoztuk el, aki végre onnan megérkezve, nekünk olyként tett jelentést, hogy ő a boldogságos Lúczia szűz és a vértanú legújabban elmúlt ünnepén (decz. 13.) az említett Zabathka nevű városba ment el, ahol a megnevezett Kathai Mihály és Fülöp, amint nekünk Töttös László embere által mondatott, bizonyos időben s helyen az előzményekért elégtételt ígértek adni. Itten az említett törvényszerűen várakozott Mihályra s Fülöpre, de Mihály s Fülöp

sem nem jöttek el, sem nem küldöttek megbizottat, sem az említett javakért s dolgokért elégtételadásról nem gondoskodtak, amint azt az előbb említett Töttös László embereinek ígérték vala. Továbbá a már előbb említett Zabathka város bírái, esküdtjei s lakosai hasonlóan semmi elégtételadásról nem gondoskodtak, sőt azzal is feuyegetőztek, hogy a megnevezett Töttös László birtokairól még több barmot is el fognak hajtani. Kelt az előbb említett határidőtől számított 5-ik napon, az Úrnak ugyanazon esztendejében.“

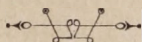
Az ügy további fejleményéről és arról, hogy Zsigmond király képes volt-e megsértett tekintélyéért elégtételt venni, nincsen tudomásunk. A következő 1429. évben Szabadka ismét pörben állott hasonló erőszakoskodások s rablások miatt egy keleti szomszédjával, Vastorok faluval (később Ostorak pusztja a martonosi határban), melyet Madarason kötött egyezés által egyenlítették ki. (Lásd: Szabadka története. I. kötet, 37. lap.)

*

Hasonlóan Madarason intézték el 1435-ben az akkor önálló helységet képező Tavankút (most szabadkai pusztja) pörös ügyét Szentgyörgy falúval (a mai Györgyén pusztja?). Az erre vonatkozó okmányt, minthogy szintén szabadkai határrészre vonatkozik, a Zichy-család okmánytárának VIII. kötetéből (561. lap) szószerinti fordításban itt közlöm:

„Mi, Thallóczy Frank kevei főispán és nándorfehérvári kapitány tudtul adjuk, hogy egyrésről a mi Tavankút nevű birtokunkon, másrésről pedig Töttös László Zentgyurgy (Szentgyörgy) nevű birtokán lakó népek s jobbágyok között némely czivódások, károsítások és fosztogatások keletkeztek s történtek. Mi azonban azt akarván, hogy a felek közt a béke fenntarttassék törvényes úton, ezért mi Töttös Lászlónak egy thymaki Sebastianus nevű szolgájával akként határoztuk el, hogy a bekövetkezendő boldogságos szűz Mária születésének ünnepén (szept. 15.), nyolcz becsületes férfiú Madaras községben, ahol azok

akkor egyéb ügyek miatt is együtt lesznek, ezen két fél ügyét is ítélik s intézzék el. Ezt az ítéletet mind a két fél tartozik elfogadni, s ott a felek egy időben tartoznak megjelenni. Kelt Erdődön, hatodik napon a bekövetkezendő Mária menybemene-
telének ünnepe előtt (aug. 19.), az Úrnak 1435-ik esztendejében.¹⁾

A monostorszegi ősemberi telepekről.

Irta : Gubitzka Kálmán.

IV.

Kígyós-menti telep.

(Befejező közlemény.)

1899-ben Gószein Mátyás kőműves-mester értesített, hogy a mikor a Periskics-féle szállást építette, alapozás közben nagyobb fazekakat talált. Az épebb példányokból 4—5-öt félre rakott, de azokat a szállás tulajdonos felrugdosta, s így tönkrementek.

Leírása szerint ezen edények 8—10 l. ürtartalmú urnák lehettek. Oldalukon bütyök-fülek, nyílásukon pedig égetett tányér forma fedő volt. Némelyik fedő bütyök fogantyúval birt. Az edényekben hamuval és csonttörmelékkel kevert földön kívül egyebet nem találtak.

A Periskics-féle szállás a zombori országút mellett fekszik. Megtekintvén a környéket, azt láttam, hogy nemcsak a Periskics-féle szálláson, hanem ezzel átellenben a Mrvicsin Fülöp és Lőrincz testvérek kígyós-menti szántóján, valamint ezekkel szemben, a Kígyós túlsó oldalán, a kút mellett levő partoldalokban is csont, cserép, kő, tapaszrög, smef. törmelék található.

1899. július 20.-án a Piriskics-szálláson néhány próbagödrt ásattam. A próba azonban nem járt a kívánt eredménynyel; feketére égetett cserepeken, hamu- és faszén törmelékkel.

¹⁾ E cikket a szerző a Szabadkán megjelenő Bácsország cz. hetilapban is közölte.

lék között fekvő állati csontokon és egy orsógombon kívül egyebet nem találtunk.

1900-ban még két próbát tettem. Egyiket a Periskics-szállás mellett az országút szélén. Ezen a helyen, mintegy 70 cm. mélységben egy nagyobb, durva, kézzel alakított, díszítetlen fazék vastag cserepeit, továbbá vörösre égett tűzpad-roncsok mellett egy ló alsó állkapcsának töredékeit találtuk.¹⁾

A másik próbát az átelleni Mrvicsin-féle szántón végeztem. A Mrvicsin testvérek u. i. arról értesítettek, hogy ekéjük pár év előtt két emberi koponyát emelt ki. A kiszántott vázrészek felől bővebb tudósítást nem nyertem. De tekintvén az elmondottakat s azon körülményt, hogy a Mrvicsin testvérek szántója dombosabb hely, mely közvetlen a Kígyósra lejt: sejtetni engedé, hogy a kígyós-menti telepések itt temetkeztek. Ugyanazon év nyarán több próba árkot huzattam, mely alkalommal azonban két putri lakáson, cserepeken és nagymennyiségű konyha hulladékon kívül egyebet nem konstatálhattam.

1903. év kora tavaszán Mrvicsin Fülöp újra felszántott egy sírt. A leletről értesülvén Hadanich Endre és Schlachter Jenő társaságában kirándultam a helyre. Mire kiértünk, a csontváz már részben fel volt tárva. A sír a domb legmagasabb pontján feküdt s alig volt 2 dm. mélyen. A csontváz hosszában kinyújtott helyzetben, keletnyugoti irányban feküdt. Melléklete nem volt. A csontok alkata után indulva, az eltemetett idősebb férfi lehetett.

1903-ban Orosz Endre is megtekintette ezt a helyet. A többek között találtunk egy vörösre égett símított cserepet, mely az ujjbnyomás helyét mutató pontsorról díszített urna darabja lehetett. Ez a jelleg bronzkori kulturára enged következtetni.

A Kígyós tulsó felén, a kút melletti partoldalból, szintén több jellemző cserépdarabot gyűjtöttem.²⁾

1) Muzeumunkban.

2) 1904. július 10.-i kirándulásomból.

Ezek :

- a) Áthajlított szalagfűl, urnáról vagy nagyobb fazékról.
- b) Edényszélre ragasztott hegyes csücsökfűl.
- c) Kihajló szélű tálaeska oldaldarabja. A szél felőli részen kis csücske van.
- d) Bögre széle, kihajló peremmel.
- e) Edényoldalak borda- és karcdíszszel.

V.

Sztára-szelői telep.

Mihálovics János, erdőőr a Szigasziget azon részén, ahol a bodrog-szigeti pálos-kolostor is állt, mely pontot a monostorszegiek „Sztára-szelő” néven ismernek, 1903-ban a következő őskori tárgyakat találta :

a) Szalagfüles kis bögre, felfelé szűkülő nyílással s gömbölyded fenékkal. Teljes magassága : 8 cm. Fenék átmérője : $6\frac{1}{2}$ cm. Szájnyílása : $3\frac{1}{2}$ cm. — Pereme síma és felálló. A peremből kiinduló és az oldallal párhuzamosan haladó vékony fűlszalag $1\frac{1}{2}$ cm. széles. A fűlnyílás hossza $2\frac{1}{2}$ cm. — Az edényke finoman iszapolt agyagból, korong nélkül készült. Inkább szárított, mint égetett. Díszítetlen. Ép.

b) Orsógomb. A kocsikerékre emlékeztető alakkal. A korong átmérője 6 cm. Vörösre van égetve. Az agyon alig $\frac{1}{2}$ cm. bőségű lyuk van fúrva. Sérült. Törése fekete.

c) Orsógomb. Kicsiny. Átmérője 3 cm. Laposan gömbölydő alakját a közepén, 1 cm. átmérővel bíró lyuk töri át. Vöröses. Lapját háromszög alakban, párhuzamos ívekben húzott vonalak díszítik.

d) Kőkalapács. Nyéllyukas. Téglaalakú. Oldalai szabálytalanul hasogatottak. Hossza 7 cm. A lyuk a közép részen van fúrva. Ez az egyik oldalon 2 cm., a másikon $1\frac{1}{2}$ cm. Kovapalából készült.

e) Agyag-golyó. Kőkeményre égetett szürkés, meszes anyagból. Kácsatozás nagyságú. (Lehet azonban, hogy márgakonkréció.¹⁾)

A pálos-kolostor romjainak kiásatása alkalmával én is gyűjtöttem néhány tárgyat. Ezeket a megyei muzeum őrzi. Ezek :

a) 3 drb. fekete tál oldala. Szélük behajló. Finoman iszapolt agyagból, kézzel vannak formálva. Oldaluk síma. Az egyikén kis csücsökfül van ; a másik kettőnek az oldalán pedig kis lyuk van. Vastagságuk : 0·8 cm Törésük is fekete. Alakjuk után ítélve sírmellékleti tálak lehettek.

b) 2 drb. vastag oldalú, nagyobb edény cserepe. Az oldalak durva, szemcsések.

c) Kihajló szélű nagy, kézzel formált edény darabja.

d) Mozsár alakú s felálló peremű edény oldala. A perem széle ujjbenyomással van. díszítve.

e) Tüzi-kutya, szürke, nyers agyagból. Alakja a csonka gúlára emlékeztet. Felső részén át van fúrva. Magassága 10 cm. Alja sérült.

f) Kunyhó-tapasz, nádbenyomattal. Vörhenyeges, jól kiégett drb.

Weigang János, apatíni polgári iskolai tanár is gyűjtött egyet-mást.²⁾ Ezek :

a) Nagy, tartóedény szélfelőli töredéke, gyengén kihajló peremmel. Korongolt. Vastagsága 1 cm. Kívül fekete, belül vöröses.

b) Tartó edény fenék felőli töredéke. Vastagsága 2 cm. Törése kívül-belül vörös, közepén fekete.

c) 1 drb. kvarcz-kavics parittyá kő.

¹⁾ Ugyanezen helyről, láttam Mihálovics I. birtokában egy hálónehezéket, egy láncdiszes edény darabját s még néhány cserépdarabot. Ezek azonban nem őskoriak. — A fent elősorolt tárgyakat a találó őrzi.

²⁾ A gyűjtemény a megyei muzeumban.

A „Sztára-szelő“-i leletek mind a Duna szakadozó partjából kerültek elő. Ezen partos oldalakban az utóbbi időkben több földbevájt kunyhó helye tűnt fel, melyek fenekén tűzhely nyoma látszik. Ezen kívül számos emberi csontváz is látható, melyek kinyújtott helyzetben fekszenek a sírban. Az eltemetettek koporsó nélkül kerültek a földbe. Mellékletük nincsen.

VI.

Dunamenti-telep.

Monostorszegtől délre, az I.-ső számú gátőr háztól, a töltés mellett álló útszéli kereszt átellenében, 1903-ban Ufholtz Jakab téglamester, tégláégetés közben cserepekre, csontokra akadt, melyről tudomást szerezvén, a behozott leletek alapján konstatálhattam, hogy ezen a helyen két korbelt megtelepülés nyomai mutatkoznak. Az első őskori, melyet a vastag oldalu, kézzel alakított, jól-rosszul égetett cserepekből állapíthattam meg; a második népvándorláskori, a melyet a korongon készült edények jellegzetes formája bizonyít.

1904. június 9.-én magam is kimentem a helyre, mert meghallottam, hogy újra téglát égetnek. Andrin Marin, ott foglalkozó téglamunkás jelentette, hogy ásás közben találtak egy kis fekete bögrécskét. Teljesen ép volt. Alig feküdt $\frac{1}{2}$ m-nyi mélyen a föld alatt. Mellette vagy benne semmi sem volt. Az edény pár napi ott hányódott-vetődött az asztalokon. Később azonban a téglavetők gyermekei és a kanászok kezébe került s azok játékközben összetörték.

Ugyanakkor Andrin Marin egy — a sárga vályogtalajba vájt kunyhóhelyre figyelmeztetett. Ennek szélessége 120 cm. volt. Alján, szén, hamumaradvány és égett föld közelében találtuk a következő leleteket: U. m.

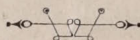
a) Tálacska (tálczácska). Kézzel formált durva munka. Egyenetlen fenekének átmérője 10 cm. Gyengén kidomborodó oldalának magassága 4:3 cm. Széle ujjal nyomkodott, kihajló

és elvékonyodó peremmel bír. Vörös. Anyaga: durván gyúrt agyag. Egyik oldala, s a fenékből is egy szeletke, le van törve. Törése kétoldalt vékony vonalban vöröses, belül fekete. A fenék vastagsága 1.5 cm. E helyről még 5 kisebb cserépdarabot szedtünk ki. Ezek közül háromnak az égetése éppen olyan, mint a a tálacskáé, kettő-é belül barna. Tehnikájuk ugyanaz.

A felsőbb rétegben talált cserepek már korongolt edényekből származnak. Ugyan ilyenek az Ufholtz által gyűjtöttek is. — Kétségtelennek látszik, hogy itt két egymáson fekvő telep maradványairól van szó.

* * *

Ősemeri telepeink tűzetes átbúvárlására, ha mostanában nem is, de a történelmi társulat anyagi erejének megizmosodásával a jövőben, bizonyára sor kerül. Azzal a megnyugtató tudattal zárom tehát soraimat, hogy a jövő kutatója — annak idején — esetleg hasznát veheti jelen útbaigazító közleményemnek.

Régészeti emlékek a Tisza vidékéről.

A folyó év nyarán kirándultam a Tisza vidékére. Kirándulásom célja az adai téглаégető-telepek tanulmányozása volt. E helyeken tudvalevőleg sok érdekes régiséget ásnak ki a munkások. Ada buzgó régésze: Nagy Lajos, már eddig is sok szép régiséget mentett meg e helyekről.

A megtekintett téглаégető-telepek közül régészeti szempontból figyelmet érdemel

- a) a Horvát — Meller-féle telep;
- b) a Mrksity Jásó-féle telep;
- c) a Komlós Gergely-féle telep; s
- d) a Zapletán András-féle telep.

Ez érdekes helyek részletes ismertetését egy külön czikk számára tartatván fenn, ezuttal csak arról akarok beszámolni társulatunknak, a mit utamban feljegyeztem.

Nagy Lajos, adai munkatársunk arról értesített, hogy 1901-ben egy munkás, az u. n. „Orompartok-“on földásás közben soros sírokra talált, melyekben ember csontokat, egyes helyeken pedig urnákat találtak.

Ugyancsak Adán, a Csúzdý-féle tégláégető-telepen, állítólag több sírban aranytárgyakat találtak, melyeket a találók Zentán, az aranyműveseknél értékesítvén, azokért mintegy 60 koronát kaptak.

Adán, az új kompjárásra kivezető műút ásása közben, a művezető mérnök egy kőbuzogányt, embercsontokat és mellettök bögréket is talált. Az egyik bögrében egy szívalakú átlukasztott kő (alkalmasint kőfejsze) volt. — A kőbuzogány dr. Burtik Győző községi orvos birtokába jutott, a ki azt a megyei múzeumnak adományozta.

Moholon, a téglamunkások állítása szerint, azon a helyen, ahol az epreskert van, munka közben urna sírokra akadtak, amelyekben hamúval vegyest föld és csontmaradványok voltak. Az edények feketék voltak és földővel birtak.

Branovacskey Tódor, zentai nyugalmazott tanító, a régészet nagy kedvelője értesített a következőkről:

Zentán, a Szlávitý Koszta-féle szálláson, a völgy jobb oldalán templomrom látható.

Ugyanott, a Borgyosky Szávó-féle szálláson, emberi csontok mellett egy vasból való csatabárdot találtak. A lelet a zentai városi múzeumba került.

A Birszlin—Lipiskó-féle szálláson szintén épületromok láthatók. Ezen a helyen igen sok római pénzt találnak. Leggyakoribbak a Hadrianus, Trajanus, Konstantius és a Marc. Aurelius-féle érmek.

Zentán, a Karjad alatti földeken, lenn a lapályon, a le-

csapoló csatorna ásása alkalmával cserepeket és égett rögöket találtak. Ezt a földet Sztojits Dusán tanító haszonélvezi.

Ugyanott, Tómany Nénád földén, valamely épületnek nagy kőlapokból épített alapja látható. Templomromnak tartható.

Bránovácsky Tódor birtokában Titelről származó igen szép neolith-kori leletek vannak. A tárgyakat Janity N. titeli tanító szőlőföldén rigolozás közben találták. Ez a terület a titeli vár mögött s a temető mellett fekszik. Erről a telepről (?) Orosz Endre is megemlékezett előttem.

Az e helyről való leletek a következők:

1. Kőfejsze. Csiszolt és nyéllukas példány. A nyélluknál el van törve. Szerpentin. Ékalakú. Méretei: a nyélluktól az élig 7 cm. Szélessége a nyélluknál $3\frac{1}{2}$ cm. A nyélluk átmérője $1\frac{1}{2}$ cm. A lyuk hossza $2\frac{1}{2}$ cm. Szélessége oldalt a nyélluk irányában 2 cm. Körívben hajló élének szélessége 4 cm. Teljes hossza 9 cm. Csiszolása finom. Színe feketés. Éle a használat folytán kicsorbult.

2. Orsógomb. Magassága 4·8 cm., átmérője alul $5\frac{1}{2}$ cm. Alakja csónkakúp. Vörhenyeges-szürke. Jól égetett. Síma kidolgozásu. Alja szabályos kör. Oldala és teteje lecsorbult.

3. Hálónehézék. Lapos, kerék alakú, a közepén lyukkal. A lyuk átmérője 2 cm. A korong átmérője 6 cm. Magassága 2 cm. Kerülete lapított. Barnás-szürkére égetett agyagból való.

Mind a három darab a csiszolt kőkorszakbeli leletek jellemző példányai.

A titeli fennsíkon, a vár, illetve a volt klastrom romjai táján, vaskések társaságában rendkívül sok csizmáról való kis patkót találtak.

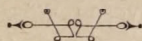
Ugyanott egy mogyoró nagyságu, $1\frac{1}{2}$ cm. átmérővel bíró gyantagyöngy is találtatott. (Bránovácsky gyűjteményében.)

Ugyancsak Bránovácsky tudósított, hogy Kovil-Szent-Ivánon, a rétben, az árvízről kimosott oldalakban embercsontok láthatók.

Itt említem meg, hogy ez alkalommal a zentai városi múzeum helyi érdekű gyűjteményét is megtekintettem. A gyűj-

temény Dudás Lajos polgármester hivatalos helyiségeiben igen ízlésesen van elhelyezve. Benne a megyénkre vonatkozó legrégibb térképeket, a Tisza medréből kihalászott őssállatok csontvázmaradványait, a zentai csatamezőről való emlékeket s sok más érdekes régiségleletek között Dudás Andor városi tanácsnok a csókai „Kremenyók“-ról való kőkori leleteit találjuk. Ez utóbbiak értékességüknél fogva valóságos díszai a kis múzeumnak.

Gubitza Kálmán.

Társulati élet.

jegyzőkönyv

a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi társulat választmányának 1904. évi október 19.-én tartott gyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László elnök, dr. Grüner Samu, Horváth János, id. Mihályi János, Szemző Gyula és Trecsény Károly választmányi tagok.

1. Az elnök jelentései:

Társulatunk az 1904. évre a régiségtár szükségleteire 500, a néprajzi beszerzésekre 300 korona állami segílyt nyert.

Az első czímen nyert 500 korona fölhasználását, illetőleg a választmány megújítja az 1904. június 1.-én hozott ama határozatát, — melyhez a Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelősége is hozzájárult, — hogy az összeget a régészeti gyűjtemények czédula-katalogusának elkészítésére ohajtja fordítani, s e végből újból megkéri a Főfelügyelőséget, hogy a munka végrehajtására valamelyik, már jelzett közeget leküldeni szíveskedjék.

A néprajzi beszerzésekre nyert 300 korona felhasználását illetőleg a következőkép határozott:

Tárgyalva Gubitza Kálmán, monostorszegi választmányi tagnak a néprajzi tárgyak gyűjtésére, beszerzésére vonatkozó írásban benyújtott indítványát, azt elvben elfogadta, — s fölkéri az indítványozó tagtársat, hogy a beszerzendő monostorszegi sokacsz népiipari termékekről, kézmunkákról jegyzéket és költségvetést állítson össze. Az ily alapon esz-

közlendő vásárlásra az említett 300 korona segélyből 200 koronát irányozott elő.

A fennmaradó 100 koronát — Trencsény Károly, titkár indítványára — a választmány a múzeumunkban már meglevő bácsi sokacz leányviselet kiegészítésére fordítja oly módon, hogy egy beszerzendő fejre haj — és egyéb dísz készített. E fejdísz megszerzésére Evetovics János, bácsi tagtársat kéri föl.

A vármegye törvényhatósága az 1903. évre 600, az 1904. évre 500 korona segélyt adott társulatunknak. — Örvendetes tudomásul szolgál. (A választmány határozata szerint Kozma László elnök és Szemző Gyula választmányi tag személyesen köszönik meg a nyert segélyt, s továbbra is kéri a vármegye nagylelkű támogatását.)

Zombor szab. kir. város néhány régi tárgyat ajándékoz társulatunk múzeumának. — A tárgyak átvételével a választmány Horváth János múzeumőrt bízta meg, s a város törvényhatóságának írásban mond köszönetet.

Georgievics Tivadar, szenttamási földbirtokos írásban bejelentette a pártoló tagságról való lemondását. — A választmány a lemondást tudomásul vette, s Georgievics Tivadart a tagok névsorából kitörülte.

2. A titkár jelentései :

A Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelősége a társulat könyvtárában levő kettős példányok jegyzékét kérte. — A könyvtár rendezés alatt van. A rendezés befejezte után a jegyzéket fölküldjük.

A Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelősége kérdést intézett társulatunkhoz, hogy könyvtárunkban vannak-e középkori német kodexek? Értesítettük, hogy nincsenek.

Pécs város polgármestere kérdést intézett a társulathoz, hogy múzeumában miféle tisztviselők, milyen tiszteletdíjjal vannak alkalmazva? — A választ megadtuk.

Az Országos levéltár társulatunk évkönyveinek néhány hiányzó füzetét, valamint Iványi : Helynévtárának II. kötetét kérte. — Az évkönyv hiányzó füzeit, valamint Iványi : Helynévtárának II. kötetét (melyet a szerző ingyen bocsátott az Országos levéltár rendelkezésére) megküldtük. — A levéltár igazgatósága mind két küldeményért köszönetet mondott.

A Múzeumok és Könyvtárak országos szövetsége meghívta társulatunkat, mint a szövetség tagját, folyó évi október hó 28.-án, 29.-én és 30.-án Temesvárott és Verseczen tartandó gyűlésére. — A választmány megbízta a titkárt, hogy kérje föl Latinovics Géza, alelnök urat, a társulatnak esetleges képviselésére.

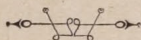
3. A múzeumőr jelentései :

Iványi István, szabadkai nyugalmazott gimnáziumi tanár, társulatunk tiszteletbeli tagja, könyvtárunknak ajándékozta Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára című művének II. kötetét. — A választmány az ajándékot köszönettel fogadta.

Múzeumunk újabb gyarapodásáról az év végi kimutatás fog részletesen beszámolni.

Nagy Lajos, adai tagtársunknak ásatási költségek címén 20 —, Gubitza Kálmán, monostorszegi tagtársunknak pedig múzeumi ügyben fuvardíj címén 7 koronát utalványozott ki a választmány.

K. m. f.

Az Évkönyv 1904. (XX.) évfolyamának

TARTALOMMUTATÓJA:

I. FÜZET.

	Lap.
Elnöki megnyitó. Kozma Lászlótól	3.
A bácskai u. n. kisebb római sánczok újabb megvilágításban. Írta: Cziráky Gyula	7.
Adalék a dersi prépostság helyének meghatározásához. Írta: Evetovics János	16.
Társulati ügyek: Jegyzőkönyv	18.
Titkári jelentés	21.
Múzeumőri jelentés	24.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat múzeumának gyarapodása 1903-ban	28.
Vagyonkimutatás	42.
Pénztári kimutatás	42.
Költségvetés 1904. évre	43.
A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat tagjainak névsora 1904. évre	43.

II. FÜZET.

A monostorszegi ősemberi telepekről. Írta: Gubitza Kálmán (Első közlemény.)	55.
A bácskai szerbek némely szokásainak keletkezéséről. Írta: Kálits Dömötör	75.
Szenta (Zenta) és Ada városok kiváltságlevelei. Közli: ys.	81.
Emlékezés	86.
Társulati élet	87.

III. FÜZET.

Bodrogmegyei főtisztviselők. Közli: Iványi István	95.
A magyar színészet legrégibb nyoma Szabadkán. Írta: Bayer József	101.

A bunyevácok története. Írta: Dr. Dudás Gyula . . .	111.
A monostorszegi ősemberi telepekről. (Folytatás.) Írta: Gubitza Kálmán	133.

IV. FÜZET.

Az első magyar színtársulat Zomborban. Írta: Bayer József	147.
Újabb adatok Bács-Bodrog vármegye helynévtárához. Írta: Iványi István	153.
Szabadka régmúltjából. Írta: Iványi István	167.
A monostorszegi ősemberi telepekről. (Befejező közle- mény.) Írta: Gubitza Kálmán	171.
Régészeti emlékek a Tisza vidékéről. Írta: Gubitza Kálmán	176.
Társulati élet	179.

Tagdíjat fizettek.

1903-ra :

Baloghy Ernő Zombor, Brezsovszky Vazul Begecs, Duchon János Zombor, Földes Simon dr. Zsablya, Haverda Mátyás Szabadka, Hoffbauer Vilmos Hódságh, Kleiner Adolf Hajós, Korény Béla Hódságh, Kozma László Zombor, Latinovics Frigyes Isegrád, Latinovics Pál Zombor, Mélykút, Monostorszegh, Mosorin, Nemzeti Casinó Szabadka, Neszmírák Mátyás Sztanisics, Ó-Moravicza, Ó-Szívác, Polgári Olvasó Kör Gombos, Rauschenberger Adolf Prgl.-Szt.-Iván, Regőcze, Sigmond Göntér Ósoóvé, Ósoóvé, Ujsoóvé, Szmiha Kálmán Ókér, Sztapár, Temerin, Tiszakálmánfalva, Tripolszky Béla Bács, Tumbász István Vajszka, Turnovszky Rezső Karavukova, Vermes Béla Szabadka, Vojnits Béla Zobnaticza, Vuits György Zenta, Vuits Vazul Zenta, Würth Zsigmond Mélykút, Zákó Milán Pancsova, Zákó István Zenta, Zsigmond Gyula Piros, Zsupánszky Lyubomir Ószívác.

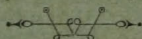
1904-re :

Ada, Alföldy Gedeon Zombor, Állami tanítóképző Baja, Almás, Bács-Keresztur, Bács-Monostor, Bács-Topolya, Bárány Zsigmond Zombor, Bedő Albert Budapest, Begecs, Bezdán, Bezerédy István Szabadka, Bikár Nenád dr. Zombor, Bikiczky Tamás Monostorszegh, Bittermann Nándor Zombor, Bosnyák János Bezdán, Brezsovszky Vazul Begecs, Gróf Chottek uradalmi igazgatósága Futtak, Csantavér, Csávoly, Cservenka, Csonoplya, Dalmay Béla Temesvár, Deák Zsigmond Borsód, Ursztiván, Doroszló, Duchon János Zombor, Dudás István Zenta, Dudás Lajos Zenta, Eigl József Futtak, Falcione Gusztáv, Falcione Lajos, Falcione Nándor dr. Zombor, Faller Alajos Veprőd, Feles Adolf dr, Felső kereskedelmi iskola Zombor, Felső-Szt.-Iván, Fernbach Bálint Zombor, Filipova, Főgymnáziumi könyvtár Szabadka, Zenta, Zombor, Földes Simon dr. Zsablya, Frey Imre Zombor, Ó- és Uj-Futtak, Gádor, Gärtner Sándor Katymár, Georgievits Tivadar Szenttamás, Glozsán, Gombos, Goszpodinceze, Graeber Ferencz Zombor, Grünbaum Pál Ó-Becse, Grüner Samu dr. Zombor, Gyurgyevó, Haladó Kör Torzsa, Hauke Imre Zombor, Haverda Mátyás Szabadka, Hinger Péter Kunbaja, Hipp Dezső Palánka, Hoffbauer Vilmos dr. Hódságh, Holländer Adolf dr. Jánoshalma, Horthy István és neje Bécs, Hustvéth István és Károly, Ince Gusztáv Zombor, Ivanits Izidor Szenttamás, Jánoshalmi olvasó kör, Janovich Gyula Zombor, Járek, Justh Ferencz Tóth-Próna, Karácson Gyula idb. Zombor, Káty, Ó-Kér, Kiss Gyula Ó-Verbász, Kiszács, Kleiner Adolf Hajós, Knézy Péter Ujvidék, Korény Béla Hódságh, Kovalszky Lajos Ujverbász, Kuczura, Kulpin, Kunbaja, Kirschbaum Lajos Titel, Latinovics Géza Borsód, Latinovics János Baja, Latinovics Frigyes Visegrád, Latinovics Pál Zombor, Lövy Vilmos Zombor,

Lukácssevíts István Zenta, Magyar István Verbász, Magyar olvasó Kör Zombor, Maison Mihály Regőcze, Mallin Károly Obrovác, Marodity Axent Újvidék, Mayer István Zombor, Mélykút, Mladoniczky Vincze Kula, Monostorszegh, Mosorin, Nemzeti Casinó Szabadka, Német-Palánka, Neszmírák Mátyás Sztanisics, Nikolits Izidor dr. Zsablya, Olchváry Ödön Szabadka, Ó-Moravicza, Ó-Palánka, Ó-Szivác, Ó-Verbász, Pavlovits Simo dr. Zombor, Pertschy Ferencz dr. Filipova, Piros, Polgári olvasó Kör Gombos, Raisz Lajos Zombor, Rauschenberger Adolf Prgl.-Szt.-Iván, Récsey Ede dr. Kula, Rényi József dr. Kunbaja, Regőcze, Roediger Lajosné Zombor, Schultéthý Jenő Hódságh, Sigmond Göntér Ó-Soóvé, Ó- és Ujsoóvé, Szécsényi Tamás dr. Kula, Szedressy Károly Felső-Szt.-Iván, Szilbás, Szilágyi Mór Zombor, Szondy Mátyás Zombor, Szond, Sztapár, Szucsics Sándor dr. Csávoly, Szutrély Lipót Baja, Ifj. Szutrély Lipót Almás, Tárcaay Dezső Zombor, Temerin, Temunovich József Zombor, Tiszakálmánfalva, Torzsa, Tripolszky Béla Bács, Tumbász István dr. Vajszka, Tumovszky Rezső Karavukova, Ujverbászi Casinó Egyler (5 K. 80 fill.), Valihora Ágoston dr. Kalocsa, Városh Gyula dr. Székesfehérvár, Városh Károly, Városh Könyvtár Zombor, Vermes Béla Szabadka, Vértesy Károly Zombor, Vojnits Béla Zobnaticza, Ifj. Vojnits István Zombor, Ifj. Vojnits István (Gábris) Szabadka, Vuits György és Vazul Zenta, Vujevich Alajos Zombor, Vámoscher Nándor Monostorszegh, Würth Zsigmond Mélykút, Zákó Milán Pancsova, Zákó István Zenta, Zalár István Borsód, Zsigmond Gyula Piros, Zsupánszky Lyubomir Ó-Szivác.

Zombor. 1904. évi deczember hó.

Buday Gerő,
pénztáros.

A BACS-BODROGH VARMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.
